

ISSN 2078-1628

*Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський університет
економіки і менеджменту*

***Вісник
Східноєвропейського університету
економіки і менеджменту***

Науковий журнал

***СЕРІЯ:
ЕКОНОМІКА І МЕНЕДЖМЕНТ***

Виходить 2 рази на рік

Заснований у серпні 2007 року

№ 1 (20), 2016

Черкаси 2016

ВІСНИК
Східноєвропейського університету
економіки і менеджменту

Серія: економіка і менеджмент

1 (20), 2016

Науковий журнал

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з економічних наук (наказ Міністерства освіти і науки України № 1328 від 21.12.2015)

Журнал «Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту» входить до таких міжнародних наукометричних баз реферування та індексування: Російський індекс научного цитування, Росія (<http://elibrary.ru/>)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Почесний редактор: Аблязов Р. А., д. т. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Інженерної академії України, президент Східноєвропейського університету економіки і менеджменту.

Головний редактор: д. е. н. Савченко С. О.

Заступники головного редактора: д. е. н. Козловський В. В.; к. е. н. Дмитрук Б. П.

Редакційна колегія: д. е. н. Шпак Л. О.; д. е. н. Войтоловський М. В.; д. е. н. Ус Г. О.; д. е. н. Яценко В. М.; д. е. н. Яценко О. В.; д. е. н. Сергєєва Л. Н.; д. е. н. Кисель Р.; д. е. н. Медведєв В. Ф.; д. е. н. Чаплигін В. Г.; к. і. н. Захарова І. В.

Відповідальний секретар: Дешевенко Л. П.

Науковий журнал публікує статті з економічних проблем підприємств різних галузей промисловості, національного господарства, менеджменту, маркетингу, підготовлені науково-педагогічними працівниками, науковими співробітниками, аспірантами та здобувачами наукових ступенів вищих навчальних закладів, а також ученими та спеціалістами інших організацій, підприємств, установ.

Призначений для науковців, викладачів, аспірантів і студентів, спеціалістів національного господарства, державних і регіональних органів управління.

- Статті для публікації в науковому журналі відбираються на умовах конкурсу.
- Відповідальність за достовірність фактів, дат, назв, імен, прізвищ, цифрових даних, які наводяться, несуть автори статей.
- Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору авторів.

ЗМІСТ**УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА**

<i>Шпак Л. О. Соціальна інфраструктура як складова соціально-економічного розвитку регіону .....</i>	<i>5</i>
<i>Яценко В. М. Сутність поняття та методичні підходи до оцінки фінансової стабільності і фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств .....</i>	<i>8</i>
<i>Дмитрук Б. П., Светлова Н. М. Світові міграційні процеси: мотивація, види й наслідки для країн виїзду та приймаючих країн .....</i>	<i>18</i>
<i>Лисенко О. М. Системи управління якістю: особливості впровадження згідно з новою версією стандарту ISO 9001 .....</i>	<i>27</i>
<i>Гирник Л. В. Діяльність агрохолдингів в Україні та їхній вплив на розвиток сільського господарства.....</i>	<i>35</i>

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

<i>Коваль В. В., Опаленко А. М., Манькута Я. М. Сучасні методи автоматизації навчального процесу ВНЗ .....</i>	<i>44</i>
<i>Костьян Н. Л. Оптимізація роботи відділу логістики в сфері транспортних послуг.....</i>	<i>56</i>
<i>Мостенська Т. Г. Ієрархія принципів соціально відповідального маркетингу .....</i>	<i>66</i>
<i>Усманова М. Р. Теоретичні засади формування інноваційної інфраструктури в Україні.....</i>	<i>74</i>

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

<i>Яценко О. В. Механізм банківського кредитування в системі залучення коштів у сільськогосподарське виробництво .....</i>	<i>85</i>
<i>Добрянская Н. А., Шевченко А. А., Попович О. М. Суцність моделі фінансового забезпечення диверсифікації .....</i>	<i>99</i>
<i>Сукач О. М., Сарана Л. А. Страховий ринок України: сучасні реалії та перспективи.....</i>	<i>106</i>
<i>Голубка М. М. Цінність фінансово-економічної та кооперативної освіти на західноукраїнських землях (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) та її вплив на свідомість українця .....</i>	<i>113</i>
<i>Серватинська І. М. Сценарії прогнозування обсягів фінансових ресурсів у державних фондах соціального страхування.....</i>	<i>119</i>
<i>Богач Д. С. Сучасний стан фондового ринку України.....</i>	<i>128</i>

УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ ЖИТТЯ

<i>Яценко О. В., Сукач О. М. Розвиток підприємництва в Україні: погляд науковців... 137</i>

<i>Про набір до аспірантури зі спеціальності 08.00.11 – математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці .....</i>	<i>139</i>
---	------------

НАШІ АВТОРИ.....	142
-------------------------	------------

SUMMARY.....	144
---------------------	------------

CONTENTS

NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT AND REGIONAL ECONOMY

Shpak L. Social infrastructure as a component of social and economic development of the region 5

Yatsenko V. Essence of the concept and methodological approaches to the assessment of financial stability and financial firmness of agricultural enterprises 8

Dmytruk B., Svetlova N. International migration processes: motivation, kinds and results for the countries of origin and host countries 18

Lysenko O. Peculiarities of quality management system implementation under the new version of the ISO 9001 standard..... 27

Gyrnyk L. Agriholdings activity in Ukraine and their impact on the development of agriculture..... 35

ECONOMY AND BUSINESS MANAGEMENT

Koval V., Opalenko A., Mankuta Ya. Modern methods of educational process automatization in higher educational establishments 44

Kostian N. Optimization of logistics department in the field of transport services 56

Mostenska T. Hierarchy of societally responsible marketing principles..... 66

Usmanova M. The theoretical basis for the formation of innovation infrastructure in Ukraine..... 74

MONEY, FINANCE AND CREDIT

Yatsenko O. The bank lending mechanism in the system of raising funds for Agriculture 88

Dobryanska N., Shevchenko A., Popovych O. Substance of the financial support model of diversification..... 99

Sukach O., Sarana L. Insurance market in Ukraine: modern realities and prospects 106

Holubka M. The value of financial and economic as well as cooperative education in Western Ukraine (the second half of the XIX – the beginning of the XX centuries) and its impact on the consciousness of a Ukrainian 113

Servatynska I. Forecasting scenario of financial resources in the public social insurance funds..... 119

Bogach D. Current condition of Ukraine’s stock market..... 128

UNIVERSITY LIFE

Yatsenko V., Sukach O. The development of entrepreneurship in Ukraine: scientists’ points of view 137

Postgraduate registration and enrolment in speciality 08.00.11 – mathematical methods, models and informational technologies in economics 139

OUR AUTHORS 142

SUMMARY..... 144

УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.143:330.341

Шпак Л. О.

СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У статті розглянуто значення соціальної інфраструктури для регіональної економіки та країни в цілому. Визначено основні складові соціальної інфраструктури.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, людські ресурси, соціальний капітал.

ВСТУП

Інфраструктура представляється як сукупність соціальних і економічних умов, що забезпечують розвиток як усього виробничого процесу, так і певної територіально-економічної освіти.

Розвиток соціальної інфраструктури прямим чином впливає на економічні результати діяльності людини. В системі факторів, що впливають на результативність виробництва, слід враховувати умови, які визначаються соціальною інфраструктурою. Інститути соціальної інфраструктури створюють передумови для розширеного відтворення робочої сили, залучення та закріплення кваліфікованих фахівців.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження соціальної інфраструктури та її впливу на соціально-економічний розвиток регіону.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У розумінні соціальної інфраструктури існує щонайменше два концептуальних підходи. Представники «галузевого» підходу розглядають її як сукупність галузей, підгалузей, окремих підприємств, організацій, установ, структурних елементів господарської системи, що створюють умови, необхідні для нормального життя населення, в першу чергу його працездатної частини, і сприяють тим самим розвитку виробничої сфери. Представників «діяльнісного» підходу відрізняє розуміння сутності соціальної інфраструктури як цілісної системи елементів, спрямованої на формування умов, необхідних для організації повноцінного буття людини в різних сферах і гармонійного розвитку особистості. З точки зору останнього соціальна

інфраструктура являє собою сукупність матеріально-речових елементів, що створюють і забезпечують умови для просторової і тимчасової організації життєдіяльності населення в контексті його потреб, ціннісних орієнтацій, соціальних, демографічних та інших особливостей. Соціальна інфраструктура в цьому випадку розглядається як сукупність матеріально-речових елементів, що створюють умови для організації життєдіяльності населення. У деяких джерелах соціальна інфраструктура визначається як комплекс об'єктів (підприємств, установ, організацій і споруд), які забезпечують умови функціонування суспільного виробництва і життєдіяльності населення, формування фізично та інтелектуально розвиненого, суспільно активного індивіда [2]. Можна окреслити головні ознаки виділення соціальної інфраструктури в окрему підсистему господарського комплексу: загальні умови процесу суспільного відтворення (це її функціональне призначення); складну внутрішню будову – в ній розрізняють частини, ланки, об'єкти. Основа поділу соціальної інфраструктури на частини і ланки – загальне функціональне призначення складових у процесі суспільного відтворення, тобто спрямованість об'єктів на створення умов для задоволення певного кола потреб суспільства, населення, виробництва.

У загальному вигляді соціальну інфраструктуру поділяють на соціально-побутову і соціально-культурну. Соціально-побутова інфраструктура спрямована на створення умов для відтворення людини як біологічної істоти (через побутове середовище), задоволення її потреб у належних умовах життя. Соціально-культурна інфраструктура сприяє відтворенню духовних, інтелектуальних (через культурно-освітнє середовище) і значною мірою фізичних властивостей індивіда, формуванню його як економічно активної особистості, яка відповідає певним вимогам суспільства до якості робочої сили. У складі соціально-побутової інфраструктури розрізняють такі компоненти: житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування населення, торгівля і громадське харчування, пасажирський транспорт і зв'язок для обслуговування населення тощо. Соціально-культурна інфраструктура охоплює охорону здоров'я, рекреаційне господарство, фізичну культуру і спорт, соціальне забезпечення, освіту, культуру й мистецтво, культові споруди і т. д. Соціальна інфраструктура до недавнього часу виконувала другорядну роль щодо базових галузей сфери матеріального виробництва. Виникнення елементів соціальної інфраструктури пов'язане з розвитком продуктивних сил і поглибленням суспільного поділу праці, коли природні умови виробничої діяльності доповнювалися штучно створеними, зумовленими необхідністю в підготовчо-завершальних процесах і організації обороту виробленого продукту [1].

Однак сьогодні соціальна інфраструктура перетворюється в наукомістку сферу економіки, а ряд її складових – інфраструктура торгівлі та ресторанного господарства, інфраструктура зв'язку, телебачення і радіо, інформаційна інфраструктура – за рівнем технічної оснащеності перевищують рівень цього показника в оброблювальній промисловості. Одночасно можна сказати, що освітньо-духовна складова соціальної інфраструктури стає виробником знань, які потім поширюються на всі сегменти економіки, відкриваючи перед нею нові перспективи зростання, підвищення якості та ефективності. Освіта виступає істотним чинником, який впливає на розвиток національної економіки, забезпечує її конкурентоспроможність [4].

Особливе значення соціальної інфраструктури полягає в накопиченні нематеріальних активів (людських, організаційних, управлінських), які, значно доповнюючи інвестиції в матеріальний капітал, відіграють роль стратегічного ресурсу соціально-економічного прогресу і конкурентоспроможності. Функціонування соціальної інфраструктури сприяє активізації людського фактора, а на цій основі – підвищенню ефективності суспільного виробництва.

Практика свідчить, що в населених пунктах, де добре розвинена соціальна інфраструктура, плинність кадрів, як правило, нижча, ніж в тих поселеннях, де вона відсутня. Матеріали досліджень вказують на те, що наявність соціальної інфраструктури може звести до мінімуму вплив негативних чинників на соціально-економічний розвиток в цілому, а також на стан міграційних процесів. Духовна інфраструктура, інфраструктура культури, інформаційна інфраструктура, інфраструктура побуту, торгівлі та ресторанного господарства сприяють раціональному використанню вільного часу, забезпечуючи економію праці, сприяючи відновленню працездатності. Житлово-комунальна інфраструктура суттєво сприяє зростанню ефективності виробництва. У зв'язку з цим, на думку зарубіжних дослідників, регіональна економічна політика повинна концентруватися навколо фінансової допомоги соціальній інфраструктурі [5]. Значна частина таких заходів є надзвичайно капіталомісткою, забезпечує окупність коштів протягом тривалого часу, тому частка державної участі в інфраструктурних програмах розвинених країн світу традиційно висока. Наприклад, саме розвиток соціальної інфраструктури було визначено найважливішою метою основного плану економічного і соціального розвитку Японії на 1973–1977 рр. Питання стану й розвитку соціальної інфраструктури періодично розглядаються на засіданнях Конгресу США. За даними слухань 99-го Конгресу США (1986 рік), до складу соціальної інфраструктури зараховують дороги, мости, порти, транспорт, штучні водойми і водні рекреаційні системи, природоохоронні об'єкти, парки, рекреаційні об'єкти, школи, в'язниці, об'єкти охорони здоров'я і

психіатричної допомоги, будівлі громадського призначення та урядових установ.

ВИСНОВОК

Як економічна категорія соціальна інфраструктура відображає виробничі відносини з приводу діяльності різних об'єктів, спрямовані на створення комплексу загальних умов для забезпечення економічного зростання і життєдіяльності населення країни, тобто процесу суспільного відтворення. Можливості соціальної інфраструктури в створенні цих умов залежать від потужності її економічного потенціалу, який визначається її сучасним станом і динамічністю, наявними обсягами резервів і ресурсів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Іщук С. Розміщення продуктивних сил (теорія, методи, практика) / С. Іщук ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка; Європейський ун-т. – Вид. перероб. і доп. – К. : Видавництво Європейського ун-ту, 2008. – 216 с. 2. Рибчук А. В. Глобальна виробнича інфраструктура як результат розширення інтернаціоналізації господарського життя / А. В. Рибчук // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6. – С. 92–96. 3. Стадницький Ю. Розміщення продуктивних сил (теоретичні основи) : навч. посіб. / Ю. Стадницький. – К. : Знання, 2008. – 351 с. 4. Суперсон В. І. Моніторинг соціально-економічного стану регіонів України з позицій розвитку її інфраструктури / В. І. Суперсон // Статистика України. – 2005. – № 1. – С. 59–62. 5. Хвесик М. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / М. Хвестик. – К. : Кондор, 2005. – 344 с.

Дата надходження до редакції – 15.04.2016 р.

УДК 338.43: 631.16

Яценко В. М.

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ І ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено сутність понять «фінансова стабільність», «фінансова стійкість», обґрунтовано методичні підходи до оцінки фінансової стабільності і фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств, що розширює можливість для більш якісного аналізу та прогнозування їхньої діяльності й кількісного виміру фінансових перспектив. Доведено, що фінансова стабільність виступає якісною характеристикою фінансових можливостей підприємства, а її забезпечення належить до найбільш важливих економічних проблем. Визначено показники та зроблено їхні розрахунки на основі методичних підходів до оцінки фінансової

стабільності і фінансової стійкості, проведено їхній аналіз. Запропоновано сукупність спеціальних методів, що дають змогу здійснити оцінку стану фінансової стабільності й фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств.

***Ключові слова:** фінансова стабільність, стійкість, методика оцінки, аналіз, регулювання, сільськогосподарські підприємства.*

ВСТУП

Трансформаційні процеси, що відбуваються в аграрному секторі економіки України, значно уповільнили темпи його розвитку. Відбулось скорочення обсягів виробництва продукції, зниження рентабельності діяльності і, зрештою, відбулась фінансова дестабілізація. Сільськогосподарські підприємства здійснюють діяльність на свій ризик і несуть фінансову й майнову відповідальність за її результати. Але перекося в економічній політиці агропромислового виробництва призвели до збитковості більшості аграрних підприємств. Ринок вимагає від підприємств постійного контролю за всіма змінами, що відбуваються в мікро- та макросередовищі, а також миттєвого реагування на них. Проте, здійснюючи діяльність в умовах сьогодення, керівники підприємств різних форм власності й різної галузевої спрямованості не мають повноцінної методичної бази, яка б враховувала специфіку українського економічного простору та дозволяла їм ефективно оцінювати фінансову стабільність підприємств.

Питання фінансової стабільності як основи сталого розвитку підприємств усіх форм власності висвітлені в численних працях українських і зарубіжних науковців.

Теоретико-методологічні аспекти фінансової стійкості та антикризового управління вивчали такі зарубіжні науковці: І. А. Астраханцева, У. Бівер, А. В. Карелін, А. Крокет, О. В. Кожевїна, В. Р. Назиров, Г. В. Савицька, В. П. Савчук, А. Д. Шеремет та інші; основні засади формування стратегії антикризового управління запропоновано у розробках Л. Ф. Догіль, Т. В. Крамін, Ж. Ламбен та інших. Серед українських учених питанням забезпечення стабільного фінансового розвитку підприємств приділяли увагу А. Ф. Бабицький, І. В. Дем'яненко, М. І. Єрмізіна, М. С. Заюкова, Л. А. Лахтіонова, Л. А. Лігоненко, О. О. Терещенко, П. В. Тархов, А. В. Чупіс та інші. Проблеми фінансової стабілізації і фінансової стійкості аграрного сектору економіки України висвітлено в працях В. Я. Амбросова, А. Г. Борща, Ф. В. Зінов'єва, С. М. Іванюти, С. М. Кваші, П. Т. Саблука та інших. Незважаючи на високий рівень вивчення загальних проблем фінансового оздоровлення сільськогосподарських підприємств, недостатньо вивченими все ще залишаються теоретичні засади й практичні аспекти їхньої фінансової стабілізації. Практично відсутні наукові розробки комплексної системи оцінювання, фінансової

стабільності й фінансової стійкості аграрних підприємств, недостатньо чітко сформовано критерії оцінювання саме для сільськогосподарських товаровиробників.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розкриття методичних підходів до оцінки фінансової стабільності і фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стабільний розвиток будь-якого підприємства або галузі повинен базуватись на здоровій фінансовій основі. Остання передбачає як відповідну структуру капіталу, так і перевищення доходів над витратами. Якщо ці дві умови не виконуються, то говорити про довготермінову стабільність розвитку підприємств дуже проблематично.

Виходячи з цього, нами проаналізовано зміст поняття «фінансова стабільність», «фінансові стійкість» та досліджено їхню зміну на прикладі розвитку економіки України і окремо в галузі промисловості та сільського господарства.

Якщо розглядати поняття стабільності з точки зору стану фінансів, то в найбільш узагальненому випадку воно трактується як «... фінансове положення підприємства, господарська діяльність якого забезпечує в нормальних умовах виконання всіх його зобов'язань перед робітниками, іншими організаціями, державою завдяки достатності доходів і відповідності доходів і витрат» [1, с. 360]. Дещо з іншими акцентами дає визначення цього поняття М. Білик, трактуючи його як «... спроможність підприємства досягати стану фінансової рівноваги при збереженні достатнього ступеня фінансової стійкості та зберігати цей стан у довгостроковій перспективі при ефективному управлінні фінансами» [2, с. 303]. В цьому визначенні з'являється поняття фінансової стійкості, яке, на думку багатьох науковців, має дещо вужчу сферу охоплення, ніж фінансова стабільність. Ми погоджуємося з такою точкою зору. Одна з причин цього полягає в тому, що фінансова стійкість відображає, з нашої точки зору, скоріше поточні проблеми ліквідності та платоспроможності підприємства, тоді як фінансова стабільність пов'язана з проблемами сталого і стабільного розвитку. Це, зокрема, підкреслюється Королішуком Л. таким чином: «Фінансова стабільність як економічна категорія – це ширше поняття (ніж стійкість), воно охоплює сукупність факторів, що забезпечують ним абсолютної та нормативної фінансової стійкості за контрольованої фінансової рівноваги і здатності до сталого розвитку» [3]. Виходячи з викладеного, ми вважаємо доцільним таке визначення фінансової стабільності: це таке співвідношення активів і пасивів, а також доходів і витрат підприємства, яке дозволяє впродовж тривалого часу нарощувати обсяги виробництва, уникаючи циклічності розвитку, і здійснювати своєчасні розрахунки за своїми зобов'язаннями.

Щодо поняття «фінансова стійкість», то, як справедливо зазначає Л. Шаблиста, в сучасній економічній літературі не вироблено єдиного методологічного підходу до його трактування. Сама вона дає таке визначення фінансової стійкості: «...це узагальнююча якісна характеристика фінансового стану підприємства, що відображає тенденції зміни фінансових відносин на підприємстві під впливом різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників» [4].

Слід зразу підкреслити, що в багатьох підручниках і навчальних посібниках з курсу «Фінансовий аналіз» наявна досить велика кількість визначень фінансової стійкості. Наведемо лише визначення М. Білика: «Фінансова стійкість – це такий стан фінансових ресурсів підприємства, за якого раціональне розпорядження ними є гарантією наявності власних коштів, стабільної прибутковості та забезпечення процесу розширеного відтворення» [2, с. 305].

Наша позиція в цьому питанні розкривається в такому визначенні: фінансова стійкість – це такий стан фінансів підприємства, який через поточне перевищення доходів над витратами дозволяє підприємству проводити вчасні розрахунки та генерувати позитивні грошові потоки.

Необхідним є чітке розмежування термінів «фінансова стійкість» і «фінансова стабільність», неприпустиме використання цих дефініцій як взаємозамінних. Ми характеризуємо фінансову стійкість як визначене оптимальне співвідношення фінансових ресурсів підприємства та шляхи їхнього використання, в рамках яких підприємство здатне нівелювати негативний вплив факторів зовнішнього й внутрішнього середовища за рахунок збалансованої системи важелів. Фінансова стійкість передбачає дотримання пропорційності між її складовими, не є величиною абсолютною. В свою чергу, фінансова стабільність – це такий стан фінансової системи підприємства, за якого воно функціонує в рівновазі, зберігаючи незмінність власної структури. Відмінність між категоріями полягає у більшій гнучкості фінансової стійкості та її здатності повертатись до рівноважного стану після закінчення дії дестабілізуючих чинників.

Запас фінансової стійкості підприємства залежить насамперед від розміру власного й позикового капіталу, власних оборотних коштів, загальної вартості активів, наявності чистого прибутку. Отже, зміни, що відбуваються в наведених показниках, спричинюють коливання фінансової стійкості підприємства. Управління фінансовою стійкістю відбувається за рахунок активізації сукупності механізмів як на рівні підприємства, так і на рівні держави (рис. 1).

На основі експертної оцінки встановлено, що серед негативних факторів зовнішнього середовища найбільшим чином на фінансову стійкість впливають: неефективність державної підтримки вітчизняних

товаровиробників (23,3 %); висока вартість кредитних ресурсів (21,2 %); диспаритет цін на ресурси для сфери сільськогосподарського виробництва й кінцеву продукцію (12,3 %); низький рівень інноваційного розвитку галузі (9,6 %). Серед факторів внутрішнього середовища найбільший негативний вплив мають такі фактори: низький рівень рентабельності капіталу підприємства (18,5 %), низький рівень поточної платоспроможності підприємства (16 %); критичний рівень ліквідності підприємства (15,6 %); збитковість діяльності (15,2 %).

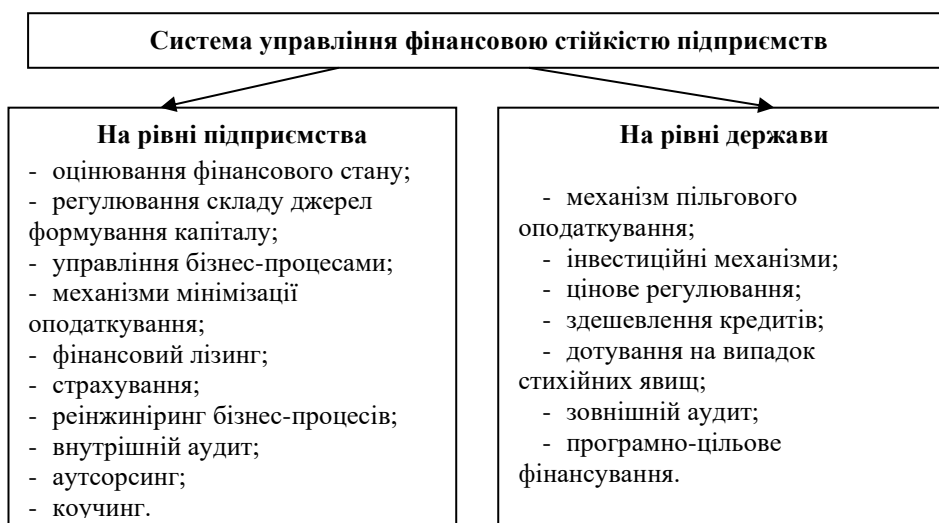

Рис. 1. Складові системи управління фінансовою стійкістю підприємств
Джерело: власна розробка

Загальний аналіз фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств України проводився у відносно стабільний період, проте отримані результати свідчать про її недостатній рівень, частина відносних показників знаходиться нижче від межі граничних нормативних значень (табл. 1).

Коефіцієнт загальної ліквідності залишається нижчим за нормативну величину (2,0). Така ж ситуація щодо величини питомої ваги робочого капіталу, яка теж далека від оптимальної (0,5). Це свідчить про те, що підприємствам не вистачає власних коштів для формування своїх оборотних активів, і вони вимушені це робити за рахунок залучених коштів. Величина коефіцієнта структури довгострокових вкладень теж менша, ніж в розвинутих країнах світу (0,4–0,6). Цей факт можна пояснити тим, що в економіці поки що мало довгострокових кредитів, відповідно, у підприємств не вистачає коштів для проведення значної модернізації своїх основних засобів.

Лише коефіцієнт забезпеченості власним капіталом, можна сказати, є майже оптимальним за всіма об'єктами дослідження. Але це зовсім не означає, що у підприємств достатньо власних коштів. Як ми

вже підкреслювали, явно нижче за оптимальну величина довгострокових зобов'язань. Відповідно, якщо б вони збільшились до рівня розвинутих країн, то значення коефіцієнта забезпеченості власним капіталом зменшилось би нижче нормативного. Також слід відмітити, що в сільському господарстві має місце чітка тенденція до зменшення цього коефіцієнта. З нашої точки зору може бути кілька пояснень цього факту. По-перше, багато сільськогосподарських підприємств мають збитки, що негативно впливає на величину власного капіталу. По-друге, через проведену в останні роки реорганізацію у багатьох підприємств основні засоби були виведені поза баланс. Це також вплинуло на зменшення їхнього власного капіталу. По-третє, відбувається скорочення чисельності сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 1

Коефіцієнти фінансової стійкості по всіх підприємствах України та галузях промисловості й сільського господарства у 2000–2014 рр.

Показники	2000	2005	2011	2012	2013	2014
Всі галузі						
Коефіцієнт загальної ліквідності	1,037	1,118	1,039	1,038	1,047	1,073
Коефіцієнт забезпеченості власним капіталом	0,536	0,455	0,516	0,494	0,467	0,455
Питома вага робочого капіталу в оборотних активах	0,036	0,102	0,038	0,034	0,042	0,064
Коефіцієнт структури довгострокових вкладень	0,069	0,178	0,081	0,089	0,108	0,138
Промисловість						
Коефіцієнт загальної ліквідності	1,058	1,161	1,069	1,052	1,076	1,104
Коефіцієнт забезпеченості власним капіталом	0,579	0,495	0,543	0,515	0,486	0,485
Питома вага робочого капіталу в оборотних активах	0,055	0,126	0,063	0,047	0,064	0,081
Коефіцієнт структури довгострокових вкладень	0,085	0,152	0,078	0,086	0,106	0,132
Сільське господарство						
Коефіцієнт загальної ліквідності	1,150	1,461	1,202	1,223	1,243	1,331
Коефіцієнт забезпеченості власним капіталом	0,720	0,555	0,657	0,640	0,580	0,568
Питома вага робочого капіталу в оборотних активах	0,130	0,312	0,167	0,183	0,195	0,249
Коефіцієнт структури довгострокових вкладень	0,060	0,204	0,088	0,099	0,142	0,165

Джерело: [9]

Ще на один момент нам хотілось би звернути увагу. Незважаючи на незадовільне фінансове становище багатьох сільськогосподарських підприємств, аналізовані показники в галузі сільського господарства виявились кращими, ніж в двох інших об'єктах нашого аналізу. Відтак виникає питання: чи дійсно кредитування сільського господарства є більш ризикованим, ніж інших галузей?

Підсумовуючи викладений матеріал, слід підкреслити таке. По-перше, необхідно розділяти поняття фінансової стабільності та фінансової стійкості. Перше з них є більш широким і характеризує не тільки поточну ліквідність і платоспроможність підприємства, а й довготермінову. По-друге, як в економіці України в цілому, так і в сільському господарстві має місце тенденція до покращення рівня фінансової стійкості. По-третє, фінансове становище сільськогосподарських підприємств є кращим, ніж промислових. Це, в свою чергу, ставить питання про величину відсоткових ставок за кредитами банків цим підприємствам. Вони повинні бути нижчими від середніх по економіці в цілому.

В рамках оптимізації стратегії вдосконалення методичних підходів до удосконалення оцінки фінансової стабільності і фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств нами пропонується системний підхід і ряд напрямків активізації державної підтримки з метою покращення фінансового стану аграрних товаровиробників за допомогою сценарного аналізу фінансово стійкої поведінки сільськогосподарських підприємств залежно від варіативності комбінацій важелів впливу. Умовами першого сценарію є висока вартість кредитних ресурсів, скорочення рівня державної підтримки, низький рівень інвестицій у галузь, збереження пільгового оподаткування товаровиробників. Цей сценарій імітує існуючу ситуацію в сільському господарстві й за інших незмінних умов ілюструє обвальне зниження індикаторів фінансової стійкості аграрних підприємств.

Другий сценарій характеризується підвищенням рівня державної підтримки та наявністю пільгового режиму оподаткування, третій – зниженням вартості кредитних ресурсів, поліпшенням якості управління оборотними коштами, недостатнім рівнем державної підтримки. За умовами четвертого сценарію на підприємствах оптимізовано систему управління оборотним капіталом, збільшується обсяг інвестицій у галузь, збережеться пільгове оподаткування аграрних товаровиробників.

Результати сценарного аналізу свідчать, що найбільший ефект досягається за рахунок комплексного підходу, обов'язковою складовою якого є активізація внутрішніх фінансових механізмів. Проте порівняння між собою отриманих результатів дає підстави стверджувати, що найбільш важливу роль відіграє збереження

пільгового режиму оподаткування й створення нових інструментів податкової підтримки за умови підвищення рівня інвестицій у галузь.

Спираючись на обґрунтовану сценарним аналізом необхідність мобілізації фінансової системи підприємства, нами запропоновано системний підхід до управління фінансовою діяльністю, сутність якого полягає у всебічному аналізі всієї сукупності бізнес-процесів, що відбуваються на підприємстві з метою забезпечення пропорційного розвитку на основі раціонального використання переваг єдиного управління й наявних фінансових ресурсів. Основою використання системного підходу є стратегічне фінансове планування. Наведена сукупність цілей і заходів відображає найбільш важливі аспекти функціонування аграрної сфери (табл. 3).

Таблиця 3

Заходи й тактичні цілі щодо забезпечення фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств за напрямками діяльності

Цілі та заходи	Стратегічні напрями діяльності		
	Фінансова діяльність	Операційна діяльність	Політика розвитку
Основні тактичні цілі	Оптимізація структури капіталу аграрних підприємств	Підвищення ефективності виробничої діяльності	Раціональний розподіл прибутку
Заходи щодо реалізації тактичних цілей	Залучення довгострокових джерел фінансування за рахунок зменшення залучення короткострокових кредитів і позик; зростання незалежності від зовнішніх джерел фінансування; скорочення дебіторської заборгованості; оптимізація складу запасів.	Впровадження інноваційних технологій; зниження виробничої собівартості; удосконалення маркетингової підтримки.	Реінвестування прибутку; диверсифікація діяльності; організація страхування фінансових та виробничих ризиків.

Джерело: власна розробка

Впровадження системного підходу до формування фінансової стійкості в діяльність аграрного підприємства повинно охоплювати всі управляючі системи (табл. 4).

Практична реалізація системного підходу до забезпечення стабільності функціонування й розвитку сільськогосподарських підприємств вимагає вжиття комплексу заходів: організація централізованого контролю за фінансовими потоками; введення ефективної системи бюджетування, перехід на міжнародні стандарти фінансового обліку, автоматизація бюджетних процесів; створення превентивної системи раннього виявлення кризових явищ і запобігання їм (залучення зовнішніх аудиторських фірм і створення служб внутрішнього аудиту фінансово-господарської діяльності); коригування фінансової стратегії агропідприємства в бік скорочення короткострокових джерел фінансування; залучення/підготовка фахівця з ризик-менеджменту (цю функцію може виконувати економіст, фінансист,

менеджер), який повинен проводити облік впливу різних видів ризиків (грунтово-кліматичних, виробничих, фінансових, регіональних, політичних, податкових та ін.), визначати розмір потенційних втрат, а також формувати систему антикризових заходів.

Таблиця 4

Системи, завдання та результати забезпечення фінансової стійкості
сільськогосподарських підприємств

	Системи	Завдання	Результат
Короткостроковий	Система бюджетування	- удосконалення процесів планування, контролю й аналізу показників фінансово-господарської діяльності; - розробка операційних і фінансових бюджетів на основі системи збалансованих показників.	Бюджет підприємств, сформований на основі збалансованої системи показників
	Система фінансового контролінгу	- регулярний моніторинг діяльності, своєчасне виявлення негативних тенденцій розвитку; - аналіз результатів фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств; - аналіз фактичних та запланованих результатів.	Коригування цільових фінансових показників; формування комплексу заходів щодо зниження витрат і видатків
Середньостроковий	Система бізнес-планування	- бізнес-планування поточної діяльності аграрного підприємства з урахуванням системи збалансованих показників; - структурування основних напрямів діяльності; - забезпечення прив'язки до системи фінансової відповідальності й обліку.	Бізнес-плани поточної діяльності
Довгостроковий	Система стратегічного планування	- аналіз бізнес-середовища сільськогосподарських підприємств; - визначення стратегічних цілей функціонування й розвитку підприємства; - розробка стратегічної фінансово-економічної політики розвитку; - формування системи збалансованих показників; - розробка фінансової стратегії розвитку.	Стратегічні орієнтири; система збалансованих показників; стратегічна фінансово-економічна політика; фінансова стратегія стійкого розвитку

Джерело: власна розробка

З метою підвищення рівня платоспроможності й ліквідності підприємств необхідно: скорочувати строки надання комерційного кредиту; підвищувати ліквідність активів шляхом переводу надлишкової частки запасів у грошову форму; організувати пролонгацію та реструктуризацію короткострокових кредитів; задля забезпечення зростання рівня прибутковості слід скорочувати витрати, стимулювати

попит на продукцію за рахунок активної маркетингової підтримки, впровадити систему жорсткого фінансового контролю.

В напрямі гармонізації державного регулювання фінансової стійкості сільськогосподарських товаровиробників доцільним є сприяння розвитку системи державних і регіональних замовлень за рахунок участі підприємств у тендерах. Необхідним є стимулювання інвестиційної привабливості галузі, що вимагає оптимізації та стабілізації законодавства. Обов'язковою умовою є збереження пільгового режиму оподаткування із встановленням безвідсоткової відстрочки податкових платежів на строк до трьох років аграрним підприємствам, які внаслідок стихійних природних або надзвичайних обставин зазнали збитків. У сфері інформаційної підтримки необхідним є розвиток аутсорсингових компаній, що спеціалізуються на наданні фінансових консультацій аграрним підприємствам.

ВИСНОВКИ

Отже, реалізація зазначених пропозицій на законодавчому й виконавчому рівнях буде сприяти вдосконаленню страхових, кредитних, податкових відносин, більш ефективному використанню бюджетних коштів, а також дасть змогу забезпечити фінансове оздоровлення та фінансову стабільність і стійкість сільськогосподарських підприємств.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. – 2-е изд., испр. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 479 с.
2. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / Білик М. Д., Павловська О. В., Притулак Н. М., Невмержицька Н. Ю. – К. : КНЕУ, 2005. – 592 с.
3. Короліщук Л. П. Фінансова стійкість акціонерного товариства як умова його економічного розвитку / Л. П. Короліщук // Економіка АПК. – 2006. – № 9. – С. 81–87.
4. Шаблиста Л. М. Фінансова стійкість підприємства: сутність і методи оцінки / Л. М. Шаблиста // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 2. – С. 46–57.
5. Концепція створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2004 р. № 208-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2004-p>.
6. Савчук В. П. Финансовый менеджмент [Текст] / В. П. Савчук. – К. : Companion, 2008. – 884 с.
7. Шеремет А. Д. Финансы предприятий / А. Д. Шеремет, Р. С. Сейфулин. – М. : ИНФРА-М, 1978. – 343 с.
8. Баканов М. И. Теория экономического анализа / Баканов М. И., Мельник М. В., Шеремет А. Д. – [5-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 536 с.
9. Статистичний щорічник України за 2014 рік / за ред. І. М. Жук ; Державна служба статистики України. – К., 2015. – 586 с.

Дата надходження до редакції – 12.04.2016 р.

УДК 314.7 : 331.556.4(477) (075)

Дмитрук Б. П., Светлова Н. М.

СВІТОВІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: МОТИВАЦІЯ, ВИДИ Й НАСЛІДКИ ДЛЯ КРАЇН ВИЇЗДУ ТА ПРИЙМАЮЧИХ КРАЇН

Розглянуто тенденції світових міграційних процесів, фактори впливу на економіку країн-експортерів та імпортерів робочої сили. Обґрунтована необхідність прийняття швидких і ефективних спільних зусиль країнами ЄС з метою стабілізації впливу мігрантів з країн Африки і Близького Сходу, що може спровокувати вихід окремих країн з Європейського Союзу, загрожує існуванню співдружності.

Ключові слова: міграція, міграційні процеси, міграційні потоки, міграція робочої сили, міграційна криза, наслідки міграції.

ВСТУП

Міграція (латинське «migratio») – переселення, переміщення населення, трудових ресурсів, капіталу з однієї країни в іншу, а також внутрішньодержавні – з одного регіону в інший [1].

Міжнародна міграція як складова загального процесу міграції – явище не нове. Воно виникло багато століть тому з різних причин: кочівництво скотарів, військові й колоніальні загарбання, стихійні лиха, географічні відкриття та освоєння нових життєвих просторів.

Потоки міжнародних мігрантів спочатку взагалі не фіксувались державними органами. Теоретичні дослідження міграції були відсутні. Активна розробка проблем міжнародної міграції почалися з кінця 60-х років ХХ століття в межах моделей економічного зростання [2].

Міграцію варто розглядати як закономірний наслідок розвитку інтеграційних процесів, необхідну об'єктивну передумову становлення єдиного міждержавного ринку праці.

Разом з тим міграція навряд чи була б можлива у великих масштабах, якби не існувало економічної доцільності, а інколи й необхідності використання іноземної робочої сили. Це пов'язано з дією таких чинників [2]:

- прагненням зменшити витрати виробництва за рахунок використання дешевої, у порівнянні з національною, іноземної робочої сили;
- залученням кваліфікованих працівників;
- доцільністю транснаціональних корпорацій, що не тільки підвищує географічну мобільність робочої сили, а й вирівнює умови її застосування у світовому масштабі;
- розвитком засобів транспорту й зв'язку, що стимулює географічну мобільність населення;
- зростаючою взаємодією виробничих, науково-технічних і культурних зв'язків різних країн.

На сьогодні багато країн світу живуть в епоху великих трансформацій, коли швидко змінюється етнічна структура населення. Це пов'язано як з масштабами міграційних процесів, так і з явищами, що відбуваються в межах окремих регіонів.

Останнім часом сотні мільйонів людей залишають місця постійного проживання і долають тисячі кілометрів у пошуках кращого життя. У 2013 році в доповіді ООН повідомлялось, що загальне число міжнародних мігрантів у світі становить 232 млн осіб – це приблизно 3,2 % населення Землі. Найбільше мігрантів проживає на території США, їхнє число становить 45 млн осіб. Потім Росія, на території якої знаходиться більше 11 млн мігрантів. В трійку лідерів входить і Німеччина, де кількість переселенців із інших країн становить 9,8 млн [3].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є аналіз світових міграційних процесів, причини, що спонукають людей до міграції для досягнення поставленої мети. Обґрунтовані можливі наслідки міграції для країн виїзду і приймаючих країн, зокрема країн Євросоюзу, й загрози для існування Шенгенської угоди.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Головним чинником виробництва є робоча сила – сукупність фізичних і духовних здібностей людини, що використовується нею в процесі виробництва матеріальних благ, здатність до праці, головний елемент виробництва.

Особливість робочої сили полягає в тому, що вона здатна створювати й створює більшу вартість, ніж витрати для її відтворення у формі оплати праці з урахуванням її кількості та якості [1].

Робоча сила як економічне явище – це специфічний товар, пропонується їй носієм – людиною, яка шукає більш сприятливі умови для життя й діяльності. В умовах найманої праці власник робочої сили продає на певний термін наймачеві свою здатність до праці не тільки всередині країни, але й за межі національних кордонів з метою забезпечення умов для відтворення своєї робочої сили. Останнє утворює міжнародну міграцію робочої сили.

Міжнародна міграція робочої сили (ММРС) означає процес стабільного або організованого переміщення працездатного населення в рамках національного чи міжнародного процесу, обумовленого характером розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, дією економічних законів [2].

Міжнародна міграція робочої сили характеризується такими поняттями: *міграція* – це пересування людей з країни в країну або всередині країни; *еміграція* – виїзд із країни певного контингенту

людей; *імміграція* – це виїзд у країну певного контингенту людей; *реміграція* – повернення людей, які раніше виїхали [3].

Визначальним критерієм, що дозволяє виділити міграцію з інших переміщень громадян через кордон, є *мотивація*.

Мотивація – причина, яка спонукає економічного суб'єкта до діяльності для досягнення певної мети, наявність інтересу до цієї діяльності й способів її реалізації [1].

Вона включає такі мотиви (рис. 1):

Рис. 1. Критерії, що дозволяють виділити міграцію з інших переміщень громадян через кордон

Джерело: створено автором на основі [2]

Сьогодні, на переконання фахівців, у світовому господарстві превалює «ера економічних реформ міграції», про що свідчить домінування економічних і екологічних факторів як основних причин міграції [2].

Основна причина, що спонукає до переселення народів у XXI столітті, полягає в тому, що «нове століття» охоплює лише 1/7 частину населення планети, в той час як лівова частка країн залишається на значно нижчому рівні розвитку. Населення відсталіх регіонів зростає, а сучасні комунікації дозволяють мільйонам людей пересуватися з однієї країни в іншу. Міжнародна міграція є довготривалою тенденцією і може мати різні наслідки.

Не менш важливу роль, ніж міграція, яка суттєво впливає на зміну структури населення, відіграє рівень народжуваності. Загальновідомо, що для простого заміщення поколінь загальний

коефіцієнт народжуваності повинен становити 2,1 дитини на жінку. В сучасній Німеччині цей показник становить 1,4. В 2015 році за цим показником вона знаходилась на нижчому рівні, ніж Японія.

Неважко спрогнозувати, що чисельність населення слаборозвинених країн буде зростати, а чисельність жителів більш розвинених – зменшуватися. Виключення становить Франція, де народжуваність знаходиться на рівні, необхідному для простого заміщення показників: коефіцієнт народжуваності становить 2,1. Але такий показник досягається за рахунок представників національних меншин, що проживають в країні і зберігають високу народжуваність.

В цілому чисельність населення Землі буде зростати за рахунок приросту країн Азії і Африки. Влітку 2015 року Інформаційне бюро з проблем народонаселення (США) представило прогноз, згідно з яким до 2050 року 80 % населення планети буде представниками африканських і азійських національностей. Це породить глибокі структурні зміни в усьому світі.

Країни цих регіонів диктуватимуть іншим країнам світу свої правила гри. До середини XXI століття ця частина світу буде найбільш густонаселеною: на її території проживатиме 5,3 млрд осіб [4].

Величезним демографічним потенціалом володіють африканські країни, особливо Нігерія, Ефіопія і Демократична Республіка Конго. В Нігерії, наприклад, до кінця XXI століття населення може зрости до 439 млн. Таким чином, ця країна може стати одним зі світових або, як мінімум, регіональних центрів.

Схожу тенденцію озвучив керівник демографічного відділу ООН Джон Уілтон. Згідно з висновками експертів цієї організації, до середини цього століття населення Землі зросте із 7,3 до 9,7 млрд. А вже до кінця століття загальна чисельність населення збільшиться до 11,2 млрд. Це середній прогнозований показник: мінімальний становитиме 9,5 млрд, максимальний – 13,3. Зростання чисельності населення забезпечуватимуть африканські країни, які знаходяться південніше Сахари. В цілому до кінця століття населення Африки може збільшитися з поточних 1,2 млрд до 3,4–5,6 млрд жителів [4].

Сьогодні країни «золотого мільярда» поставлені перед вибором: або вони допоможуть країнам Африки і Близького Сходу подолати тероризм і бідність, або тероризм і бідність, як іронічно зауважують А. Крилов і І. Чернов, прийдуть до них з доставкою додому [5].

До кінця XXI століття населення світу стабілізується. На думку експертів журналу Nature, це відбудеться з імовірністю 85 %. І до цього часу деякі країни, зокрема корінні жителі, можуть практично вимерти [4].

У 2015 році в ЄС було подано 1 250 000 заявок про надання притулку від утікачів із Сирії та сусідніх країн. Це рекордна кількість заявок. І біженці в ЄС уже використовуються в дискусії щодо України

як зброя з боку Росії, оскільки існує прямий зв'язок між подіями у Сирії та на Донбасі. І від того, у якому напрямі розвиватимуться події на Близькому Сході, залежить і вирішення проблеми з нашими східними територіями та з Росією [6].

Європейська комісія опублікувала заяву, в якій говориться про важливу роль мігрантів у економіці ЄС. На думку європейських чиновників, міграція дозволить європейським країнам вийти з періоду стагнації [6].

Проте не всі в Європі поділяють такі прогнози, згідно з якими мігранти здатні забезпечити зростання європейської економіки: екс-голова Чехії Вацлав Клаус на початку 2016 року заявив, що прибуття в ЄС мігрантів не вплине позитивно на Європу і призведе тільки до витрат [7]. На його переконання, Європа не відчуває дефіциту робочої сили, навпаки, безробіття в ЄС становить близько 10 %. Крім того, Клаус розкритикував думку про те, що мігранти нової хвилі візьмуть на себе неперестижну в середовищі європейців роботу.

В останні роки (2014–2016) у зв'язку з війною в Сирії, Лівії, погіршенням умов життя в деяких південноафриканських і південноамериканських країнах зріс масовий наплив мігрантів до країн Європи. Це підриває загальний дух європейського Союзу. Саміт 28 міністрів внутрішніх справ у Брюсселі характеризувався протиріччями між окремими країнами і групами країн. У результаті розгляд майже всіх питань було перенесено на позачерговий саміт глав держав і урядів.

Президент Європейської ради Дональд Туск попередив, що коли в найближчі місяці не буде взята під контроль ситуація з мігрантами, Шенгенській угоді настане кінець. Таку ж думку висловив і прем'єр-міністр Франції Мануель Вальс, заявивши, що єдина Європа перестане існувати вже цієї весни [9].

На сьогодні один з найважливіших викликів для європейців – масова міграція з Африки і Близького Сходу, яка лише набирає оберти.

Якщо Євросоюз спільними зусиллями не знайде протиотруту, то ця структура, як зазначалось вище, може просто розвалитися, і кожна країна рятуватиметься самотужки.

Уже такі сигнали подає Великобританія, за нею можуть послідувати заявки від Франції, Угорщини й Польщі.

На переконання Ю. Грицика, емігрантська криза може спровокувати територіальні розколи в Іспанії та Італії, де вже бунтують відповідно Каталонія й Північна Італія [9].

Якщо найближчими роками в європейській еміграційній політиці не відбудеться суттєвих змін, то перспективи Європи наразі видаються сумними. Про це свідчать такі дані: у 2012 році до Німеччини переселилося 1 млн 100 тис. мігрантів, у 2013 році – 1 млн 200 тисяч. Якщо поширити ці пропозиції на весь Євросоюз із загальним

населенням 507 мільйонів, то в разі збереження цих тенденцій у найближчі 35 років у Європу може перебраться 250 мільйонів економічних мігрантів [8].

Сучасна міграція здійснює суттєвий вплив як на економіку країн-експортерів, так і країн-імпортерів робочої сили (табл. 1).

Реалії сьогодення змушують українців також шукати гідну роботу за межами нашої країни. За даними дослідження порталу «HeadHunter Україна», кожний четвертий з п'яти працівників замислюється про еміграцію. Майже 38 % українців шукають шляхи, щоб виїхати за кордон. Найбажанішими для українських трудових мігрантів є Німеччина, Канада, Польща, США [10].

Половина з тих, хто прагне змінити країну (41 %), мотивують це напруженою політичною ситуацією й бажанням забезпечити собі краще життя, а своїм дітям – стабільне майбутнє [11].

Як стверджує І. Львова, український працівник заробляє за годину в 16 разів менше, аніж його європейський колега [12].

Середня зарплата науковця – 3–4 тисячі гривень, а за кордоном – у 20–30 разів більша [13].

Допоки в Україні зарплата робітників і науковців не буде хоча б у 2–3 рази вищою і будуть такі умови праці й життя, і робітники, й мізки втікатимуть.

Узагальнюючи наслідки міжнародної міграції робочої сили для країн, які відштовхують і притягують її, слід зазначити, що міжнародна міграція – процес неоднозначний. Вона, звичайно ж, не визначається однією лише кількістю позитивних і негативних аспектів. Фундаментальним є якісний бік процесу, що дозволяє кожному громадянину більшою чи меншою мірою реалізувати права людини, вільно жити й працювати в тій країні, де він може зробити більший внесок у світове виробництво і власний добробут.

Неоднозначні наслідки міжнародної міграції і для самих мігрантів. Крім можливих вигод від отримання роботи, кращих умов праці та її оплати, мігранти несуть і певні втрати, пов'язані з проблемами:

- переїзду і облаштуванням на новому місці;
- найму на роботу;
- оплати праці;
- тривалості й режиму робочого дня;
- отримання освіти і підвищення кваліфікації;
- отримання пенсій, допомоги та інших форм соціального забезпечення;
- адаптації до нової культури, мови, клімату тощо;
- медичного страхування і обслуговування та ін.

Таблиця 1

Фактори впливу міграції на економіку країн-експортерів і країн-імпортерів робочої сили

I. Позитивні фактори	
Групи факторів	Країни виїзду
1	Відчуває зниження тиску надлишкових трудових ресурсів, які є у неї, і зменшення соціальної напруги в країні.
2	Поповнює доходну частину платіжного балансу за рахунок грошових переказів працюючих за кордоном власних громадян.
3	Отримує значні вигоди за рахунок ввезення емігрантами різного роду матеріальних цінностей: грошових коштів, автомобілів, товарів тривалого користування тощо.
4	Отримує більш кваліфіковану робочу силу, яка повертається на батьківщину і використовує накопичені знання, досвід, грошові та матеріальні кошти для розвитку економіки країни.
Приймаючої країни	
1	За рахунок залучення додаткової кваліфікованої робочої сили стимулюється зростання продуктивності праці й ефективності виробництва у країні.
2	Отримує економію на витратах на освіту і професійну підготовку.
3	Отримує можливість економії за рахунок скорочення купівлі ліцензій, патентів, ноу-хау за кордоном і відповідно за рахунок продажу їх на світовому ринку.
4	Підвищує конкурентоспроможність своїх товарів внаслідок зменшення витрат виробництва і внаслідок низької ціни іноземної робочої сили.
5	Стимулює власне виробництво і збільшує зайнятість за рахунок додаткового попиту на товари і послуги робочої сили.
6	Виграє внаслідок відходу від реалізації різного роду соціальних програм для іноземних робітників.
7	Покращує демографічну ситуацію у своїй країні, уповільнює загальний темп старіння населення.
II. Негативні фактори	
Країни виїзду	
1	Втрачає (зазвичай крашу) частину своєї робочої сили, оскільки у своїй більшості країну залишають найбільш кваліфіковані працівники. Особливо страждають країни, що розвиваються, оскільки втрачають вкрай необхідні для розвитку найкращі кадри, на підготовку яких раніше були витрачені значні кошти.
2	У результаті постійно зростаючої еміграції пропадає так званий «ефект віри» в розвиток економіки власної країни, що в кінцевому результаті призводить до зниження рівня інвестицій у економіку цієї країни.
3	У результаті відтоку мізків за межі національних кордонів посилюються і без того потужні позиції конкурентів у міжнародній торгівлі.
4	Не отримує певну частину національного доходу і податкових надходжень до бюджету.
Приймаючої країни	
1	Отримує додаткову конкуренцію на ринку, що призводить до зростання безробіття.
2	Отримує елементи соціальної напруженості в суспільстві у вигляді конфліктів на національному, релігійному ґрунті, а також зростання злочинності тощо.

Джерело: розроблено автором з урахуванням [2]

Незважаючи на ці проблеми, які існують для іноземної робочої сили, вигоди все-таки є категорією визначальною, а економічний аспект – домінуючим. Так, за останні 15 років експорт робочої сили найбільш сильно впливав на економіку Пакистану. Перекази до цієї країни від працюючих за кордоном дали більше надходжень від експорту товарів і послуг у 5 разів [2].

Надходження від експорту робочої сили зростають у деяких країнах, що розвиваються, найбільш високими темпами – 10 % на рік. Отримуючи щороку значні суми із цього джерела, багато країн, що розвиваються, почали спеціалізуватися на трудових послугах, експорт яких став найважливішим джерелом валютних доходів. Так, наприклад, для АРЕ експлуатація Суецького каналу в кінці 80-х років давала прибуток 970 млн доларів на рік, туризм – 600 млн доларів, перекази емігрантів – понад 3 млрд доларів. У Ємені перекази емігрантів у окремі роки в 30 разів перевищували надходження від експорту. За даними на початок 90-х років, близько 40 країн світу мали у своїх надходженнях із-за кордону не менше 100 млн доларів від мігрантів, а 10 країн – більше 1 млрд доларів. За даними МВФ, приватні перекази, що включаються у доходну частину платіжних балансів, на 90 % складаються з надходжень від емігрантів.

За даними НБУ, в 2014 році заробітчани України переказали 2,5 млрд дол., що становить 4,9 % ВВП [14]. Але обсяги грошових переказів від заробітчан зменшуються.

Незважаючи на всю складність ситуації, в якій опинився Євросоюз, через рік-два проблему біженців він зможе вирішити. Громадянам ЄС, на протипагу українцям, є чим поділитись із біженцями, які тікають від жахів війни й бідності. Чи буде чим поділитися українцям з біженцями, коли ми станемо членом ЄС, – це питання на сьогодні залишається відкритим [16].

Україна колись стане членом ЄС, після чого повинна буде, якщо виникне така необхідність, прийняти певну кількість біженців. Проте, судячи з політичної й економічної ситуації в країні, це відбудеться нескоро.

Один із кращих європейських економістів Ерік Райнерт стверджує, що вільний ринок перетворить Україну у великого аграрія і країну емігрантів [15].

ВИСНОВКИ

1. За даними статистики ООН 232 млн осіб, або кожний тридцятий житель планети, проживають на території не тієї країни, в якій народились. Тому в XXI столітті темпи зростання кількості мігрантів збільшились, а міграційні потоки стали більш різноманітними. Уряди багатьох країн в останні роки посилили увагу до проблем, як залучити в свої країни необхідні їм категорії мігрантів і

в той же час обмежити в'їзд небажаних. Це вплине на структуру й динаміку міжнародних потоків.

2. Серед європейських країн через наплив приїжджих із країн Близького Сходу і Африки зростає незадоволення. Проте європейська влада продовжує наполягати на необхідності прийняття нових біженців.

Європейські роботодавці позитивно ставляться до напливу біженців з країн Африки і Близького Сходу. Вони вважають вигідною заміну місцевих робітників приїжджими, оскільки запити останніх щодо рівня заробітної плати і умов праці значно нижчі. Таким чином, мігранти «демпінгують» на ринку праці й можуть поступово витіснити місцевих робітників із цілого ряду галузей економіки розвинених країн.

3. Незважаючи на всю складність ситуації, в якій опинився Євросоюз, через рік-два проблему біженців він зможе вирішити. Громадянам ЄС, на противагу українцям, є чим поділитись із біженцями, які тікають від жахів війни й бідності. Чи буде чим поділитись українцям з біженцями, коли Україна стане членом ЄС, – це питання на сьогоднішній день залишається відкритим.

4. Масовий відплив продуктивної робочої сили, особливо вчених і спеціалістів, негативно впливає на трудовий потенціал будь-якої країни та її регіони. Еміграція, як правило, супроводжується вимушеним послабленням, нерідко й розривом сімейних зв'язків, а діти заробітчан стали однією з проблем нашого часу.

5. Для України, яка обрала свій стратегічний курс інтеграції до ЄС, досвід регулювання потоків мігрантів з інших країн являє значний інтерес, що дозволить їй певною мірою нівелювати негативні наслідки міграційних процесів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / за ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. – С. 384, 519.
2. Міжнародна економіка : навчальний посібник / Фомішин С. В., Рибчук А. В., Румянцев А. П. та ін. ; за ред. С. В. Фомішина. – Львів : Новий світ – 2000, 2011. – 446 с.
3. Боган І. П. Глобальна економіка : підручник / І. П. Боган, І. Р. Михасюк. – К. : Знання, 2007. – С. 150–151.
4. Ведмеденко І. Naked Science [Електронний ресурс] / І. Ведмеденко. – Режим доступу : <http://www.naked-science.ru>.
5. Крылов А. Кто бомбил, тот и платит / А. Крылов, И.Чернов // Итоги недели. – 2015. – № 36. – С. 8.
6. Ганус А. Горячий сирийский треугольник / А. Ганус // Экспрес. – 2016. – № 18. – С. 14.
7. Итоги недели. – 2016. – № 10. – С. 8.
8. Алексеева Н. Миграционный подлог для Европы / Н. Алексеева // Итоги недели. – 2016. – № 3. – С. 8.
9. Грицик Ю. Великі запитання для Європи / Ю. Грицик // Экспрес. – 2016. – № 7. – С. 4.
10. Львова І. Добре там, де нас нема / І. Львова // Экспрес. – 2016. – № 12. – С. 10.
11. Власюк К. Якщо їхати, то з родиною / К. Власюк // Экспрес. – 2015. – № 24. – С. 311.
12. Львова І. Пролетарії бідні та заможні / І. Львова // Экспрес. – 2015. – № 33. – С. 3.
13. Ясинчук Л. Вони від'їжджають / Л. Ясинчук // Экспрес. – 2016. – № 7. – С. 10.
14. Ясинчук Л. Заробітчанами кажуть «стоп» / Л. Ясинчук // Экспрес. – 2015. – № 29. – С. 13.
15. Духнич О. Свободный рынок превратит Украину в страну эмигрантов / О. Духнич

// Публіка : журнал-газета. – 2015. – С. 4. 16. Дмитрук Б. П. Міжнародна міграція: тенденції, причини, наслідки / Б. П. Дмитрук // Проблеми вдосконалення економіко-правової системи України на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства : тези доповідей часників Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Черкаси : Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2015. – С. 189–192.

Дата надходження до редакції – 11.04.2016 р.

УДК 006.015.5

Лисенко О. М.¹

СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ: ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗГІДНО З НОВОЮ ВЕРСІЄЮ СТАНДАРТУ ISO 9001

У статті проаналізовано основні відмінності між версіями стандарту ISO 9001 2008 і 2015 років. Досліджено нововведення для систем управління якістю. Надано рекомендації стосовно переходу на нову версію стандарту.

***Ключові слова:** ISO 9001, система управління якістю, міжнародний стандарт, ризик-менеджмент, процесний підхід, внутрішній аудит, лідерство, контекст організації, задокументована інформація.*

ВСТУП

Сьогодні підприємствам, що впроваджують системи управління якістю відповідно до вимог стандартів Міжнародної організації зі стандартизації (ISO), треба готуватися до серйозних змін: у вересні 2015 року опублікована нова версія стандарту ISO 9001, котра значно відрізняється від попередньої.

На відміну від стандарту ISO 9001:2008, що зазнав незначних змін порівняно з попередньою версією 2000 року, для нової редакції характерні більш суттєві зміни. Вони стосуються як структурної побудови, так і змістовної частини складу вимог. Зокрема, змінено термінологію і загальну структуру стандартів (відповідно до додатку SL Директиви ISO/IEC), застосовано концепцію ризик-менеджменту разом із процесним підходом, враховано контекст або середовище організації, переглянуто акценти у базових принципах систем управління і ряд інших нюансів.

Розробка і впровадження систем управління якістю є предметом особливої уваги багатьох українських і закордонних науковців. Зокрема, проблеми функціонування й удосконалення систем якості

---

¹ Рецензент – д. е. н., професор Єфіменко Н. А.

досліджували Ю. Адлер, Л. Віткін, Є. Єсмуханов, Є. Завгородній, К. Корягіна, К. Кутах, В. Лapidус, Є. Снітко, І. Чайка й інші вчені. У той же час недостатньо наукових праць стосовно впровадження систем управління якістю на основі нової версії міжнародного стандарту ISO 9001, що опублікована у 2015 році. Потребують дослідження нові вимоги, визначені цим стандартом, а також надання практичних рекомендацій і роз'яснень суб'єктам господарювання щодо переходу на нову версію.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження особливостей нової версії міжнародного стандарту ISO 9001, порівняння її з попередньою редакцією 2008 року, а також надання рекомендацій стосовно впровадження.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стандарти ISO серії 9000 висувують єдині вимоги до управління організацією з точки зору забезпечення якості її діяльності. Першим принципом менеджменту якості в стандартах ISO проголошується орієнтація на замовника. Компанії, будучи залежними від своїх клієнтів, повинні розуміти їхні поточні й майбутні потреби, відповідати вимогам і прагнути до перевищення їхніх очікувань. Стандарт ISO 9001, перша версія якого була опублікована в 1987 році, присвячений проблемам створення системи управління якістю (СУЯ) на основі цього базового принципу. Документ згодом переглядався і актуалізувався в 1994, 2000, 2008 і 2015 роках. Однак його векторні положення залишилися незмінними.

Завдання СУЯ – не контролювати кожен операцію або одиницю продукції, а створити умови, що зводять до мінімуму помилки в роботі. Цей так званий процесний підхід було остаточно запроваджено лише у версії стандарту 2008 року [1], подальший розвиток він отримав у ISO 9001:2015 [2]. У новому документі роль базової характеристики діяльності компанії – результативності – значно підвищена.

Стандарт ISO 9001 за майже тридцятирічний період існування заслужив міжнародне визнання на всіх континентах світу. Поява п'ятого видання ISO 9001 викликана кількома причинами. Перш за все, відбулися суттєві зміни в світовій практиці менеджменту, навколишньому діловому середовищі, накопичено нові знання у сфері забезпечення якості. По-друге, з'явилися нові стандарти на системи менеджменту, що викликало необхідність створення єдиного підходу. По-третє, є деякі «рудименти», яких потрібно позбутися, щоб рухатися далі (наприклад, обов'язкові задокументовані методики). По-четверте, єдиний стандарт систем управління, який не використовував ризик-менеджмент, був ISO 9001. Загалом вийшло так, що стартуючи

першим, ISO 9001 виявився відсталим від інших аналогічних стандартів менеджменту через свою недосконалу структуру.

По-п'яте, потрібна й вертикальна інтеграція менеджменту організації. Система управління якістю повинна відповідати загальній стратегії організації, тобто її бізнес-планам, а не бути окремою автономною частиною організації [3].

В Україні стандарт приведений в статус національного і успішно застосовується в практиці вітчизняних компаній вже більше двадцяти років. ДСТУ ISO 9001:2015 «Системи управління якістю. Вимоги» прийнятий наприкінці грудня 2015 року і набуде чинності 1 липня 2016 року [4]. У зв'язку з цим організаціям, як власникам сертифікатів ДСТУ ISO 9001:2009, так і тим, хто лише планує впровадити систему управління, потрібно готуватися до змін, що містить новий стандарт.

Організаціям, вже сертифікованим за ISO 9001:2008, дається три роки з моменту офіційної публікації ISO 9001:2015 для переходу на нову версію стандарту. Тобто цей перехідний період закінчиться у вересні 2018 року [4].

Найперше зміни торкнулися структури і термінології стандарту. На сьогодні ISO опублікувала вже досить велику кількість стандартів, які встановлюють вимоги до систем, що стосуються найрізноманітніших аспектів менеджменту – екологічного, енергетичного, інформаційної безпеки тощо. При цьому відмінності в побудові цих стандартів створюють труднощі для організацій, які мають на меті впровадити їхні вимоги в загальну систему управління підприємством.

На основі цього в 2013 році був прийнятий документ ISO / IEC Directives, що встановлює єдиний підхід, який повинні наслідувати всі технічні комітети ISO при розробці або перегляді стандартів на системи менеджменту. Він визначає загальну структуру стандартів (так звану «структуру високого рівня»), загальний текстовий зміст базових положень, основні терміни й визначення. Тому цілком очікувано, що ISO/TK 176 під час підготовки нової версії стандарту керувався цією директивою.

«Структура високого рівня» вимагає, щоб зміст стандарту вкладався в десять розділів: 1) сфера застосування; 2) нормативні посилання; 3) терміни та визначення; 4) контекст організації; 5) лідерство; 6) планування; 7) підтримка; 8) операційна діяльність; 9) оцінка діяльності; 10) поліпшення [5].

Отже, замість 8 розділів 2008 року версія ISO 9001:2015 передбачає 10 розділів. Одне з основних нововведень – вимога визначити зовнішні й внутрішні фактори, що стосуються організації і впливають на досягнення цілей СУЯ, тобто виявити контекст організації (4 розділ). Крім цього, потрібно розуміти потреби й очікування зацікавлених сторін: власників і інвесторів, громадськості та органів державної влади, постачальників і партнерів, клієнтів і

співробітників [6]. Це своєрідне «поле напруги», яке впливає на діяльність компанії.

Аналізуючи структуру нового стандарту, можна побачити, що вона сама по собі містить замкнутий управлінський цикл і при правильному застосуванні забезпечує саморозвиток системи (рис. 1). Цикл «Плануй – Роби – Перевірйй – Дій» (PDCA) дозволяє організації забезпечити її процеси необхідними ресурсами, здійснювати управління ними, визначити й реалізовувати можливості для поліпшення.

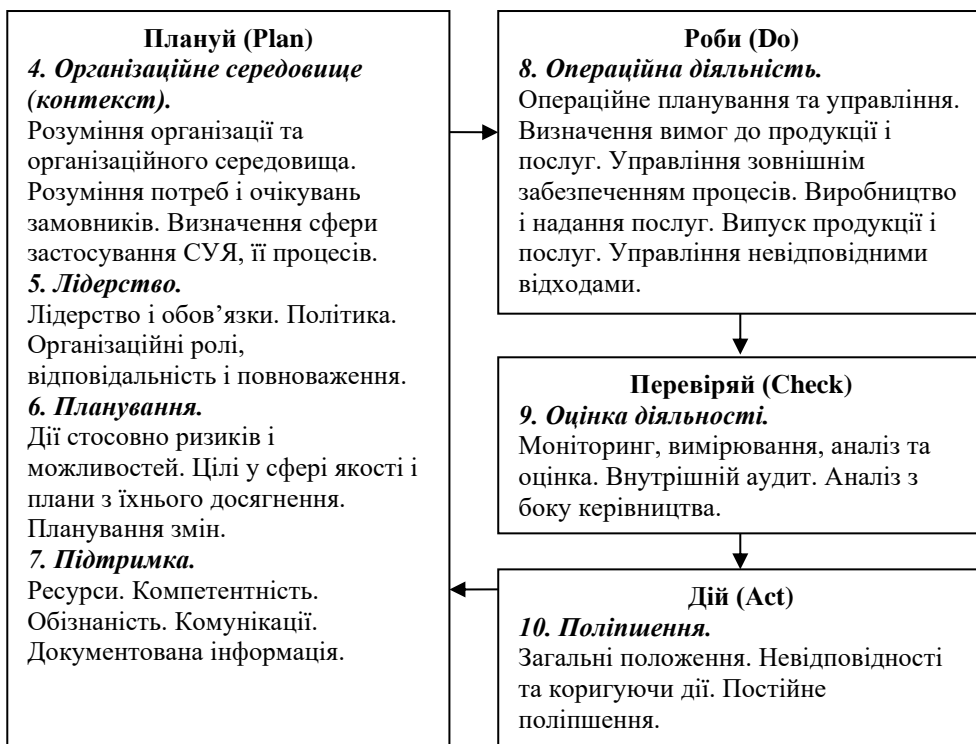

Рис. 1. Представлення структури ISO 9001 в форматі циклу PDCA
Джерело: розроблено автором з використанням [2]

Розділи 5–10 здебільшого відображають вимоги розділів 4–8 редакції стандарту ISO 9001:2008, проте зі значними змінами і доповненнями [5].

Важливою особливістю останньої версії стандарту є процесний підхід. Про це поняття говориться вже не одне десятиріччя, однак належного розуміння цього важливого інструменту досі немає.

Процесний підхід може використовуватися для того, щоб допомогти в розумінні процесів організації, виходів і входів процесу, а також визначити, яким чином процеси взаємодіють один із одним. Без розуміння організаційних процесів важко діагностувати існуючі й можливі проблеми, визначити першопричини цих проблем і

застосувати відповідні дії для зменшення ймовірності їхнього виникнення або повторення.

Після того, як чітко визначені вимоги до роботи, шанси їхнього успішного виконання досить високі: співробітник може досягти успіху, а процес може додавати цінності організації. Тобто стандарт ISO 9001 стає дієвим інструментом для управління бізнесом, а не лише стандартом якості. Процеси трансформують входи (розуміння вимог) в очікувані виходи (виконання цих вимог). Тому під час проведення внутрішнього аудиту потрібно звертати особливу увагу на аналіз процесів – визначити відповідального за процес, його повноваження, обов'язки; цілі процесу; хід виконання; контрольні точки; показники й аналіз процесу.

Ще однією особливістю нової версії стандарту є ризик-менеджмент. Це найпрогресивніший крок, що вирішує відразу кілька завдань. Він стає об'єднуючим інструментом для всіх управлінських стандартів підприємства і всіх інструментів вдосконалення, оскільки саме ризик-менеджмент допомагає боротися з головним недоліком будь-якого бізнесу – втратами. Втрати є у всіх сферах життєдіяльності організації – в технології, виробництві, екології, енергетиці, інформації тощо. Впроваджуючи ризик-менеджмент, управління організацією переходить на використання єдиної мови, єдиного інструменту – боротьбу зі втратами. Тому під час проведення внутрішнього аудиту особливу увагу варто приділяти таким аспектам:

- методиці ідентифікації ризиків;
- ранжуванню ідентифікованих ризиків;
- розробці заходів щодо роботи з ризиками і результатам цієї роботи;
- періодичності перегляду ризиків;
- розподілу відповідальності в роботі з ризиками.

Чимало нововведень у стандарті, пов'язаних із термінологією. У ISO 9001:2008 використовувався термін «продукція» для охоплення всіх категорій виходів. У новій версії цього стандарту використовується словосполучення «продукція і послуги», що є набагато ширшим поняттям і враховує можливості організацій із надання послуг.

Також важливим аспектом нової версії стандарту є об'єднання понять «документація» та «записи» в «задокументована інформація» і відсутність чітко вираженої вимоги до обов'язкової документації [2]. Дійсно, в новій версії немає вимоги до наявності обов'язкових методик, як це було в попередній. Однак потрібно звертати увагу на слова «має бути» і «варто». Якщо ми стикаємося з першим словосполученням, то інформація повинна бути задокументована і під час аудиту перевірена. При другому варіанті вимога стандарту є рекомендаційною.

Відсутня вимога мати окремий документ з назвою «настанова з якості». По суті настановою з якості стала сукупність політики, опису сфери застосування та всієї задокументованої інформації.

Лідерство керівника – ще один вагомий принцип менеджменту, що також підкреслено в новій версії стандарту ISO 9001 [6]. Це було зроблено на основі двох міркувань.

По-перше, практика показує численні приклади формального ставлення керівників організацій до впровадження зазначеного стандарту. Часто це питання передається на нижчі рівні управління без належних повноважень і належної підтримки. Разом з тим очевидно, що великі системні проекти не можуть бути успішно реалізовані без активної участі перших осіб, особливо з огляду на суть СУЯ і її взаємодію з системою менеджменту підприємства загалом.

По-друге, сучасний менеджмент і в теорії, і в практиці базується на тій концепції, що персонал компанії є головним ресурсом, який забезпечує їй успіх і конкурентні переваги.

За такої концепції менеджменту керівник повинен бути не просто адміністратором найвищої ланки, а й неформальним лідером, який сприяє розкриттю і повному використанню творчого потенціалу персоналу. Це тісно пов'язане ще з одним принципом управління якістю – залучення персоналу, що не може бути реалізований без лідируючої ролі керівництва організації. У зв'язку з цим розділ, який раніше в стандарті ISO 9001 називався «відповідальність керівництва», в новій версії названий «лідерство» [2]. Також у стандарті відсутня чітка вимога про необхідність уповноваженого з якості. Вище керівництво несе відповідальність за досягнення поставлених цілей і завдань, може призначити уповноваженого представника, однак це не є обов'язковою вимогою, а належить до сфери повноважень.

Крім цього, в стандарті немає терміну й поняття «запобіжні дії», оскільки запроваджений інструмент ризик-менеджменту спрямований передусім на попередження відхилень і невідповідностей.

Серйозної зміни в новій версії стандарту зазнав підхід до компетентності організації. Якщо в попередній версії ця компетентність визначалася освітою й кваліфікацією персоналу, то в версії 2015 року вона базується на концепції знань організації і менеджменті знань [7]. Безумовно, менеджмент знань – це якісно новий рівень, оскільки тепер важливі знання та вміння всього колективу, а не лише окремих фахівців.

Також розробники з Міжнародної організації зі стандартизації збагатили найпопулярніший в світі стандарт актуальною концепцією управління змінами [6]. При роботі з імплементацією необхідних змін потрібно мати на увазі цілі і потенційні наслідки змін, керувати ними тією мірою, наскільки це буде потрібно для забезпечення постійної відповідності вимогам.

Таким чином, головні зміни в новій версії стандарту ISO 9001:2015 (рис. 2) полягають у:

- переході на високорівневу структуру;
- впровадженні концепції ризикоорієнтованого мислення. Цей підхід замінив окремий пункт «запобіжні дії»;
- збільшенні гнучкості у процесі використання документації. Замінено поняття «документ» і «запис» на термін «задокументована інформація»;
- підвищенні вимог до лідерства;
- більшому акценті на організаційному контексті;
- введенні вимог щодо управління змінами;
- посиленні уваги стосовно менеджменту знань;
- акценті на досягненні очікуваних результатів для зростання задоволеності споживачів;
- значній конкретиці вимог, відповідальності за виконання та досягнення результатів.

Рис. 2. Ключові аспекти ISO 9001:2015

Джерело: власна розробка

Організаціям, власникам сертифікатів ISO 9001:2008, для переходу на версію 2015 року потрібно насамперед вжити таких заходів:

- ідентифікувати недоліки й прогалини, на які потрібно звернути увагу, щоб відповідати новим вимогам;
- розробити план впровадження нової версії стандарту;
- забезпечити відповідну підготовку і обізнаність для усіх сторін, що впливають на результативність організації;
- актуалізувати чинну систему управління якістю, щоб вона відповідала новим переглянутим вимогам, і забезпечити верифікацію результативності;

– застосувати, встановити і підтримувати зв'язок з органом сертифікації щодо здійснення заходів з переходу.

Отже, на зміну ISO 9001:2008 як стандарту управління якістю впроваджується ISO 9001:2015, що позиціонується як стандарт для систем управління бізнесом. Новий стандарт організація може використовувати як інструмент управління бізнесом для поліпшення своєї роботи і зниження ризиків.

ВИСНОВКИ

Стандарт ISO 9001 унікальний тим, що стосується інтересів сотень тисяч підприємств і організацій, які займаються виробництвом продукції та наданням різного роду послуг, консультаційною, інжиніринговою, сертифікаційною та іншою діяльністю. Його головне призначення – слугувати інструментом забезпечення довіри до якості продукції і послуг організацій, що впровадили цей стандарт.

Багато нового чекає майбутніх користувачів стандарту ISO 9001:2015. Так, скасована вимога про наявність обов'язкових задокументованих методик; замість здійснення запобіжних дій потрібно буде оцінювати ризики; безпосередньо вводиться вимога про застосування процесного підходу; знадобиться враховувати потреби всіх зацікавлених сторін; доведеться опанувати мистецтвом управління знаннями. Крім того, з'явиться чимало інших нововведень, які повинні надати довершеності цьому продукту глобалізації. Стандарт ISO 9001 тепер розуміється не як стандарт СУЯ, а скоріше як стандарт системи управління бізнесом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Системи управління якістю: Вимоги : ДСТУ ISO 9001:2009. – [Чинний від 2009-09-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2009. – 33 с. – (Національний стандарт України).
2. ISO 9001:2015(en) Quality management systems – Requirements [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:9001:ed-5:v1:en>.
3. Есмуханов Е. Новая версия международного стандарта ИСО 9001:2015 / Е. Есмуханов // Успех-Success. – 2014. – Сентябрь. – С. 18–21.
4. Перехід до нових версій стандартів ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015) та ДСТУ ISO 14001:2015 (ISO 14001:2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naau.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/3c84b14f21364f68b8ef54f33d7043a9.pdf>.
5. Чайка И. И. Стандарт ИСО 9001:2015. Что нас ожидает? / И. И. Чайка // Сертификация. – 2014. – № 2. – С. 8–11.
6. Международный стандарт ISO 9001:2015. Системы менеджмента качества. Требования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://iso-management.com/wp-content/uploads/2015/10/ISO-9001-2015-ot-30.09.14-Cert-Group.pdf>.
7. Корягина К. А. Новая версия международного стандарта ISO 9001:2015 [Текст] / К. А. Корягина // Проблемы и перспективы экономики и управления : материалы III Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, декабрь 2014 г.). – СПб. : Заневская площадь, 2014. – С. 175–179.

Дата надходження до редакції – 04.04.2016 р.

УДК 334:631.1.017.1

Гирник Л. В.¹

ДІЯЛЬНІСТЬ АГРОХОЛДИНГІВ В УКРАЇНІ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті проведено аналіз діяльності агропромислових формувань в Україні, визначено їхній вплив на розвиток сільського господарства країни та запропоновані напрямки ефективної діяльності агрохолдингів у сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: агрохолдинг, агропромисловий сектор, земельний банк, врожайність, рослинництво, тваринництво, економічна ефективність, соціальний ефект, екологічний ефект, фермерські господарства.

ВСТУП

Сучасний етап розвитку сільського господарства України характеризується посиленням концентрації виробництва, консолідації земельних ресурсів і вертикальної інтеграції агропромислових суб'єктів. Вагому роль в цих процесах відіграють великі агропромислові формування – агрохолдинги, які забезпечують підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського сектору економіки країни, зростання показників економічної ефективності та прибутковості в галузі. Водночас діяльність агрохолдингів зумовлює появу негативних тенденцій розвитку сільського господарства країни, особливо в соціально-екологічному аспекті.

Проблемам формування і функціонування агрохолдингів в Україні присвячені наукові роботи та аналітичні огляди багатьох українських учених, а саме: Андрійчука В., Черевка Г., Саблука П., Дем'яненко С., Махсма М., Колодія А., Залізко В., Бодаєва В., Кирик Т. та ін. Разом з тим недостатньо висвітленими залишаються питання впливу агропромислових формувань на розвиток сільського господарства країни.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є вивчення результатів діяльності агропромислових компаній в Україні й визначення рівня їхньої економічної, соціальної та екологічної ефективності.

---

¹ Рецензент – д. е. н., професор Яценко В. М.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток ринкових відносин в Україні сприяв трансформації господарського механізму в сільському господарстві, що привело до створення нових ефективних форм аграрного господарювання та нарощення експортного потенціалу галузі.

В результаті реформування сільськогосподарського сектору економіки до 2014 р. в Україні створено 52,5 тис. сільськогосподарських підприємств, із них 62 % – фермерські господарства [1]. Цей процес нерозривно пов'язаний з перерозподілом земельних угідь через систему приватизаційних операцій та реалізацією орендних відносин.

В сучасних умовах господарювання невід'ємним елементом функціонування аграрного сектору економіки є розвиток нових форм агропромислових структур, серед яких провідне місце займають агрохолдинги.

Агрохолдинги – це виробничі структури, створені шляхом оренди землі потужними промисловими підприємствами, фінансовими й сервісними організаціями, які інвестують кошти в розвиток інфраструктури сільської місцевості.

Процес розвитку агрохолдингів в Україні розпочався з 2005 року, і його можна умовно розділити на два етапи.

Перший етап (2005–2010 рр.) характеризується інтенсивним розвитком вертикально інтегрованих структур, укрупненням земельного банку й залученням зовнішнього капіталу в агробізнес. Метою функціонування великих агропромислових компаній було швидке накопичення ресурсів і виведення із бізнесу менших за розмірами підприємств шляхом купівлі їхніх активів. Проте після кризи 2008 р. продаж компаній призупинився, земельний банк агрохолдингів зріс до 4 млн га, а частка в структурі сільськогосподарських угідь становила 18,1 % [2]. Середньорічний приріст землі під контролем агрохолдингів досягав більше 30 % у рік, найбільші компанії почали розміщувати акції на світових фондових біржах.

Другий етап (2011–2015 рр.) характеризується уповільненням темпів накопичення землі та скороченням земельного банку, який знаходиться під контролем великих аграрних компаній, зменшенням обсягів залучених зовнішніх коштів, консолідацією ринків і формуванням нових методів управління для підвищення ефективності ведення бізнесу.

Основні причини зменшення земельних угідь агрохолдингів:

1) несприятлива цінова кон'юнктура на світових ринках сільськогосподарської продукції (індекс продовольчих цін ФАО у 2014 р. знизився до найнижчого показника з 2011 р., і в 2015 р. ця тенденція продовжилась);

2) збільшення податкового навантаження на виробників сільськогосподарської продукції (з 1 січня 2015 р. зміни до Податкового кодексу України передбачають трансформацію фіксованого сільськогосподарського податку у єдиний податок 4-ї групи спрощеної системи оподаткування з одночасною індексацією бази оподаткування, що призвело до збільшення розміру ставок податку приблизно в 21 раз) [3];

3) нестабільність політичної ситуації в країні (бойові дії в Донецькій і Луганській областях);

4) девальвація національної грошової одиниці;

5) часткове закриття зовнішніх ринків збуту продукції тваринництва.

Сьогодні в Україні функціонує понад 70 великих агрохолдингів. Вони обробляють 5 млн га орної землі (приблизно 20 % ріллі) і є найбільшими виробниками зернових і технічних культур. Інформацію про найбільші агрохолдинги (за розміром земельного банку) наведено на рис. 1.

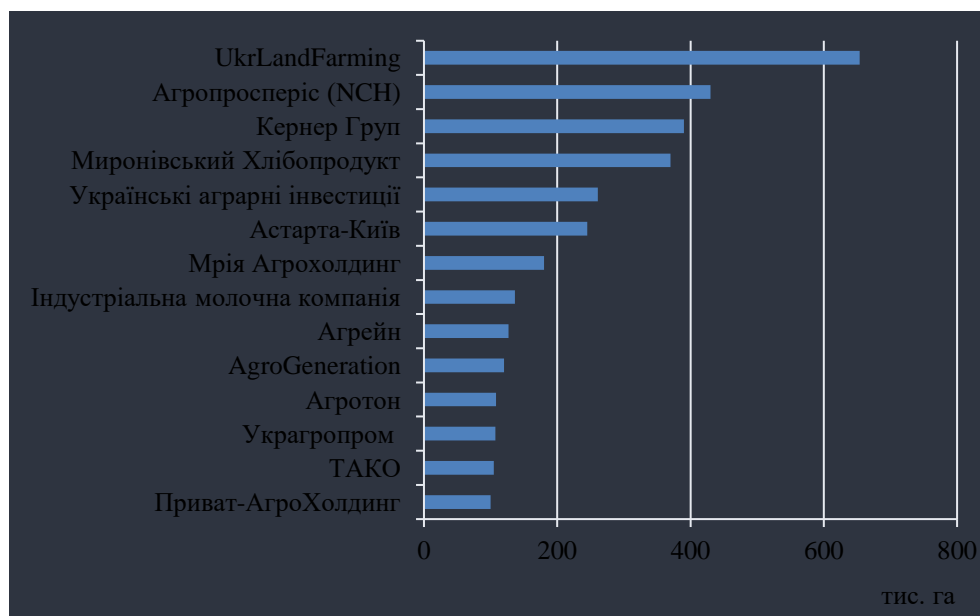

Рис. 1. Найбільші агрохолдинги України (станом на 01.01.2016)

Джерело: розраховано за даними [4]

Найприбутковішою галуззю діяльності агрохолдингів є виробництво продукції рослинництва. В 2014 р. агрохолдинги забезпечили 19,6 % (або 34,9 млрд грн) виробництва всієї валової продукції рослинництва України, що на 3,6 % більше ніж в 2013 р. (табл. 1).

За даними табл. 1 можна зробити висновок, що зернові залишаються провідними культурами для агрохолдингів, займаючи 58,2 % у структурі всіх посівних площ.

Таблиця 1

Обсяги виробництва основних культур рослинництва агрохолдингами
в 2013–2014 рр.

	Виробництво, млн т		% у загальному виробництві		Врожайність, ц/га		Лідер виробництва в 2014 р.
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	
Зернові всього	19,06	18,58	30,2	29,1	59,1	64,4	ULF
- пшениця	5,00	5,23	22,4	21,7	41,8	49,8	NCH Capital
- кукурудза	13,03	12,31	42,1	43,2	78,2	79,5	ULF
- ячмінь	0,72	0,82	9,5	9,1	30,6	41,3	ULF
Соняшник	1,92	1,86	17,4	18,6	23,3	22,7	Кернел
Соя	0,99	1,39	35,7	35,9	20,3	23,1	NCH Capital
Ріпак	0,77	0,68	32,6	31,0	25,4	28,7	NCH Capital
Цукровий бурак	5,93	8,73	55,0	55,5	420,7	489,7	Астарта

Джерело: [5]

Показники прибутковості виробництва зернових культур у 2014 р. покращилися в порівнянні з попередніми роками внаслідок девальвації національної валюти, що спричинила зростання цін в гривнях у період реалізації основних обсягів зерна, при цьому рівень виробничих витрат зріс значно менше. Показники економічної ефективності діяльності агрохолдингів в галузі рослинництва представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Показники виробництва основних сільськогосподарських культур
у агрохолдингах і в середньому по Україні в 2014 р.

	Виробничі витрати, тис. грн/га			Ціна реалізації, тис. грн/т			Рентабельність, %		
	2013	2014	Україна	2013	2014	Україна	2013	2014	Україна
Зернові всього	6,02	7,55	5,99	1,31	1,91	1,81	-2,9	23,9	25,8
- пшениця	4,92	6,11	5,26	1,38	1,98	1,87	-5,2	20,1	28,0
- кукурудза	7,54	8,94	7,93	1,26	1,89	1,77	-1,2	27,5	26,2
- ячмінь	4,09	5,12	4,23	1,5	1,82	1,71	-6,5	13,0	18,3
Соняшник	5,05	5,77	5,08	2,96	3,81	3,85	10,6	14,3	36,5
Соя	5,49	6,97	6,46	3,47	4,79	4,67	1,6	25,4	34,5
Ріпак	6,64	7,23	6,57	3,29	4,61	4,19	-2,4	17,8	29,2
Цукровий бурак	14,4	20,5	18,95	0,39	0,52	0,5	0,4	15,7	17,9

Джерело: [5]

У 2014 р. найбільші агрохолдинги зібрали 10,83 млн т зерна – 58 % виробництва в агрохолдингах, або 17 % всього виробництва в Україні [2]. Враховуючи високий рівень технологічної оснащеності, виробничих витрат і сприятливі кліматичні умови, агрохолдингами досягнуто вищі показники врожайності зернових порівняно з іншими сільськогосподарськими суб'єктами господарювання (табл. 3).

Таблиця 3

Питома вага холдингів у виробництві зернових і врожайності зерна в 2014 р.

Область	Врожайність, ц/га		Питома вага холдингів у виробництві зернових, %
	Агрохолдинги	Незалежні виробники	
Вінницька	74,8	55,1	45-55%
Волинська	57,2	47,9	< 20%
Дніпропетровська	35,9	30,1	< 20%
Донецька	39,1	32,3	20-45%
Житомирська	72,3	45,1	45-55%
Закарпатська	29,9	43,1	< 20%
Запорізька	37,5	28,8	< 20%
Івано-Франківська	67,7	46,2	>55%
Київська	80,8	56,3	20-45%
Кіровоградська	51,3	44,2	< 20%
Луганська	43,0	30,6	20-45%
Львівська	67,9	45,8	20-45%
Миколаївська	40,5	31,2	< 20%
Одеська	44,9	31,2	< 20%
Полтавська	62,3	46,4	45-55%
Рівненська	81,6	45,7	>55%
Сумська	77,8	54,3	45-55%
Тернопільська	68,0	55,4	45-55%
Харківська	49,6	44,0	20-45%
Херсонська	31,9	28,8	< 20%
Хмельницька	73,7	54,7	>55%
Черкаська	71,6	54,8	20-45%
Чернівецька	74,1	45,7	>55%
Чернігівська	71,3	48,8	45-55%

Джерело: складено за даними [2]

Високий рівень урожайності зернових у агрохолдингах обумовлений високою часткою кукурудзи (майже 54 %) в структурі посівів. Середня врожайність зернових у агрохолдингах склала 64,5 ц/га (на 9 % більше ніж в 2013 р.).

Найбільша питома вага холдингів у виробництві зернових спостерігається в таких регіонах країни: Вінницька, Житомирська, Полтавська, Тернопільська, Сумська, Івано-Франківська, Рівненська, Хмельницька, Чернівецька та Чернігівська області.

Агрохолдингові компанії відіграють важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки України в сегменті тваринництва. За результатами 2014 р. виробництво валової продукції тваринництва в агрохолдингах становило 20,69 млрд грн – 28,1 % всього виробництва в агрохолдингах, або 62 % всього обсягу виробленої продукції галузі тваринництва (табл. 4).

Таблиця 4

Обсяги виробництва основних видів продукції тваринництва агрохолдингами в 2013–2014 рр.

	Виробництво, млн т		% у загальному виробництві		Показники ефективності		Лідер виробництва в 2014 р.
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	
Яловичина	47,6	-	6,5	6,5	12,0	12,2	ULF
Свинина	252	275	24,5	26,8	3,87	3,38	АПК-Інвест
М'ясо птиці	1029	1050	67,1	69,2	3,03	3,03	МХП
Молоко	760	788	6,6	7,1	53,2	55,1	ULF
Яйця, млрд шт.	10,06	10,20	51,3	52,1	297	294	ULF (Авангард)

Джерело: [5]

Показники економічної ефективності діяльності агрохолдингів у галузі тваринництва представлені в табл. 5.

Таблиця 5

Показники виробництва продукції тваринництва агрохолдингами і в середньому по Україні в 2014 р.

	Виробничі витрати, тис. грн/га			Ціна реалізації, тис. грн/т			Рентабельність, %		
	2013	2014	Україна	2013	2014	Україна	2013	2014	Україна
Яловичина	2,39	2,49	2,35	1,07	1,38	1,37	-46,1	-38,8	-35,9
Свинина	1,36	1,26	1,33	1,58	1,90	1,85	7,5	11,5	5,6
М'ясо птиці	0,83	0,77	0,74	0,88	0,78	1,08	-5,2	-23,2	-15,4
Молоко	0,27	0,29	0,31	0,36	0,38	0,36	8,4	6,7	11,0

Джерело: [5]

У розвитку вітчизняного агропромислового сектору агрохолдингові компанії відіграють значну роль. Їхня діяльність забезпечує посилення експортних позицій країни, особливо в галузі рослинництва (частка у загальному експорті становить 27 %), а у виробництві ВВП їхній внесок становить 17 % [6].

До основних позитивних рис діяльності агрохолдингів в Україні можна зарахувати:

- раціональну організацію виробництва й комплексне ведення господарства;
- застосування нових технологій і високопродуктивної техніки;
- поглиблення агропромислової інтеграції;
- зниження собівартості продукції та підвищення ефективності її виробництва.

Проте сучасні агропромислові формування є складними бізнес-структурами, основною метою функціонування яких є зростання їхніх прибутків і примноження власних капіталів. Агрохолдинги концентрують у своєму обробітку значні площі сільськогосподарських угідь і обмежуються виробництвом високорентабельних зернових і технічних культур, що призводить до виникнення негативних ефектів розвитку сільськогосподарської галузі країни, а саме:

- інтенсифікація виробництва сільськогосподарської продукції посилює виснаження земельних угідь;
- спеціалізація на малотрудомістких галузях посилює низький рівень зайнятості сільського населення;
- високий рівень концентрації земельних ресурсів сприяє відпливу капіталів із сільськогосподарської сфери в інші;
- недосконалість законодавчої бази та надання пільгових умов у діяльності агрохолдингів стримують фінансування розвитку соціальної інфраструктури сільських регіонів тощо.

Таким чином, діяльність агрохолдингів, на нашу думку, повинна бути зорієнтована на досягнення економічних, соціальних і екологічних показників розвитку сільського господарства країни (рис. 2).

Рис. 2. Напрямки ефективної діяльності агрохолдингів

Джерело: розроблено автором з використанням [8]

Для досягнення економічно-соціальної й екологічної ефективності функціонування агрохолдингів необхідно розробити чіткий механізм регулювання їхньої діяльності та співпраці з місцевими органами влади.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз діяльності агрохолдингів в Україні підтверджує високий рівень їхньої економічної ефективності, що супроводжується інтенсифікацією виробничого процесу, застосуванням високопродуктивних технологій і використанням нових підходів до управління вертикально інтегрованими суб'єктами господарювання. Встановлено, що агропромислові компанії мають переваги перед іншими сільськогосподарськими підприємствами, зокрема: вищі показники врожайності, зниження виробничих витрат за рахунок економії на масштабах виробництва, великі розміри капітальних вкладень, що дозволяють використовувати сучасну високопродуктивну техніку тощо.

Проте вплив агрохолдингів на розвиток сільського господарства країни необхідно розглядати з точки зору не лише економічної ефективності, а й соціальної та екологічної. Соціально-екологічні аспекти розвитку сільських територій тісно пов'язані з функціонуванням агропромислових компаній, що призводить до загострення проблем ефективності використання земельних і трудових ресурсів в межах територіального поділу діяльності агрохолдингів. Формування високоприбуткового виробництва залишає поза увагою питання зайнятості сільського населення, формування соціальної інфраструктури, збереження родючості ґрунтів, забезпечення екологічної безпеки сільських територій тощо.

Таким чином, виникає необхідність розробки механізму ефективної діяльності агрохолдингів з урахуванням економічних, соціальних і екологічних аспектів розвитку сільського господарства країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Крупнейшие агрохолдинги Украины 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ucab.ua/files/Survey/Largest_Agriholdings/Holdings_2015_demo.pdf.
3. 5 найбільших агрокомпаній України за розміром земельного банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://economics.lb.ua/state/2016/01/13/325366_5_naybilshih_agrokompaniy_ukraini.html.
4. Топ 100 латифундистов України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://latifundist.com/rating/top100#127>.
5. Крупнейшие агрохолдинги Украины сквозь призму 2014 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.agriagency.com.ua/comments/11398.html>.
6. Бодаев В. Агрохолдинги – точка роста АПК [Электронный ресурс] / В. Бодаев, Т. Кирик. – Режим доступа : <http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/topic/1035827#.V1RA4X7hDDc/>.
7. Залізко В. Д. Вплив агрохолдингизації сільськогосподарських підприємств на соціально-економічний розвиток сільських територій / В. Д. Залізко // Економіка України. – 2013. – № 6 (619). – С. 71–78.

---

8. Червко Г. Агрохолдинги в агробізнесі України: шанси і загрози / Г. Червко, А. Колодій // Аграрна економіка. – 2012. – Т. 5. – № 3–4. – С. 3–9. 9. Махсма М. Б. Агрохолдинги в Україні: вплив на зайнятість сільського населення / М. Б. Махсма // Формування ринкової економіки. – 2015. – № 33. – С. 264–275.

Дата надходження до редакції – 31.03.2016 р.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 004.9

Коваль В. В., Опаленко А. М., Манькута Я. М.¹

СУЧАСНІ МЕТОДИ АВТОМАТИЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ВНЗ

У статті детально охарактеризовано особливості використання хмарних технологій, три базових види постачання хмарних послуг – IaaS, PaaS і SaaS-додатків; перелічено переваги хмарних обчислень у порівнянні з традиційними технологіями; визначено, що IT-інфраструктура ВНЗ може бути побудована за одним з трьох основних підходів, а саме: на основі однорангової мережі, виділеного сервера чи потужного дата-центру. Для підтримки навчальної діяльності в інформаційно-освітньому середовищі закладу виокремлено програмні платформи, які можуть використовуватись, а саме: навчально-інформаційний портал, електронний архів наукових і навчально-методичних матеріалів, вікі-портал, відеопортал. Побудовано загальну модель хмаро-орієнтованого середовища, в якій особлива увага приділяється формуванню цілей і змісту навчання; схему взаємодії між викладачами й студентами, в якій безперервність взаємодії між викладачами та студентами у хмарі можна продемонструвати, розклавши процес навчання на шість етапів. Запропоновано поступово, в ході модернізації, перебудовувати існуючу інформаційну інфраструктуру в інфраструктуру, побудовану за принципом приватної хмари, що дозволить отримати результат у вигляді швидкої міграції між публічною і приватною хмарами.

Ключові слова: IT-інфраструктура освітнього закладу, хмарні платформи, автоматизація процесів управління навчальною діяльністю, інформаційно-освітнє середовище, центри опрацювання даних, електронні навчальні курси, модель хмаро-орієнтованого середовища, інформаційна інфраструктура.

ВСТУП

Використання хмарної технології спрямоване на те, щоб позбутися необхідності підтримки складних інфраструктур опрацювання даних, клієнтських і мережевих додатків. Хмарні

¹ Рецензент – д. е. н., професор Коломицева О. В.

обчислення мають такі переваги в порівнянні з традиційними технологіями: можливість обробки значних за обсягом інформаційних масивів з низькою вартістю обчислювальних ресурсів і миттєвим розповсюдженням результатів обробки, доступ з пристроїв будь-якого типу в будь-якому зручному для користувача місці та збереження інформації в хмарних центрах опрацювання даних (ЦОД) без необхідності перенесення на фізичні носії, що забезпечує апаратну незалежність користувача від обладнання. Перелічені переваги для перенесення бізнес-додатків у хмари відкривають нові можливості для інтеграції та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у освіті. Основним плюсом від використання у ресурсних центрах хмарних платформ і хмарних сервісів є безперервність і доступність навчання будь-де та будь-коли. Взаємодія викладачів, студентів або адміністраторів із хмарною платформою та її сервісами здійснюється за допомогою будь-якого пристрою (комп'ютер, планшет, мобільний телефон і т.п.), на якому встановлено браузер із можливістю підключення до глобальної мережі Інтернет. Отже, будь-який студент може почати виконувати завдання в аудиторії, а продовжити роботу вдома без необхідності копіювати частину виконаного завдання на будь-який носій інформації завдяки тому, що вся необхідна інформація зберігається в хмарі (центрі обробки інформації) на видаленому сервері.

На сьогодні вже існує достатньо велика кількість програмних засобів, що належать до кожного з трьох базових видів постачання хмарних послуг – IaaS, PaaS та SaaS. Серед PaaS-додатків важливу роль для автоматизації навчального процесу відіграють хмарні середовища розробки й тестування програмного забезпечення, в той час як в SaaS варто відокремити системи управління навчальним процесом (LMS), хмарні сховища даних і СУБД, відкриті хмарні платформи для освіти (наприклад, Microsoft Live@edu та Google Apps Education Edition), а також хмарні лабораторії. Що ж стосується апаратного забезпечення, то базовою є фізична інфраструктура сервера, тобто комплекс зі сховищ, мережевого обладнання й системного програмного забезпечення хмарного дата-центру або мережі взаємопов'язаних хмарних дата-центрів. У хмарних дата-центрах розміщені фізичне обладнання (сервери, сховища даних, робочі місця), системне програмне забезпечення (ОС, засоби віртуалізації і автоматизації), інструментальне й прикладне ПЗ, системи управління обладнанням і мережева інфраструктура.

Формуюючи поняття ІТ-інфраструктури освітнього закладу, слід врахувати [1]:

– програмні, технічні та телекомунікаційні засоби, які застосовуються в навчальному процесі;

- інформаційну діяльність, яку здійснюють не лише сформовані, а й майбутні фахівці різних галузей;
- дані, для доступу до яких проектують IT-інфраструктуру, є навчальними ресурсами.

IT-інфраструктура ВНЗ може бути побудована за одним із трьох основних підходів:

- на основі однорангової мережі, на кожен комп'ютер якої встановлено програмне забезпечення;
- на основі виділеного сервера, який виконує функції автентифікації користувачів (контролер домену) і забезпечення доступу за протоколом віддалених робочих столів (RDP);
- на основі потужного дата-центру (системи серверів) і тонких клієнтів, які виконують функції введення-виведення даних.

Зазвичай IT-інфраструктуру вищих навчальних закладів будують на основі одного або кількох виділених серверів, які забезпечують:

- обмін даними між окремими сегментами локальної мережі;
- контроль доступу до зовнішніх мереж та Інтернету;
- автентифікацію користувачів локальної мережі;
- функціонування веб-сайту (порталу) навчального закладу;
- функціонування навчальних веб-сервісів, таких як сервер електронних курсів, форум, портал відеохостингу, соціальна мережа, вікіпедія, електронна бібліотека, інституційний репозитарій тощо;
- рух електронних документів установи від моменту їхнього створення до моменту передавання на зберігання до архіву.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Автоматизація процесів управління навчальною діяльністю студентів потребує більш гнучкого підходу, зважаючи на необхідність особистісно орієнтованого підходу до навчання студентів, вибудовування індивідуальної траєкторії навчання для кожного студента залежно від його інтелектуального рівня, рівня знань, умінь, навичок, особливостей його мотивації та навчального стилю. Попри це для підготовки студентів вкрай необхідним є розвиток навичок командної роботи у телекомунікаційних середовищах, забезпечення управління інформаційними потоками. Використання у навчальному процесі можливостей технологій мультимедіа, гіпертекстових і гіпермедіасистем є необхідною складовою організації навчання у сучасному університеті. Для забезпечення усіх цих складових підготовки майбутніх фахівців в університеті необхідно створити інформаційно-освітнє середовище, архітектура якого буде задовольняти потреби всіх учасників навчального процесу. Щоб розв'язати завдання побудови інформаційно-освітнього середовища (ІОС) у вищому навчальному закладі, потрібно орієнтуватися на

сучасні підходи до розв'язання цієї проблеми, новітні технічні й програмні рішення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під ІОС розуміють єдиний інформаційний простір, побудований на основі інтеграції даних на електронних носіях, інфокомунікаційних технологій взаємодії, що включає в себе віртуальні бібліотеки повнотекстових електронних ресурсів, медіаматеріалів, оптимально структуровані електронні навчальні курси, які використовуються на основі принципів нової педагогічної системи, середовища для колективної роботи і систему управління навчальним процесом [2]. Завдяки використанню хмарних технологій для організації «академічної хмари» забезпечується ефективний доступ до ресурсів, розміщених у «хмарі», гнучкий розподіл ресурсів, вимірювання спожитих послуг тощо [3]. Концепція «академічної хмари» [4] полягає у створенні комплексу програмно-технічних рішень, які будуть затребувані в процесі організації навчальної діяльності сучасного університету (навчальні курси, сервіси колективної роботи, онлайн-сервіси, навчальне відео, сервіс відеоконференцій, навчальні середовища, віртуальні лабораторії тощо), функціонуватимуть у вигляді хмарного сервісу, не вимагатимуть від користувачів додаткового обладнання і ліцензійного програмного забезпечення. На сучасному етапі розвитку ІТ доцільно створювати інфраструктуру центрів опрацювання даних (ЦОД) у ВНЗ на основі хмарних технологій по типу «приватної» («корпоративної») хмари, яка є одним з етапів еволюції ЦОД [5]. «Приватна» хмара реалізується на основі технологій віртуалізації більш високого рівня, а саме еластичних платформ із набором масштабованих, динамічних сервісів ІТ-послуг, які надаються користувачам, а отже, мова йде про модель «динамічних» ЦОД з більш досконаліми технологіями віртуалізації, автоматизації, управління. Разом з тим не варто прирівнювати «хмару» до простої віртуальної інфраструктури — пулу серверних, мережних ресурсів, ресурсів систем зберігання даних, що надаються за запитом. У «хмарі» управління ресурсами й автоматизація здійснюються «поверх» шару віртуалізації, забезпечуються координація доставки ресурсів різного типу і гнучкий автоматизований розподіл ресурсів із загального пулу за запитом [4]. Великий клас завдань, що стосуються надання навчальних послуг студентам, а особливо студентам, які навчаються за ІТ-спеціальностями, за допомогою мережних технологій, потребують високої концентрації обчислювальних ресурсів як для ресурсоємних обчислень (забезпечення роботи віртуальних лабораторій, математичне моделювання), так і для обслуговування великої кількості користувачів (розподілені бази даних, навчальні сервіси, сервери додатків тощо). Зростання потужності обчислювальних центрів можна досягти або за рахунок

збільшення потужності окремих обчислювальних модулів, або їхньої кількості. Нині має місце друга тенденція, і зусилля розробників спрямовані в першу чергу на впровадження паралельних обчислень. Це пов'язано з тим, що оскільки потужність центрального процесора достатньо висока, раціональніше використовувати кластерні конфігурації для розв'язання багатьох завдань, а не складні багатопроекторні системи. Тому для повноцінного забезпечення навчального процесу інформаційними освітніми ресурсами і сервісами на базі СУЕМ необхідно створити відповідну інфраструктуру центру опрацювання даних, що базується на хмарних технологіях.

Телекомунікаційна інфраструктура університету повинна забезпечувати студентам і науково-педагогічним працівникам університету доступ до інформаційно-освітніх ресурсів. З метою ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій пропонується створити корпоративне інформаційно-освітнє середовище, у якому виділяються такі складові: комп'ютерна інфраструктура, програмні платформи, інформаційно-освітні ресурси і система управління ІОС.

Для підтримки навчальної діяльності в інформаційно-освітньому середовищі закладу можуть використовуватись такі програмні платформи:

- навчально-інформаційний портал, який міститиме електронні навчальні курси (ЕНК) для студентів: для кожної навчальної дисципліни, що викладається студентам, створюється електронний навчальний курс із теоретичним матеріалом, ресурсами для виконання лабораторних і практичних робіт, самостійної роботи, модульного та підсумкового контролю;

- електронний архів наукових і навчально-методичних матеріалів, куди повинні увійти електронні копії наукових статей працівників університету, матеріали конференцій, що проводилися на базі університету, автореферати дисертацій, захищених у закладі, наукові статті й дипломні роботи магістрів, методичні матеріали на підтримку навчального процесу, опис відкритих електронних навчальних курсів, патенти;

- вікі-портал, у якому науково-педагогічні працівники і студенти зможуть розміщувати тематичні статті за проблемами наукових досліджень, стандарти (ISO, COU, ДСТУ), портфоліо;

- відеопортал, де розміщуються навчальні відеозаписи, відеоуроки, відеолекції та інші відеоресурси, які створюються співробітниками університету й використовуються у навчальній і культурно-виховній роботі.

Для забезпечення студентів відокремлених структурних підрозділів (філій і центрів дистанційного навчання) електронними навчальними ресурсами, що розміщені в інформаційно-освітньому

середовищі ВНЗ, також можуть використовуватись онлайн-технології, зокрема відеотрансляції лекцій.

Ресурси, що створюються безпосередньо науково-педагогічними працівниками і науковими співробітниками університету, наприклад, електронні навчальні курси, електронні варіанти навчальних посібників, методичних розробок, наукових статей і відеоматеріали можуть розміщуватись на платформах інформаційно-освітнього середовища, а світові інформаційні ресурси наукових баз даних, до яких навчальний заклад забезпечує доступ через відповідні угоди, сервіси для колективної роботи, відкриті онлайн-курси тощо мають бути доступні для використання із зовнішніх джерел. У центрі такої ресурсної моделі є навчально-інформаційний портал, де сконцентровані всі електронні освітні ресурси і посилання на зовнішні ресурси в межах електронного навчального курсу з відповідної дисципліни.

Така структура інформаційно-освітнього середовища може бути побудована як на базі вищого навчального закладу, так і на базі орендованих ресурсів у центрах опрацювання даних. Оскільки велика кількість навчальних закладів здійснює підготовку майбутніх ІТ-фахівців, у ІОС має бути передбачена можливість доступу до спеціалізованого програмного забезпечення для виконання лабораторних, самостійних, проектних робіт. У сьогоденних умовах вже недостатньо надавати подібний доступ локально лише в комп'ютерних класах.

Для забезпечення навчальних потреб студентів ІТ-фаху на рівні програмних платформ можуть бути розгорнуті середовища програмування, моделювання і проектування, математичні й статистичні пакети, системи управління базами даних, навчальні середовища для вивчення серверних технологій і операційних систем, геоінформаційні системи тощо [6].

Побудована на основі хмарних технологій інфраструктура дасть можливість найбільш ефективно реалізувати сервіси, які має надавати інформаційно-освітній простір університету для забезпечення студентів навчальними ресурсами на сучасному рівні. Для кожної навчальної дисципліни створюється повний спектр електронних навчальних ресурсів і послуг: електронний навчальний курс, електронний посібник, навчальне відео, повнотекстові електронні копії друкованих посібників, засоби для колективної роботи, засоби для онлайн-спілкування, віртуальні лабораторні практикуми тощо. Попри це, якщо для викладання навчальної дисципліни необхідно використовувати певний програмний продукт для виконання лабораторних чи практичних завдань, то існує можливість розміщення у «академічній хмарі» цього програмного продукту, наприклад, середовищ програмування, моделювання, прогнозування, управління

проектами, математичних і статистичних пакетів, геоінформаційних систем тощо. За допомогою програмно-технологічних платформ, що забезпечують функціонування «академічної хмари», надаються послуги на вимогу користувача, існує можливість вимірювати кількість наданих послуг у часових і ресурсних показниках, забезпечується широкий доступ до мережі, доступний інструментарій для об'єднання і гнучкого розподілу ресурсів.

Кожний студент, отримавши свій аккаунт у системі, має доступ на всі платформи, що містять навчально-методичні ресурси, і віртуальний робочий стіл з набором програмних продуктів для використання студентом у цьому навчальному семестрі. Віртуальні робочі столи можуть працювати, наприклад, на операційних системах Linux та Windows Server. Доступ до віртуального робочого столу надається за допомогою браузера, при цьому може застосовуватись одна з технологій:

- HTML5 (повний робочий стіл);
- VNC (повний робочий стіл за допомогою vncterm та Java);
- SPICE (протокол spice дозволяє отримати вікно віртуального додатка, а також віртуальні пристрої).

Подібною є схема доступу студента до інших ресурсів ІОС. Попри це, оскільки всі ресурси, які забезпечують відповідну дисципліну, інтегруються в електронному навчальному курсі, є можливість доступу до віртуального робочого столу студента через відповідні посилання у ресурсах для лабораторних або самостійних робіт курсу.

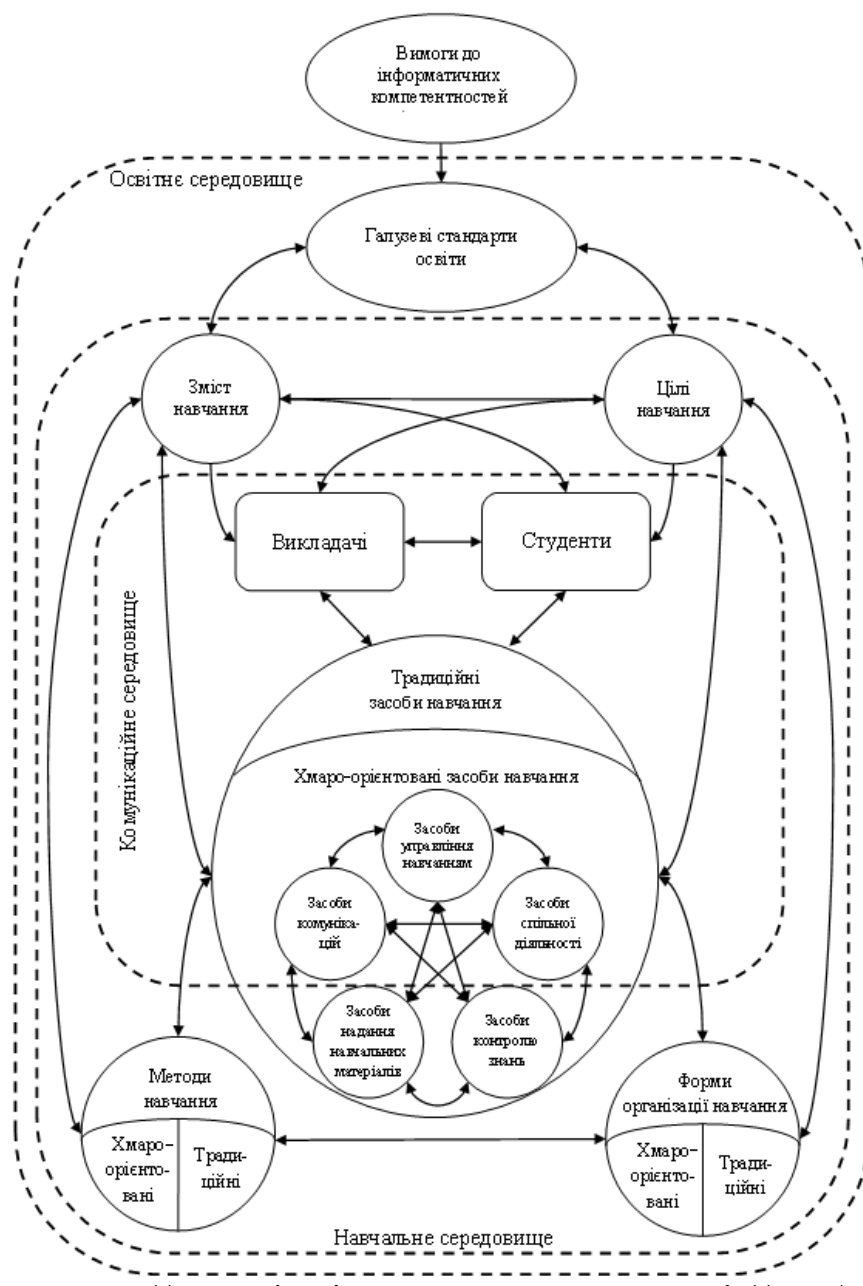
Загальна модель хмаро-орієнтованого середовища показана на рис. 1.

У запропонованій моделі особлива увага приділяється формуванню цілей і змісту навчання. Основний вплив на цілі та зміст здійснюють вимоги до компетенцій майбутніх фахівців, що знаходять своє відображення у галузевих стандартах освіти.

Цілі та зміст навчання відповідно впливають на добір засобів, методів і форм організації навчання. Хмаро-орієнтовані засоби навчання не замінюють, а доповнюють традиційні засоби. Їхнє використання у навчальному процесі дає можливість виокремити хмаро-орієнтовані методи й хмаро-орієнтовані форми організацій навчання як такі, що реалізуються із застосуванням хмарних технологій.

За навчальним призначенням і особливістю використання можна виділити такі категорії хмаро-орієнтованих засобів навчання [7]:

- засоби управління навчанням;
- засоби комунікації;
- засоби спільної діяльності;
- засоби надання навчальних матеріалів;
- засоби контролю знань.

Джерело: власна розробка

Взаємодія суб'єктів навчального процесу, студентів і викладачів здійснюється в такому середовищі як безпосередньо, так і за допомогою засобів ІКТ-навчання, зокрема таких, як засоби управління навчанням, засоби комунікації й засоби спільної діяльності.

Безперервність взаємодії між викладачами та студентами у хмарі (рис. 2) можна продемонструвати, розклавши процес навчання на такі етапи:

1. Планування й повідомлення студентів про основні заходи і теми для обговорення через хмарний сервіс.
2. Обговорення проблемних питань в чатах (текстових, голосових або відео) та обмін повідомленнями по електронній пошті.
3. Створення, розповсюдження, редагування, обговорення створених студентами й викладачем документів.
4. Створення студентами презентацій за результатами попередніх досліджень та їхнє розповсюдження для обговорення, оцінювання викладачем та іншими студентами.
5. Створення сайту з контентом на основі документів, таблиць і презентацій, сформованих на 3–4 кроках.

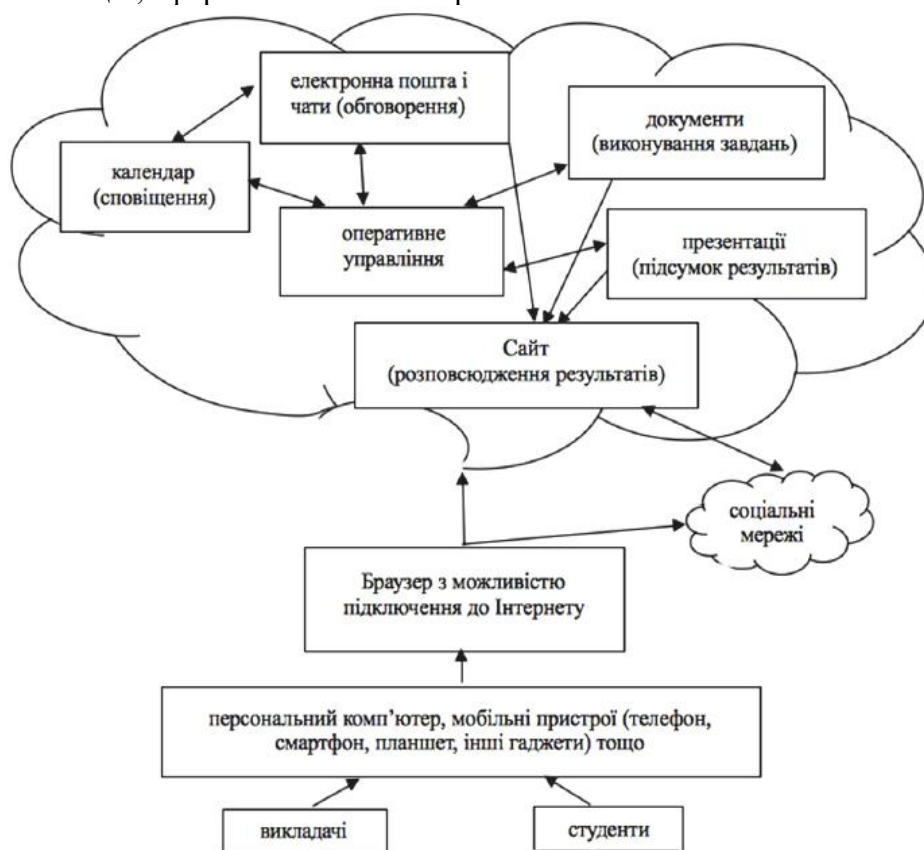

Рис. 2. Схема взаємодії між викладачами та студентами

Джерело: власна розробка

6. Контроль з боку викладача за активністю й участю студентів у чатах; здійснення оперативного управління щодо збереження інформації; створення звітності про участь студентів.

Важливим блоком взаємодії між студентами й викладачем є блок оперативного управління, за допомогою якого викладач впливає на всі етапи, коригує діяльність і активність студентів та спрямовує її на досягнення певних результатів. Для ефективної реалізації управління

викладач повинен миттєво отримувати інформацію про зміни на будь-якому етапі, тобто необхідно реалізовувати двобічний зв'язок з усіма блоками хмари (на схемі це зображено двобічними стрілками). При роботі у хмарі студенти повинні активно взаємодіяти між собою на всіх етапах. Особливе значення має активна взаємодія між студентами й викладачами для реалізації проектних методик. Також на схемі демонструється взаємодія хмарних сервісів із соціальними мережами. Найбільш відомим прикладом інтеграції хмарних обчислень із соціальними мережами є створення користувачами соціальної мережі Facebook додатків у хмарі на основі Amazon Web Services [8].

Важливими проблемами щодо впровадження хмарних технологій як до бізнесу, так і до навчальних закладів є питання приватності, розмежування доступу, безпеки й надійності збереження інформації, можливості доступу до «своєї» хмари за будь-яких обставин, дотримання прав інтелектуальної власності, умов щодо безкоштовного доступу. Для університетів існує можливість як створення приватної хмари (private cloud), так і освітньої хмари (educational cloud) [9]. Приватна й освітня хмари надають можливість доступу до видалених процесорів, програмного забезпечення та сховища даних (ресурсів), інфраструктури, але приватна хмара – це «простір» одного університету, а освітня хмара об'єднує університети з їхніми ресурсами в один єдиний простір, що розширює можливості як для студентів, так і для викладачів, але приводить до вирішення питань, пов'язаних з приватністю, правами доступу до інформації та надійністю збереження даних.

Зважаючи на це, нині найбільш доцільною моделлю розгортання хмарних технологій у інфраструктурі ВНЗ є гібридна. У цьому випадку варто використовувати загальнодоступні (GoogleApps та Microsoft Office 365) і корпоративні (Cloudstack, Eucalyptus, OpenStack) хмарні платформи, які можна органічно інтегрувати до традиційних сервісів ІТ-інфраструктури ВНЗ. Проаналізовані платформи можна використати як програмну основу для розгортання хмарних лабораторій вивчення інформативних дисциплін.

Використовуючи вільнопоширювані програмні платформи, варто прагнути, щоб якість надання сервісів корпоративної хмари, зберігаючи принципово важливі для користувачів переваги, наближалася до якості, що надають загальнодоступні хмарні платформи, зокрема масштабованість, час і спектр надання сервісу, витрати і проблеми функціонування власного ІТ-підрозділу, зберігаючи наразі принципово важливі для користувачів переваги корпоративних хмар, наприклад, такі як підвищена безпека даних і керуваність ІТ-інфраструктури [10].

Важливим аспектом впровадження гібридної ІТ-інфраструктури ВНЗ є інтеграція її традиційних і хмарних сервісів. Першочергове

завдання такої інтеграції полягає у розробці й конфігуруванні єдиної системи автентифікації користувачів зазначених сервісів. Нині активно розвивається новий підхід до організації даних і роботі з ними, на основі якого проектуються гібридні системи для інформаційного забезпечення процесів організації. Зокрема, пропонується поступово, в ході модернізації, перебудувувати існуючу інформаційну інфраструктуру в інфраструктуру, побудовану за принципом приватної хмари (рис. 3). Це дозволяє отримати результат у вигляді швидкої міграції між публічною і приватною хмарами.

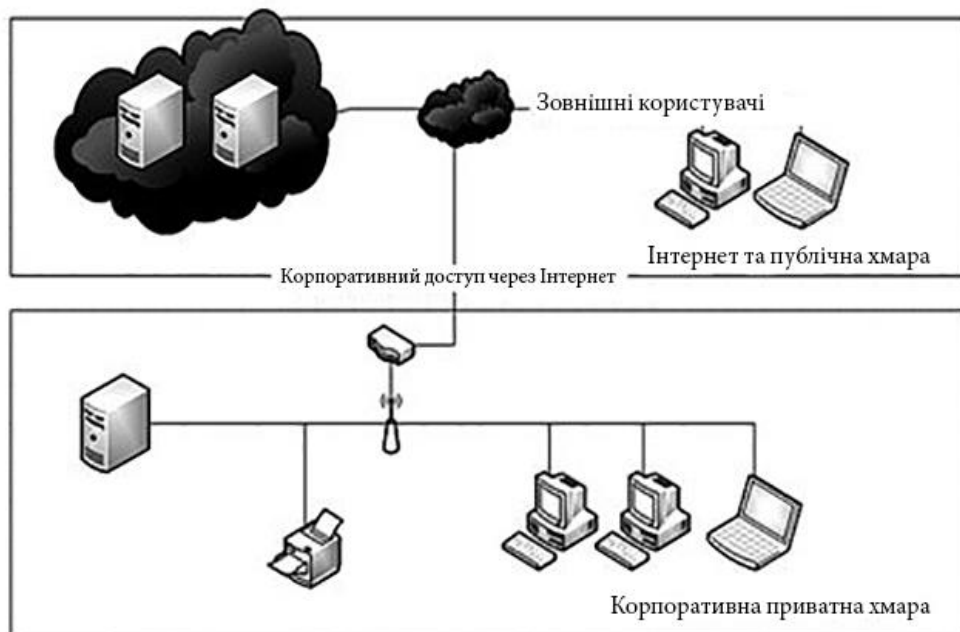

Рис. 3. Гібридний підхід до формування ІТ-інфраструктури

Джерело: власна розробка

ВИСНОВКИ

Таким чином, вже сьогодні можливою є побудова гібридного рішення – порталу на корпоративному сервері, поєднаному з робочими програмами та масивами даних в приватній хмарі з можливістю масштабування в публічну хмару. Гібридне формування інформаційної інфраструктури в загальному вигляді являє собою підхід, при якому частина ресурсів, для яких це доцільно, виноситься в публічну хмару, а частина найбільш критичних, бізнес-значущих сервісів залишається в межах інформаційної інфраструктури навчального закладу. Така інформаційна інфраструктура повинна будуватися за принципами приватної хмари, використовуючи технології віртуалізації для забезпечення можливості міграції сервісів, за необхідності, в обидва напрямки. При використанні подібного підходу сервіси слід проектувати на основі однакових принципів для організації єдиних підходів до забезпечення інформаційної безпеки.

Для гарантування безпечної роботи при формуванні гібридної інфраструктури слід дотримуватися таких основних правил:

- контроль суворого дотримання політики інформаційної безпеки в розподілених частинах організації;
- допуск до налаштування сервісів в хмарі або гібридному рішенні тільки професіоналів;
- узгодження локальних політик і гарантій безпеки на рівні користувачів, мережевих провайдерів і власників сервісів;
- додаткове збереження даних локально, там, де це можливо;
- врахування значимості конкретного інформаційного ресурсу для навчального процесу в цілому;
- врахування нових загроз при переносі будь-якого контенту в зовнішні сервіси.

Підхід приватної хмари для організації інфраструктури всередині ВНЗ дозволить забезпечити високу доступність і відмовостійкість таких сервісів, використовуючи технології віртуалізації. З одного боку, рішення залишається безпечним, з іншого – стає ефективним і масштабованим. Проектована інфраструктура буде розподіленою, що при грамотній її організації знижує ризики для підприємств у разі виникнення будь-яких надзвичайних ситуацій.

Варто відзначити, що разом з тим хмарні технології мають і свої недоліки, основним з яких є конфіденційність інформації, яка зберігається. Використання віртуального програмного забезпечення й зберігання інформації на віддалених серверах означає, що окрім власника інформації, вона, як мінімум, є доступною постачальникам хмарного програмного забезпечення та власникам серверів, а тому критично важливу для закладу інформацію рекомендується зберігати локально або ж шифрувати перед завантаженням у хмару.

Однак перш ніж впровадити те чи інше «хмарне» рішення, заклад має відповісти на багато запитань: чи є впроваджені бізнес-операції досить безпечними, які вимоги повинні бути зафіксовані в SLA, чи дійсно обіцяна економія коштів може бути досягнута, як інтегрувати безліч «хмарних» послуг одна з одною і з успадкованими рішеннями, як довго провайдер сервісу проіснує на ринку і що буде в разі його відходу з бізнесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Рашевська Н. В. Хмарні технології дистанційного навчання у процесі навчання вищої математики / Н. В. Рашевська // Інформаційні технології в освіті : збірн. наук. пр. – № 16. – ХДУ, 2013. – С. 128–129.
2. Манако А. Ф. ИКТ в обучении: взгляд сквозь призму трансформаций / А. Ф. Манако, Е. М. Сеница // Образовательные технологии и общество. – 2012. – Том 15. – № 3. – С. 392–413.
3. Гриб'юк О. О. Перспективи впровадження хмарних технологій в освіті [Електронний ресурс] / О. О. Гриб'юк. — Режим доступу : http://lib.iitta.gov.ua/1111/1/grybyuk-stattya1-hmaru%2B_Cору.pdf.
4. Глазунова О. Г. Принципи формування «академічної хмари» сучасного університету на основі відкритих програмних платформ / О. Г. Глазунова //

- Інформаційні технології і засоби навчання. – Том 43. – № 5. – С. 174–188.
5. Воронкін О. С. «Хмарні» обчислення як основа формування персональних навчальних середовищ / О. С. Воронкін // Матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції FOSS Lviv 2012, Львів, 26–28 квітня 2012 р. – Львів, 2012. – С. 143–146.
6. Глазунова О. Г. Проектування архітектури хмаро-орієнтованого інформаційно-освітнього середовища для підготовки майбутніх фахівців з інформаційних технологій / О. Г. Глазунова, О. В. Якобчук // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2014. – Т. 44. – Вип. 6. – С. 141–156.
7. Рассовицька М. В. Система хмаро-орієнтованих засобів навчання інформативних дисциплін студентів інженерних спеціальностей / М. В. Рассовицька // Хмарні технології в освіті : матеріали Міжнародного семінару (Київ – Кривий Ріг – Черкаси – Харків – Луганськ – Херсон – Чейні, 26 грудня 2014 р.). – Кривий Ріг : Видавничий відділ КМІ, 2014. – С. 34–36.
8. Social Cloud: Cloud Computing in Social Networks / K. Chard, S. Caton, O. Rana, K. Bubendorfer // IEEE International Conference on Cloud Computing. – CLOUD, 2010.
9. Mathew S. Implementation of Cloud Computing in Education – A Revolution / S. Mathew // International Journal of Computer Theory and Engineering. – 2012. – Vol. 4. – № 3. – P. 473–475.
10. Олексюк В. П. Впровадження технологій хмарних обчислень як складових ІТ-інфраструктури ВНЗ [Електронний ресурс] / В. П. Олексюк // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2014. – № 3. – Режим доступу : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1042#.U7KuWpkrbPA>.

Дата надходження до редакції – 30.03.2016 р.

УДК 656.073:658.51

Костьян Н. Л.¹

ОПТИМІЗАЦІЯ РОБОТИ ВІДДІЛУ ЛОГІСТИКИ В СФЕРІ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ

У роботі пропонується спосіб оптимізації роботи відділу логістики транспортно-експедиторської служби шляхом автоматизації процесу тарифікації транспортних послуг. Визначено додаткові чинники, що впливають на вартість перевезень. Аналіз даних при тарифікації послуг, що надаються, здійснено на базі дерев рішень. Побудована функціональна модель діяльності менеджера з логістики транспортно-експедиторської організації. Проектування бази даних, необхідної для збереження початкової інформації, реалізовано з використанням уніфікованої мови моделювання UML 2.0. Розроблено сценарій визначення оптимальної вартості перевезень. Програмна реалізація сценарію виконана з використанням мови PHP та JavaScript.

Ключові слова: логістика, транспортно-експедиторська служба, дерева рішень, діаграма бізнес-процесів.

---

¹ Рецензент – д. е. н., професор Савченко С. О.

ВСТУП

Сучасна транспортна інфраструктура України, слідуючи стандартам світової економіки, поступово повертається в бік системних структурних перетворень, орієнтованих на логістику. Перспективи логістики характеризуються насамперед ефектом інтеграції ІТ (інформаційних технологій) та логістичних підсистем в інформаційні і комунікаційні системи, який веде до істотного зниження витрат і зростання якості обслуговування вантажовідправників і вантажоодержувачів [1].

На фоні реформування багатьох підприємств і реалізації їхніх планів щодо виходу на вітчизняний та західні фінансові ринки ІТ стає центральним інструментом, що забезпечує контроль за бізнес-процесами організації. Інтегрований логістичний підхід до бізнес-процесів за останнє десятиліття докорінно змінився. Управління логістичними операціями і ланцюжками поставок перетворилося на високоприбуткову й розвинену сферу економіки. Оптимізація ланцюжків постачань і колективного доступу до інформації дозволяє отримати додатковий ефект від взаємодії їхніх учасників.

Ключовим елементом логістичних ланцюгів є інформаційні ресурси. Розвиток інформаційних технологій, зокрема прогрес у методах збору, зберігання і обробки даних дозволив багатьом організаціям накопичувати величезні масиви даних, які необхідно аналізувати. Можливостей експертів не вистачає в процесі роботи з великими обсягами даних. Це породило попит на методи автоматичного дослідження (аналізу) даних, який з кожним роком постійно збільшується.

Одним з таких методів автоматичного аналізу даних є дерева рішень. До складу багатьох пакетів, призначених для аналізу даних, вже включені методи їхньої побудови [2–3]. В областях, де висока ціна помилки, вони слугують відмінною допомогою аналітику або керівнику.

Значний внесок у дослідження проблем транспортної логістики й механізмів оптимізації логістичних ланцюгів належить науковцям України та СНД, зокрема Анікіну Б. О. [4], Голубчику А. М. [1], Кизиму А. О. [5], Кобзевій К. В. [6], Миротіну Л. Б. [7], Прокоф'євій Т. А. [8], Сміхову О. О. [9], Фроловій Л. В. [10], Чернопиській Н. В. [11] та багатьом іншим. У більшості робіт зроблено акцент на теоретичних аспектах логістики, в тому числі транспортної логістики. В роботах, присвячених транспортній логістиці, досліджувались методи вибору стратегій митного оформлення, визначення оптимального маршруту, вибір транспортного засобу для перевезення тощо. Загальна вартість перевезень обраховувалась як сума вартості матеріальних витрат на перевезення, упаковку й амортизацію транспортних засобів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є аналіз механізмів процесу тарифікації транспортних послуг, що надаються контрагентам, визначення чинників, які впливають на зміну тарифу, розробка сценарію визначення остаточної вартості вантажоперевезень та його програмна реалізація.

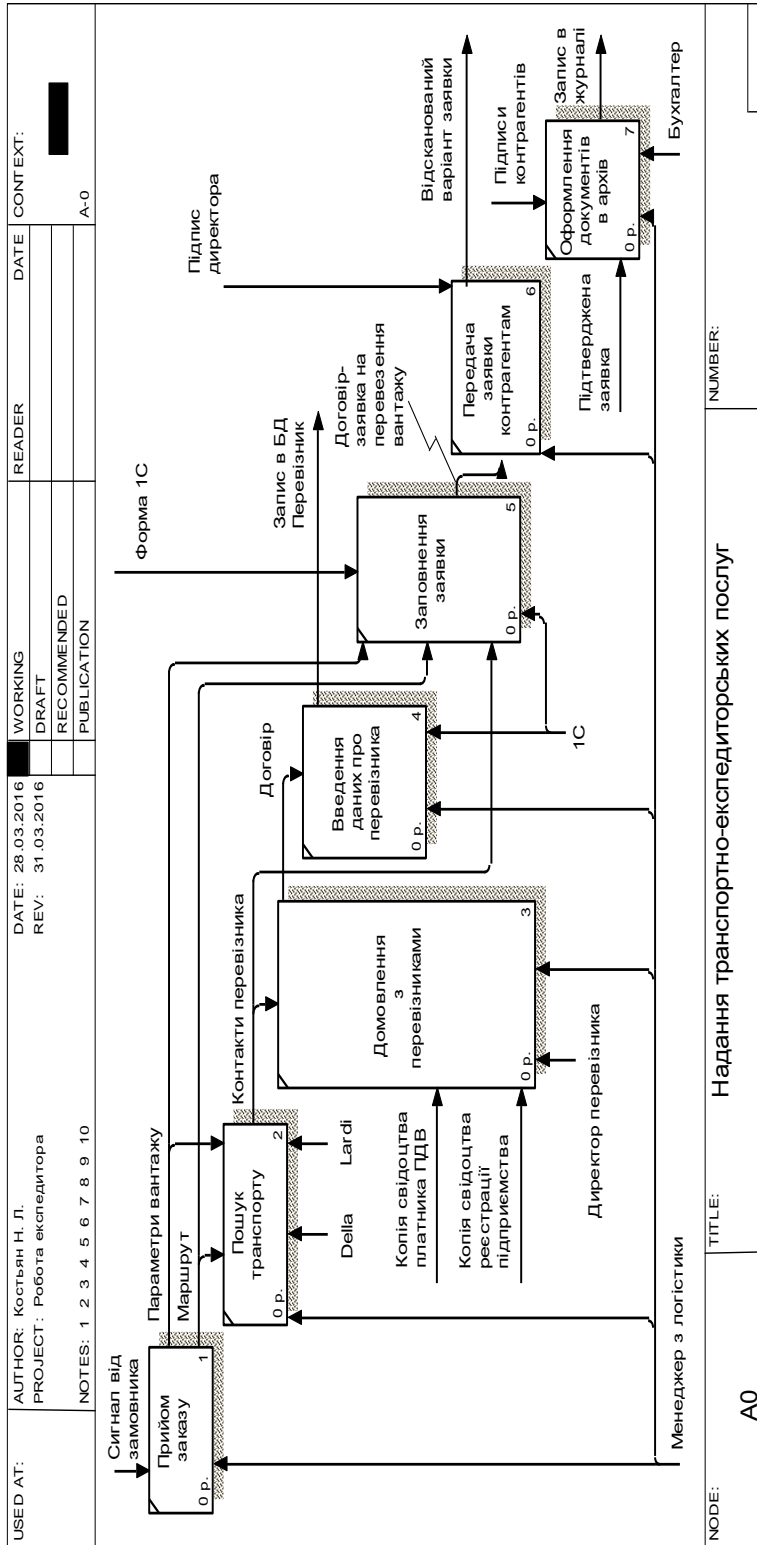
РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Транспортна логістика – це система по організації доставки, а саме переміщення будь-яких матеріальних предметів або речовин з однієї точки в іншу за оптимальним маршрутом. Оптимальним вважається той маршрут, по якому можливо доставити логістичний об'єкт у найкоротші терміни (або передбачені терміни) з мінімальними витратами, а також з мінімальною шкодою для об'єкта доставки.

Логістичні витрати на транспорт насамперед складаються з вартості транспортування вантажів на різних видах транспорту, яка визначається тарифом або фрахтовою ставкою. Тариф – ціна за перевезення вантажів, встановлена перевізником на певний період часу. Фрахт – ціна на транспортування, встановлена за погодженням між вантажовласником і перевізником на кожне конкретне перевезення.

Ціни на послуги автомобільних перевізників встановлюються підприємствами самостійно в залежності від тарифної ставки і тарифної схеми. Остання являє собою встановлений для певної ситуації порядок розрахунку проїзної плати за перевезення вантажу. На практиці використовують три схеми: відрядну, погодинну й умовну розрахункову одиницю транспортної роботи. Тарифні схеми і ставки перевізник може диференціювати за споживачами, видами вантажу, типом і марками рухомого складу. На різних видах транспорту системи тарифів мають свої особливості. Тариф повинен забезпечити відшкодування експлуатаційних витрат і одержання прибутку для перевізника, а покупцеві транспортних послуг – можливість покрити транспортні витрати.

На рис. 1 представлена діаграма бізнес-процесів діяльності менеджера з логістики транспортно-експедиторської організації. Діаграма побудована за стандартом структурного моделювання IDEF0 із використанням Case-засобу AllFusion Process Modeler r7.

ТITLE: Надання транспортно-експедиторських послуг

NUMBER: A0

Рис. 1. Функціональна модель діяльності менеджера з логістики ТОВ «ОПС ТРАНС ТРЕЙДІНГ»

Джерело: власна розробка

Менеджер отримує замовлення на перевезення вантажу, що включає в себе таку інформацію: тип і вага вантажу, місто завантаження/розвантаження, дата завантаження, тип транспортного засобу під даний вантаж і вартість перевезення (але найчастіше вартість замовником не вказується). Далі заповнюється форма додавання вантажу в інтернет-програмах з логістики lardi-trans і della, після чого виконується пошук транспортного засобу. Коли знайдено відповідний транспортний засіб, відбувається процес переговорів експедитора з власником авто або його диспетчером. Після того як учасники переговорів дійдуть згоди, відбувається обмін документами, такими як свідоцтво державної реєстрації підприємства й свідоцтво платника ПДВ. Наступним кроком менеджера є занесення отриманої інформації до бази даних про перевізника та створення на основі них і отриманої інформації від замовника договору-заявки. Договір-заявка друкується, затверджується директором або відповідальною особою й надсилається контрагентам на підпис. Після того як експедитор отримає підписані документи від обох сторін, перевезення вважається дозволеним, і водій може їхати на завантаження. Після того як водій здійснить розвантаження, перевезення вважається завершеним, документи направляються до бухгалтера, який виписує рахунок, акти виконаних робіт і податкову накладну для оплати цього перевезення. Менеджер робить відповідний запис у журналі. Такий механізм роботи є незручним, тому що використовує несумісне одне з одним програмне забезпечення, що приводить до значних витрат часу.

Della.ua є транспортним інтернет-ресурсом, який дає змогу додавати й розташовувати вантаж і транспорт на території України, а також за її межами. Lardi-trans – транспортно-інформаційний сервер, є найбільш відвідуваним транспортним форумом України. Зазначені ресурси реалізують такі функції, як розрахунок відстані перевезень, пошук вантажу, пошук транспорту, підтримка форуму. Проте на цих інтернет-сервісах відсутні розрахунок вартості перевезення, доступ до клієнтської бази, можливість створення заявки, а головне – не враховуються чинники, що впливають на вартість перевезення.

З метою автоматизації розрахунку вартості перевезень в якості вихідних даних було прийнято тарифні ставки на перевезення вантажів тентованим транспортом вантажопідйомністю 20 т. Тарифи для цього виду транспорту були визначені, базуючись на досвіді персоналу ТОВ «ОПС ТРАНС ТРЕЙДИНГ» та інформації з транспортних сайтів. Зазначені тарифи приймаються за початкову еталонну інформацію. Пропонується механізм перерахунку еталонних тарифів у тарифи для інших видів транспорту (рефрижераторного й ізотермічного) з іншою вантажопідйомністю (5–10 т та 10–20 т) залежно від сезону. Алгоритм перерахунку базується на використанні дерев рішень, які в цьому випадку є способом представлення правил у ієрархічній, послідовній

структурі, де кожному вузлу перевірки дерева відповідає значення одного з чинників, що впливають на вартість перевезення.

Під правилом розуміється логічна конструкція, представлена у вигляді «якщо обрано конкретне значення чинника, то здійснюється множення вихідного тарифу на відповідний коефіцієнт». Правила застосовуються послідовно за маршрутом від коріння дерева до його кінцевих вузлів. У процесі дослідження чинників, які впливають на коливання тарифів перевезень вантажів, виявилось, що кожен з них має більше ніж два можливих значення. Тому при побудові дерева визначення оптимального тарифу вантажоперевезень скористалися алгоритмом С4.5 [2]. Перелік атрибутів чинників, необхідних для перерахунку тарифів, та їхніх значень наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Чинники, які враховуються при розрахунку вартості перевезень

Значення атрибутів		Коефіцієнт множення
Вантажопідйомність	5 т	0,4
	10 т	0,6
	20 т	1
Осінь	Тентоване авто	1
	Рефрижератор	1,15
	Ізотерм	1,05
Весна	Тентоване авто	1
	Рефрижератор	1,1
	Ізотерм	1
Літо	Тентоване авто	1
	Рефрижератор	1
	Ізотерм	0,9
Зима	Тентоване авто	1
	Рефрижератор	1,2
	Ізотерм	1,1

Джерело: власна розробка на основі експертних оцінок менеджерів з логістики ТОВ «ОПС ТРАНС ТРЕЙДИНГ»

Побудоване дерево чинників, які впливають на вартість перевезення, представлено на рис. 2.

Головною функцією менеджера з логістики транспортно-експедиторської діяльності є створення договору-заявки між замовником і перевізником. Тому для програмної реалізації функціональної моделі діяльності транспортно-експедиторської організації було спроектовано базу даних, яка складається з таких семи таблиць:

- «Контрагенти» – файл **contracting_parties.dbf**;
- «Заявки» – файл **applications.dbf**;
- «Додаткова інформація по заявкам» – файл **additional_info_application.dbf**;
- «Міста» – файл **town.dbf**;
- «Тип транспорту» – файл **typeCars.dbf**;
- «Авто по заявці» – **cars.dbf**;
- «Тарифи» – **tariff.dbf**.

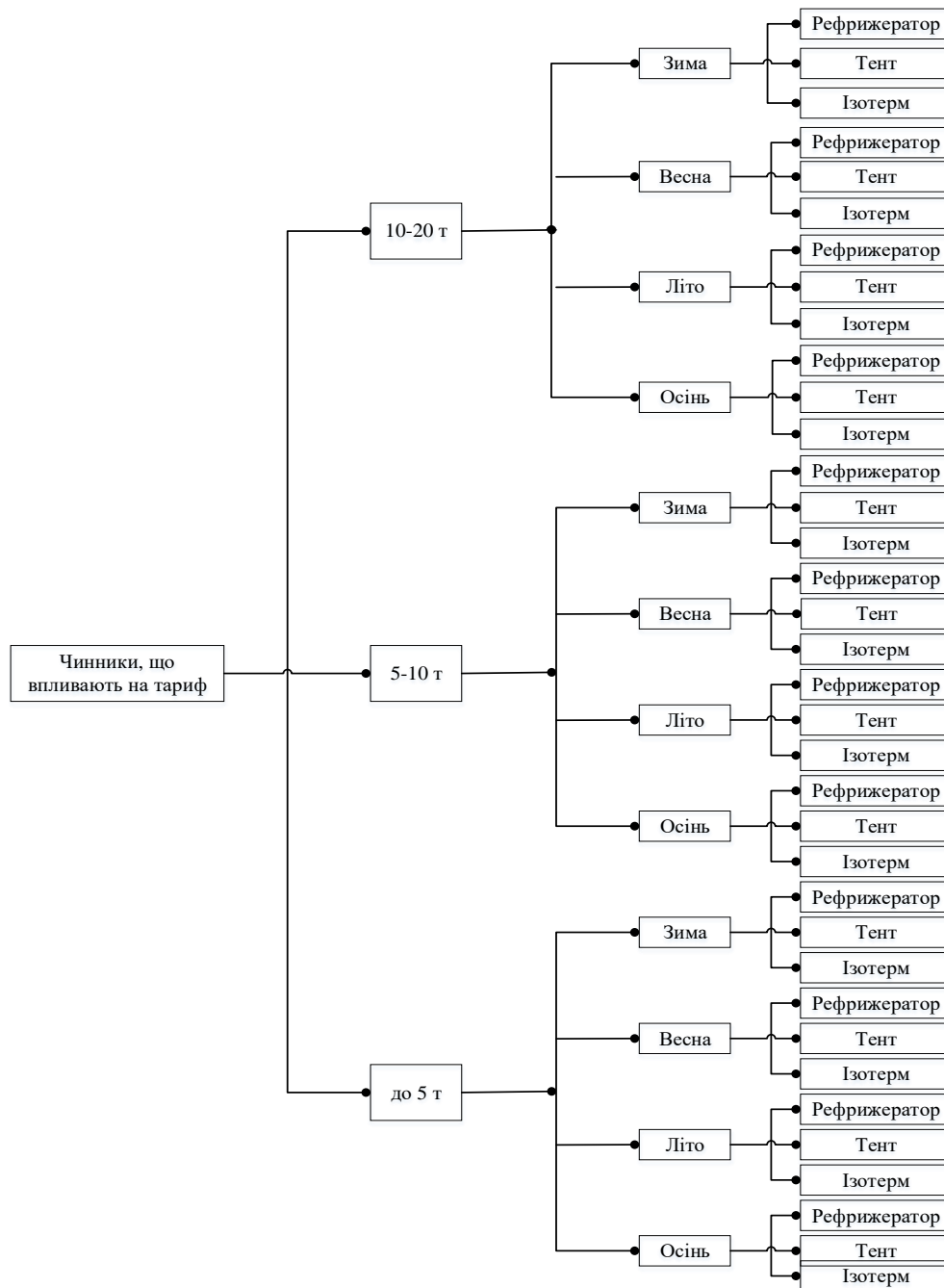

Рис. 2. Дерево чинників, що впливають на вартість перевезень
Джерело: власна розробка

Інформація в базу даних заноситься менеджером з логістики й використовується в процесі визначення початкової вартості перевезень. Головною таблицею бази даних є таблиця «Заявка». Для з'єднання між усіма таблицями використовується тип зв'язку «Один до багатьох».

Проектування БД здійснено в системі керування реляційними базами даних MySQL. На рис. 3 представлена діаграма «сутність – зв’язок» розробленої бази даних.

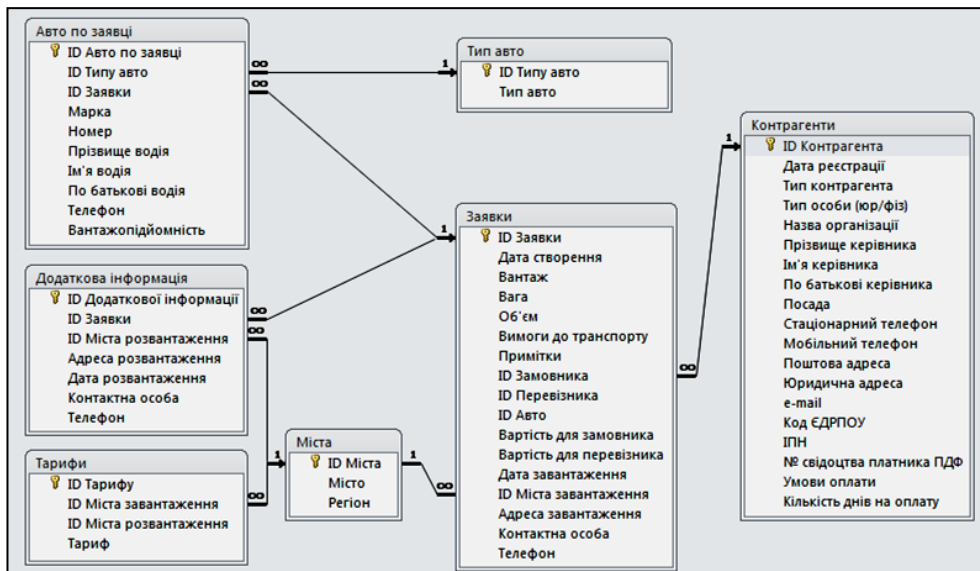

Рис. 3. Діаграма «сутність – зв’язок» БД наочної області

Джерело: власна розробка

Програмна реалізація алгоритмів розрахунку вартості перевезень і оформлення договору-заявки виконана на мові PHP, яка підтримує концепцію об'єктно-орієнтованого програмування. Для розрахунку відстані по оптимальному маршруту використано об'єкти, що взаємодіють зі службою маршрутів інтерфейсу API Google Maps. Для нормального функціонування всіх компонентів програми потрібно, щоб комп'ютер був приєднаний до мережі Інтернет. На головній сторінці менеджер вводить вихідну інформацію, яку отримує від клієнта. При натисканні кнопки «Розрахувати» програма визначає відстань і вартість перевезення та прокладає маршрут на мапі (рис. 4).

Алгоритм визначення вартості перевезення враховує зазначені вище чинники, а також кількість місць розвантаження. Таких місць може бути від 1 до 3. За кожне додаткове місце розвантаження додається 150 грн. Розрахунок вартості перевезення визначається формулою:

$$VT = S * P + 150 * k,$$

де VT – вартість перевезення; S – відстань між початковим і кінцевим пунктом; P – ціна за кілометр (тариф); k – кількість додаткових місць розвантаження.

Рис. 4. Результат розрахунку відстані та вартості перевезень

Джерело: власна розробка

Користуючись кнопками головного меню програми, можна здійснювати додавання й перегляд записів таблиць БД системи (рис. 5).

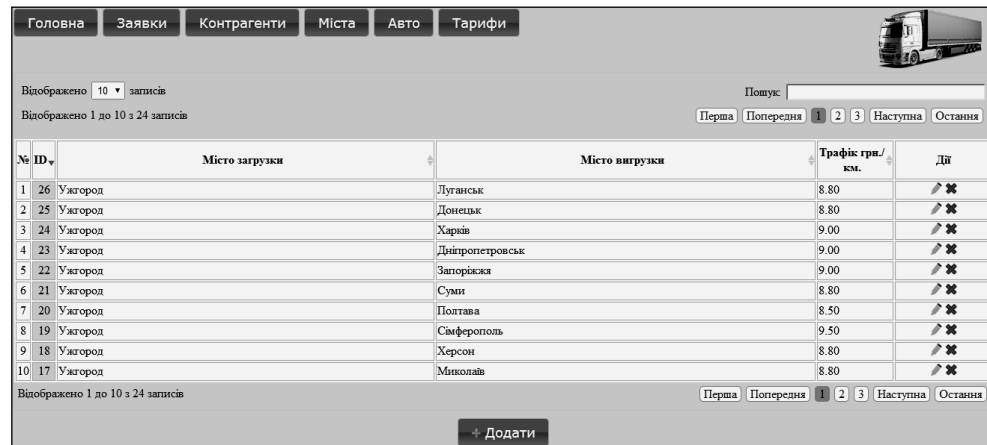

Рис. 5. Перегляд таблиці «Тарифи»

Джерело: власна розробка

З метою розміщення або пошуку транспортного засобу чи необхідного вантажу передбачено перехід за посиланням з головної сторінки програми на сайти lardi-trans.com та della.ua.

Для того щоб закріпити домовленість між транспортно-експедиторською фірмою і клієнтом, створюється договір-заявка на перевезення вантажу. Для цього потрібно натиснути у головному меню кнопку «Заявки». Після занесення і збереження інформації про заявку її можна роздрукувати (рис. 6).

Договір – Заявка		ТОВ «ОПС ТРАНС ТРЕЙДІНГ»	
По наланню транспортно – експедиторських Послуг № НФО00000001.1		ЄДРПОУ 38553477; ІПН 385534723016	
м. Черкаси від 08.01.2014		МФО 380805 р/р 2600395036 АТ «Райффайзен Банк Аваль»	
ОПС ТРАНС ТРЕЙДІНГ в особі директора Наумчук О.М., що діє на підставі Статуту надалі «Експедитор», з однієї сторони та ФОП Михальський О.В., в особі Директор Михальський Олег Володимирович, надалі «Замовник», з іншої сторони, діючи на підставі Законів України, «Про автомобільний транспорт» від 23.02.2006. №3492-4, «Правила перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні» №363 від 14.10.1997р., та Закону України «Про транспортно – експедиторську діяльність» від 1 липня 2004р., Заключили цю Договір – заявку про здійснення перевезення вантажів автотранспортом на наступних умовах:		Адреса: 18015, м. Черкаси вул. Пастерівська буд. 99	
Умови перевезення:			
1	Маршрут	Ужгород-Донецьк	
1	Дата і час завантаження до:	30.01.2014	
	Дата і час розвантаження до:	31.01.2014	
	Адреса завантаження:	Ужгород, вул. Стельмаха . 15	
2	Контактна особа і телефон:	Валій 0632131133	
	Адреса розвантаження:	Донецьк, вул. Корольова, 22	
	Контактна особа і телефон:	Лариса 097221123	
3	Вантаж (вага та об'єм):	Дошка 20т. 86 м ³	
4	Вимоги до транспорту:	сухе авто	
4	Розрахунки:	3 5000.00, 20%, 10дн. По оригіналам	
5	Дані АВТО:	Івеко, СА3301АМ	
5	Водій (П.І.П., тел.):	Савченко Тарас Степанович 0991631121	
Відповідальність сторін:			
1 Норма часу завантаження та розвантаження -8 годин, не враховуючи вихідні та святкові дні; За неясно запакований і завантажений товар Замовника – Експедитор відповідальність не несе; За понаднормовий простій а м з вини Замовника останній сплачує Експедитору штраф у розмірі 500(п'ятсот) гривень за кожен добу простою, 2 або затримки одночасно з оплатою вартості перевезення. Сторони домовились, що наднормовий простій транспортного засобу стверджується ТТН та письмовим документом перевізника складеним у довільній формі. Вразі підтвердження договору – заявки Замовником, а потім відмови від завантаження менше ніж за 8 годин, Замовник сплачує штраф Експедитору в розмірі 1000(тисяча) гривень в строк не пізніше трьох банківських днів. Відмова повинна бути підтверджена письмово; 3 Сторони зобов'язуються не розповсюджувати інформацію, яка є комерційною таємницею або конфіденційною інформацією. Комерційною інформацією є інформація 4 отримана сторонами під час укладення договору, що стосується істотних умов договору, що визначено законодавством України для даного типу договорів. У випадку розголошення, з винної сторони стягується штраф у десятикратному розмірі від вартості перевезення; 5 Замовник зобов'язується сплатити Експедитору вартість організації перевезення вантажу в безготівковій чи готівковій формі згідно з п. 4 цього договору – заявки, але 6 не пізніше десяти днів з моменту вивантаження вантажу. За затримку оплати вартості перевезення замовник зобов'язується сплачувати Експедитору пеню в розмірі 7 1(відсотка) від ціни цього перевезення за кожен день затримки оплати.			
АДРЕСА І РЕКВІЗИТИ СТОРІН:			
Експедитор:		Замовник:	
Товариство з обмеженою відповідальністю «ОПС ТРАНС ТРЕЙДІНГ», Тел.: +380 (472) 31-38-26, р/р 26000395036, Банк ПАТ «РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ», м. Київ, МФО380805		ФОП Михальський О.В. 18005, м. Черкаси, вул. Селова буд. 55 0503331199 ЄДРПОУ 23332123, ІПН 23334451, № Свідоцтва 232113443123	
18015, Черкаська обл., м. Черкаси, вул. Пастерівська, буд. 99. Є платником податку на прибуток на загальних підставах			
Директор	Наумчук О.М.	Михальський Олег Володимирович	Директор

Рис. 6. Друкований варіант заявки

Джерело: власна розробка

Таким чином, всі операції, що здійснює менеджер з логістики, виконуються із використанням одного програмного засобу та підключених до нього транспортних інтернет-сервісів.

ВИСНОВКИ

У роботі запропоновано метод і його програмна реалізація, які ілюструють підхід для оснащення відділу логістики можливостями автоматизації визначення вартості будь-яких перевезень автотранспортом на основі еталонних тарифних планів, враховуючи тип автотранспорту, а також сезонні закономірності клімату. Автоматизація роботи менеджера з логістики значно скоротить час підготовки замовлення й знизить ризик виникнення випадкової помилки, викликаній перенавантаженням менеджера. Важливою перевагою розробленого програмного засобу є можливість ведення бази контрагентів і можливість друку необхідної звітності.

Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення й використання більш широкого спектра чинників, які впливають на вартість перевезень, і об'єктів, що описують сферу транспортних послуг. Необхідна розробка модуля розрахунку вартості закордонних перевезень з урахуванням їхньої специфіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Голубчик А. М. Транспортно-экспедиторский бизнес / А. М. Голубчик. – М. : ТрансЛит, 2011. – 572 с.
2. Quinlan J. Ross. C4.5: Programs for Machine learning / J. Ross Quinlan. – Уолтем : Morgan Kaufmann Publishers, 1993. – 343 с.
3. Murthy S. Automatic construction of decision trees from data / S. Murthy. – Data Mining and Knowledge Discovery, 1997. – 762 с.
4. Логистика : учеб. пособ. / под ред. проф. Б. А. Аникина. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 220 с.
5. Кизим А. А. Социально-экономический аспект развития региональной транспортно-логистической системы : монография / А. А. Кизим, И. В. Батыков, А. В. Белоусов. – Краснодар : КубГУ, 2004. – 397 с.
6. Кобзева К. В. Теоретичне обґрунтування становлення логістики як науки / К. В. Кобзева // Економіка. Менеджмент, Підприємництво : збірник наукових праць. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2007. – № 18. – С. 61–66.
7. Транспортная логистика : учеб. пособие / Л. Б. Миротин, Б. П. Безель, Т. О. Сулейменов, К. О. Мадалиев. – М. : МАДИ (ГТУ), 1996. – 210 с.
8. Прокофьева Т. А. Логистика транспортно-распределительных систем: региональный аспект : [Учеб. пособие] / Т. А. Прокофьева, О. М. Лопаткин. – М. : РКонсульт, 2003. – 397 с.
9. Смехов А. А. Основы транспортной логистики : [учеб. для вузов ж.-д. транспорта] / А. А. Смехов. – М. : Транспорт, 1995. – 197 с.
10. Фролова Л. В. Логістичне управління підприємством: теоретико-методичні аспекти : монографія / Л. В. Фролова. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2004. – 261 с.
11. Чернописька Н. В. Методичні підходи оцінювання логістичної діяльності підприємства / Н. В. Чернописька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 608. – С. 265–271.

Дата надходження до редакції – 08.04.2015 р.

УДК 339.138

Мостенська Т. Г.¹

ІЄРАРХІЯ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ

У статті розглянуто основні принципи соціально відповідального маркетингу й визначено взаємозв'язок між ним і корпоративною соціальною відповідальністю. Розглянуто концепції ієрархічної побудови принципів соціальної відповідальності та їхні характеристики, напрями реалізації. Охарактеризовано напрями реалізації соціально відповідального маркетингу та їхній зв'язок зі стратегічними й тактичними цілями діяльності підприємств.

Ключові слова: соціально відповідальний маркетинг, соціальна відповідальність, принципи та рівні соціальної відповідальності.

ВСТУП

Визначення основних засад і завдань побудови соціально відповідального маркетингу останнім часом є актуальним для

---

¹ Рецензент – д. е. н., професор Яценко В. М.

підприємств, які дбають про свій імідж і підвищення якості взаємодії зі споживачами, що дасть можливість закріпити конкурентні позиції підприємства та підвищити ефективність його діяльності.

Площини корпоративної відповідальності визначаються рівнем, на якому вона реалізується. Дискусії навколо цього питання ведуться у науковій літературі давно. Ця проблема розглядається в працях Р. Дарендорфа [1], Й. Р. Вайнхардт і Р. М. Андрюкайтене [3], А. Керролла [4]. А. Ш. Галимова та О. А. Полуянова [5] і Н. В. Кузнецова [6] визначають принципи соціальної відповідальності, а В. О. Гладка [8] проектує багаторівневий принцип побудови соціальної відповідальності на принципи соціально відповідального маркетингу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у визначенні основних принципів побудови соціально відповідального маркетингу та їхнього взаємозв'язку з принципами соціальної відповідальності.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У наукових публікаціях зазначається, що соціально відповідальний маркетинг може реалізовуватись на різних рівнях, кожний із яких відповідає рівню розвитку організації, характеризується певними інструментами маркетингу й забезпечує реалізацію концепції соціальної відповідальності.

Перша спроба розподілу рівнів корпоративної соціальної відповідальності було здійснена Р. Дарендорфом. Модель Дарендорфа, опублікована 1959 р. [1], визначає три нормативні рівні та дає уяву про градацію площин корпоративної соціальної відповідальності на трьох рівнях: обов'язковому, можливому й бажаному (рис. 1).

Кожен рівень складається із конкретних моральних обов'язків, виходячи зі специфічних видів відповідальності на цьому рівні.

Базовий, або обов'язковий рівень повинен охоплювати беззаперечні корпоративні обов'язки, до яких зараховано дотримання національного законодавства і державного регулювання діяльності галузі. Цей рівень також включає в себе захист навколишнього середовища, забезпечення заходів, що спрямовані на збереження здоров'я й безпеки працівників, клієнтів, споживачів відповідно до законодавства.

Базовий рівень має бути спрямований на задоволення очікувань акціонерів і співробітників. Акціонери очікують на справедливую віддачу акціонерного капіталу, а співробітники – на справедливий рівень заробітної плати, забезпечення підготовки й підвищення кваліфікації працівників на робочому місці, що дозволить досягти вищого рівня конкурентоспроможності працівників на ринку праці. На цьому рівні корпоративна відповідальність перед суспільством в цілому включає в себе створення робочих місць, чесні податкові платежі та внески у соціальні фонди.

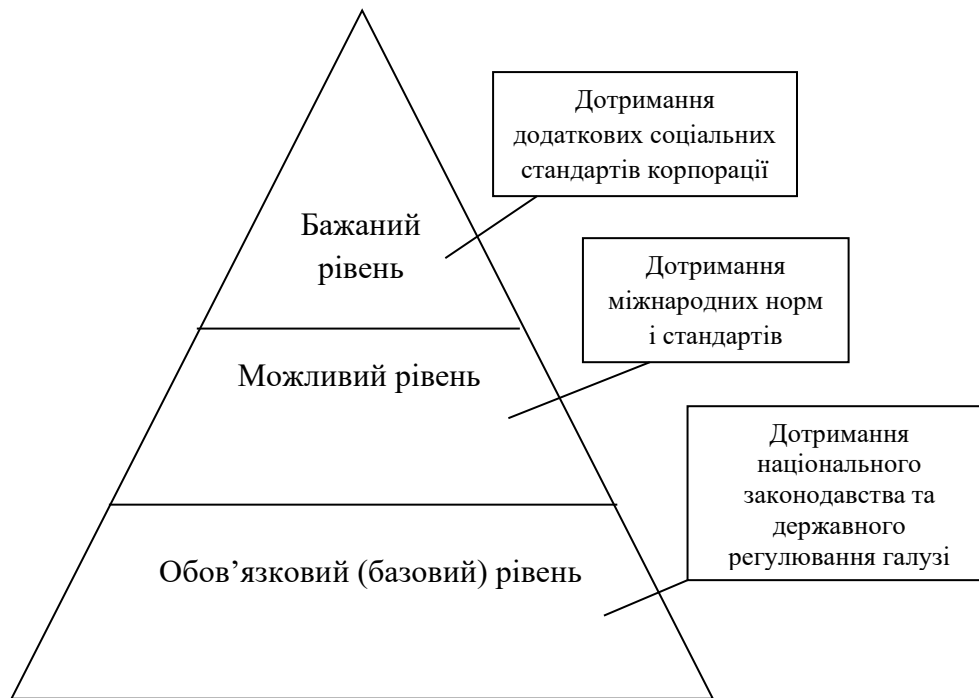

Рис. 1. Ієрархія принципів соціальної відповідальності Дарендорфа
Джерело: [1]

Щодо відповідальності перед споживачами, то вона реалізується через товари і послуги, доступні на ринках, забезпечення суспільних благ за допомогою різної вартості товарів, що пропонуються, у тому числі й соціальної, яка дозволяє знизити ціновий тягар для малозахищених верств населення, покращити соціальні стандарти життя тощо. Для харчових продуктів – дотримання галузевих стандартів: технічних умов або державних стандартів, за якими ці продукти випускаються. Гарантування безпеки та якості харчових продуктів є однією із головних вимог для досягнення харчової безпеки.

До другого можливого рівня соціальної відповідальності належать аспекти відповідальності, які виходять за рамки дотримання правової бази національного рівня. Відбувається переважна орієнтація на міжнародні норми й стандарти. У країнах, де якість законодавчої бази відповідає світовим стандартам, можна вважати, що діяльність корпорацій у рамках цих законів значною мірою відповідає вимогам соціально відповідальної корпоративної поведінки. У регіонах, де законодавство має стандарти нижчі, ніж міжнародні, а підприємство своїми нормами перевищує правові мінімуми країни, в якій воно працює, застосовуючи високі корпоративні норми, діяльність корпорацій знаходиться на другому рівні корпоративної соціальної відповідальності. Прикладом може слугувати використання сучасних

високоекологічних технологій і високих стандартів соціальної політики, навіть якщо місцеве законодавство дозволяє використання більш низьких стандартів.

В умовах відкриття ринку Європейського Союзу для України підприємства харчової промисловості повинні пропонувати продукцію, яка відповідає стандартам якості Євросоюзу. Проте процес сертифікації виробництва харчової продукції ще не завершився.

З 20 вересня 2015 р. набрали чинності більшість положень євроінтеграційного закону № 4179а «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів». Закон передбачає запровадження в Україні моделі європейської системи безпечності та якості харчових продуктів, яка побудована на принципі «від лану до столу», а також на процедурах НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Point). Без відповідного законодавства Україна не зможе реалізувати квоти на поставку своєї харчової продукції в рамках підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

За новим підходом контролюватися буде весь ланцюг виробництва харчового продукту. Відповідно до вимог закону підприємство у будь-який час повинно мати точну інформацію про те, звідки воно отримало сировину чи харчовий продукт і куди його було направлено з підприємства. Така інформація має зберігатися протягом шести місяців після кінцевої дати продажу харчового продукту, нанесеної на маркуванні [2].

Третій рівень корпоративної відповідальності не є обов'язковим за законом або за галузевими стандартами. Він включає в себе соціально бажані заходи, якими підприємство займається за свого власного розуміння з позиції ефективної корпоративної соціальної відповідальності (соціально відповідальне громадянство). Стандарти цього рівня не виступають заміною стандартів перших двох рівнів. Оскільки високі стандарти третього рівня неспроможні компенсувати безвідповідальні дії в іншому місці, вони призводять до суттєвих переваг для компаній, які дотримуються найвищих соціальних стандартів. До цього рівня належить корпоративна благодійність, що не пов'язана з отриманням будь-яких прямих переваг компанії або фінансової віддачі, яку можна виміряти. Це може бути систематична благодійна діяльність, яка виходить за рамки суто пожертвування грошей або ліків. Такий підхід частіше за все більш складний і важкий. Головною особливістю дій, які визначають третій рівень соціальної відповідальності, є те, що вони не можуть принести успіх у короткостроковій перспективі.

Більш широкий підхід до визначення соціальної відповідальності представлений у роботі Й. Р. Вайнхардт і Р. М. Андрюкайтене, в якій концепція соціальної відповідальності охоплює корпоративне громадянство, стійкий розвиток, управління зацікавленими сторонами,

екологічний менеджмент, ділову етику й корпоративну соціальну діяльність [3].

Програма ГС Об'єднаних націй розглядає соціально відповідальну діяльність за чотирма напрямками: права людини, права працівників, охорона навколишнього середовища й боротьба з корупцією.

У зарубіжній літературі розглядають також підхід до побудови піраміди соціальної відповідальності, яка має чотири рівні. Відповідно до цього підходу А. Б. Керролл [4] визначає такі складові піраміди корпоративної соціальної відповідальності (рис. 2): економічна відповідальність, правова відповідальність, етична відповідальність і громадянська відповідальність (філантропія).

Представлена точка зору визначає чотири рівні соціальної корпоративної відповідальності, які забезпечують прибутковість підприємства, дотримання законів, етичність ведення бізнесу та філантропію, або відповідальну громадянську позицію.

Рис. 2. Піраміда принципів корпоративної соціальної відповідальності
Джерело: [4]

Соціальна відповідальність у будь-якому прояві, незалежно від того, це корпоративна соціальна відповідальність чи соціально відповідальний маркетинг, втілює загальнолюдські цінності, за допомогою яких може бути досягнута користь для суспільства в цілому та для окремих його членів.

Впровадження у діяльність компаній соціальної відповідальності можливе за певних умов.

Так, визначаючи передумови впровадження соціально відповідального бізнесу, А. Ш. Галимова та О. А. Полуянова [5]

визначають три основні групи факторів, що впливають на можливість запровадження соціальної відповідальності:

- 1) лояльність влади до компаній, які реалізують завдання соціальної політики спільно з державою;
- 2) економічні вигоди – прагнення бізнесмена гарантувати власну стабільність, убезпечити себе від зайвих проблем;
- 3) морально-етичні причини, якими керуються менеджмент і власники, беручи участь у добровільній соціально відповідальній діяльності.

Мотивація бізнесу на соціально відповідальну діяльність визначається в першу чергу ставленням власників до споживачів і суспільної ролі підприємства. В сучасних умовах соціальну відповідальність діяльності можна розглядати як одну із конкурентних переваг і стратегічний орієнтир розвитку.

На думку [6, с. 23], бізнес повинен дбати не тільки про прибуток і сплату податків, які розподіляються державою на вирішення соціально значущих проблем, а й бути мотивованим на необхідність розділити із суспільством відповідальність за соціальну несправедливість, економічну нерівність, беручи участь в економічній адаптації соціально незахищених верств населення, в охороні навколишнього середовища.

Виходячи із Кодексу поведінки, соціально відповідальними корпораціями передбачається виконання керівних принципів у так званих чутливих зонах, які забезпечуються дотриманням таких процедур управління: створення умов для збереження здоров'я й довкілля, гарантування безпечних умов праці; забезпечення справедливих умов праці; запобігання хабарництву, обмеження у вартості або неприпустимість подарунків і розваг; дотримання прав людини та участь у житті суспільства; управління третіми особами (зацікавленими особами); управління диференційованим ціноутворенням; управління «м'якими» дозволами; управління знаннями [7].

Для досягнення більшого ефекту підприємство повинно вибирати для себе напрями впливу, які найбільшою мірою відповідають його стратегічним цілям і стратегічним намірам, серед яких пріоритетними можуть стати: захист життя, здоров'я і майна споживачів продукції підприємства; запобігання або зниження шкідливих впливів на навколишнє середовище; використання матеріало- та енергоощадних технологій з метою економного витрачання невідновних ресурсів; надання допомоги малозабезпеченим верствам населення.

Проте тактичні цілі, такі як дотримання трудових і соціальних прав персоналу, запровадження стандартів з метою виключення нещасних випадків у виробництві, не менш важливі при реалізації принципів соціальної відповідальності.

Соціально відповідальний маркетинг використовує принципи корпоративної соціальної відповідальності бізнесу, сприяючи впровадженню соціальних стандартів суспільства й етичних норм бізнесу у взаємодії зі споживачами та зацікавленими особами.

В цьому сенсі соціальна відповідальність має спільні цілі з проблемою забезпечення продовольчої безпеки: захист життя, здоров'я споживачів продукції та забезпечення достатнього рівня споживання харчових продуктів через надання допомоги малозабезпеченим групам населення.

Піраміда ієрархії принципів соціально відповідального маркетингу будується аналогічно піраміді корпоративної соціальної відповідальності.

Принципи соціально відповідального маркетингу представляють у вигляді піраміди, яка містить три рівні: базовий, середній та вищий (рис. 3).

Рис. 3. Ієрархія принципів соціально відповідального маркетингу
Джерело: [8]

Дотримання принципів базового рівня є обов'язковим для будь-якого підприємства. До принципів базового рівня належать економічні, правові та екологічні. Вони забезпечують відповідальність підприємства саме у цих трьох площинах. Щодо дотримання принципів середнього й вищого рівня, то воно є добровільним і характеризує підприємство як таке, що будує свою діяльність на засадах соціально відповідального маркетингу.

Середній рівень соціально відповідального маркетингу повинен забезпечувати дотримання соціальної відповідальності у сфері етики й суспільних потреб.

Вищий рівень соціально відповідального маркетингу передбачає прозорість і підзвітність діяльності, благодійну діяльність і врахування відповідальності перед майбутніми поколіннями.

ВИСНОВКИ

Побудова концепції соціально відповідального маркетингу повинна будуватись на принципах соціальної відповідальності. Це дозволить підприємствам впроваджувати у свою діяльність концепцію сталого розвитку, формувати позитивну думку про себе на ринку товарів, через позитивний імідж управляти поведінкою споживачів, створювати конкурентні переваги високого порядку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Dahrendorf R. Homo Sociologicus / R. Dahrendorf. – Cologne : Opladen, 1959.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів : закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 41–42. – Ст. 2024.
3. Вайнхардт Й. Р. Корпоративная социальная ответственность: коммуникативные действия на внешнюю среду организаций государственного сектора / Й. Р. Вайнхардт, Р. М. Андрюкайтене // Современные исследования социальных проблем : электронный научный журнал. – 2013. – № 10 (30). – Режим доступа : www.sisp.nkras.ru.
4. Carroll A. B. Ethics and Stakeholder Management, 2nd edn / A. B. Carroll. – Cincinnati : Business & Society; South-Western Publishing Co, 1993.
5. Галимова А. Ш. Проблемы социальной ответственности бизнеса [Электронный ресурс] / А. Ш. Галимова, О. А. Полуянова // Политика, государство и право : электронный научно-практический журнал. – 2014. – № 2. – Режим доступа : <http://politika.snauka.ru/2014/02/1259>.
6. Кузнецова Н. В. Модели корпоративной социальной ответственности / Н. В. Кузнецова, Е. В. Маслова // Вестник Томского государственного университета. Экономика. – 2013. – № 4 (24). – С. 22–36.
7. Leisinger K. M. Corporate Responsibility for Pharmaceutical Corporations [Electronic resource] / Klaus M. Leisinger. – Mode of access : <http://www.globalewerteallianz.ch/wp-content/uploads/2011-OUP-Leisinger-Corporate-Responsibility-for-Pharmaceutical-Corporations.pdf>.
8. Гладка В. О. Теоретичні аспекти соціально-відповідального маркетингу / В. О. Гладка // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Сер.: Економічні науки. – 2013. – № 4 (60). – С. 52–58.

Дата надходження до редакції – 29.03.2016 р.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

У статті досліджені причини необхідності впровадження національної інноваційної системи розвитку економіки України й формування інноваційної інфраструктури як її складової. Визначені основні її суб'єкти та напрямки державної підтримки. Зазначені основні проблеми функціонування інноваційної інфраструктури й шляхи їхнього вирішення.

Ключові слова: національна інноваційна система, інноваційні інфраструктура, технопарк, технополіс, бізнес-інкубатор.

ВСТУП

Формування інноваційної моделі розвитку України передбачає модернізацію системи управління високотехнологічними секторами національного господарства, забезпечення високої ефективності суспільного виробництва з метою сталого економічного розвитку, виходу на світові ринки та підвищення якості життя українських громадян. Одним з найголовніших факторів цього процесу є формування інноваційної інфраструктури, яка має забезпечити результативність впровадження інноваційних ідей у виробництво.

Основним аспектам питань здійснення інноваційної діяльності й формування інноваційної інфраструктури було присвячено ряд вітчизняних і зарубіжних наукових праць: І. Ансоффа, І. Бланка, В. М. Гейця, Б. Є. Кваснюка, А. Гриньова, І. Балабанова, Т. Зеленської, В. Ковальова, В. Косова, В. Захарченка, М. Денисенка, Л. Дж. Гітмана, В. Семиноженка та ін.

Незважаючи на достатню кількість проведення різноманітних досліджень з проблем фінансування інноваційної діяльності й аналізу їхніх джерел, ця проблема потребує подальшого наукового розгляду.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основна мета статті – дослідження сучасних тенденцій розвитку інноваційної інфраструктури, її основних суб'єктів і напрямків державної підтримки інноваційного бізнесу в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економічна ситуація, що склалась в Україні, є вкрай тяжкою. І серед пріоритетних напрямків виходу з кризи є, перш за все,

---

¹ Рецензент – д. е. н., професор Яценко В. М.

структурна перебудова економіки, яка повинна враховувати реалії світового розвитку техніки й технологій, що визначаються як основний фактор економічного зростання провідних економік світу. Структурна перебудова повинна базуватись на інноваційно-інвестиційній моделі розвитку. Головною проблемою України є те, що ми залишаємось на рівні технологічно низькоукладної економіки, що є недостатнім для сталого розвитку вітчизняної економіки, гарантованої економічної безпеки й підвищення якості життя українських громадян. В Україні більшість підприємств належать до третього й четвертого технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та ін.), тобто технологій, створених ще в середині минулого століття. Набагато рідше зустрічаються виробництва п'ятого укладу. В той же час у розвинених країнах активно здійснюється перехід до шостого технологічного укладу, тобто ринку високотехнологічної продукції. Сучасна економіка України орієнтована скоріше на відтворення в умовах уже сформованої технологічної структури, ніж на створення нової галузевої структури промисловості й перехід до нового технологічного укладу. Слід відзначити, що за останні роки можна спостерігати не лише значне погіршення технологічної структури, а й збільшення науково-технічного розриву з провідними країнами світу. Потенціал країни неінноваційного типу розвитку близький до вичерпування, після чого неминуче скорочення експорту ресурсів, зниження рівня ВВП та інші негативні наслідки.

Інноваційний прорив, який необхідний економіці, можливий тільки на основі власної елементної бази п'ятого й шостого укладів. Основним суб'єктом у стимулюванні інноваційної діяльності підприємств повинна бути держава, яка може задіяти всі інструменти впливу для отримання економічного зростання [1].

Державна інноваційна політика включає в себе систему заходів для створення умов для найкращого розвитку інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, підвищення конкурентоспроможності національної наукоємної продукції. Адекватним інноваційній політиці повинен бути весь комплекс засобів, що застосовуються з метою впливу на інноваційні процеси.

В першу чергу це стосується нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності. Основними правовими документами, що визначають правове поле інноваційної діяльності й статус науки, є закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про науково-технічну інформацію», а також закони «Про інноваційну діяльність», «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», «Про державні цільові програми», «Про

Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій».

Крім того, сьогодні правові питання регулювання правовідносин в інноваційній сфері вирішуються Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, законами України «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем», «Про фінансовий лізинг», а також Державною програмою «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» [5].

Нині правова основа формування і вдосконалення інноваційної структури являє собою комплекс законодавчих і нормативно-правових актів, які регламентують такі питання:

- створення й функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів;
- визначення порядку формування й розгляду пріоритетних напрямів їхньої діяльності;
- удосконалення пільгового режиму діяльності технопарків;
- стимулювання діяльності територіальних інноваційних структур [3].

Окрім правової бази, державною інноваційною політикою використовуються прямі й непрямі методи впливу. Їхнє співвідношення визначається економічною ситуацією в країні та вибором у зв'язку з цим концепції державного регулювання. Остання може бути орієнтована на ринкові відносини або спрямована на централізований вплив.

Прямі методи державного регулювання інноваційної діяльності здійснюються в адміністративній і непрямій формах. Адміністративна форма регулювання являє собою пряме дотаційне фінансування через державні цільові програми підтримки нововведень, у тому числі й на малих наукоємних фірмах, створення системи державних контрактів на придбання тих чи інших товарів і послуг, надання кредитних пільг фірмам для реалізації нових ідей.

Непрямі методи націлені на стимулювання інноваційних програм і створення сприятливих умов для новаторської діяльності. До них належать:

- лібералізація податкової та амортизаційної політики;
- створення соціальної інфраструктури, що включає формування єдиної інформаційної системи країни;
- формування ефективної системи захисту прав на інтелектуальну власність;
- стимулювання розвитку інноваційної інфраструктури [6].

Основою впливу держави має бути саме формування інноваційної інфраструктури, яка є основним інструментарієм і механізмом інноваційної економіки й через яку застосовуються всі методи впливу на формування відповідного середовища. Згідно з українським законодавством інноваційна інфраструктура являє собою сукупність підприємств, організацій і установ, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, юридичні, освітні тощо). Інноваційна інфраструктура – це середовище, в якому повинні бути сформовані сприятливі умови для інноваційної діяльності, їхнього стимулювання, що матеріально, інформаційно й психологічно підтримує інноваційно активні підприємства, допомагає створенню та реалізації інновацій на всіх стадіях інноваційного процесу. Вона повинна виконувати функції щодо забезпечення потреб споживачів у реалізації чи наданні інноваційної продукції; оптимально формувати попит і пропозицію на науково-технічну продукцію й інноваційні послуги, що буде забезпечувати їхній раціональний розподіл між суб'єктами інноваційної діяльності та встановлювати рівень цін на них; поширювати інформацію між учасниками інноваційного процесу; сприяти створенню конкурентоспроможного інноваційного продукту [4].

У вітчизняних умовах питання формування, підтримки і розвитку інноваційної інфраструктури набуває нагальної необхідності в силу таких причин:

- наростаюче вичерпування природних ресурсів, зокрема тих, що не поновлюються;
- витіснення шкідливих і небезпечних для екології виробництв з територій розвинених країн на території країн, що розвиваються;
- наростаюча екологічна катастрофа;
- демографічний дисбаланс;
- прискорений розвиток високих наукових технологій та інформаційних процесів, що відбувається лише в декількох розвинених країнах світу.

Складовими інноваційної інфраструктури є фінансово-кредитні установи, зони інтенсивного науково-технічного розвитку (технополіси); технопарки (технологічні парки, агропарки, інноваційні парки); інноваційні центри (технологічні, регіональні, галузеві); інкубатори (інноваційні, технологічні, інноваційного бізнесу); консалтингові (надання консультацій) фірми, компанії, промислово-фінансові групи, кластери та інші. Інноваційний процес здійснюють на державному й міждержавному рівнях, у регіональних і галузевих сферах, місцевих формуваннях, безпосередньо на підприємствах. Всі учасники мають свої цілі й формують організаційні структури для їхнього досягнення. Інноваційна діяльність великих і малих підприємств відрізняється, що зумовлено різною стратегією їхньої

діяльності. Відповідно організаційні форми інноваційної діяльності мають широкі межі: від бізнес-інкубаторів, які допомагають реалізувати підприємницькі проекти на початковій стадії існування фірми, до стратегічних альянсів, покликаних реалізувати складні інноваційні проекти, в тому числі міжнародного рівня [7].

Значною проблемою реалізації інноваційної моделі розвитку України є розрив інноваційних процесів між стадіями наукових досліджень і впровадження інновацій у виробництво, що зумовлено відсутністю ефективного механізму трансформації наукових знань у інноваційні ідеї. У подоланні цієї проблеми важливу роль має відігравати проширення малого інноваційного підприємництва, для розвитку якого повинні бути створені сприятливі інституційні умови.

Інноваційне підприємництво – зона підвищеного економічного ризику.

Здійснювати інновації підприємствам перешкоджають:

- високі інноваційні витрати без гарантії на швидку окупність;
- недостатність коштів, інформації, кваліфікованого персоналу;
- жорстка конкуренція на багатьох ринках;
- невизначений попит на інноваційні товари або послуги;
- складність організації процесу безперервного пошуку нових ідей для виробництва інноваційної продукції чи послуг.

Досвід розвинених країн свідчить, що ефективними є такі інноваційні структури, як технопарки, технополіси, інноваційні бізнес-інкубатори, наукові й науково-технологічні центри, які спеціалізуються на створенні сприятливих умов для ефективної діяльності малих інноваційних підприємств, що реалізують оригінальні науково-технічні ідеї. Вони також створюють і реалізують інноваційний продукт, але головне призначення таких структур – сприяння малим інноваційним підприємствам через надання їм у тимчасове користування виробничих площ, матеріально-технічної бази, інформаційних мереж, забезпечення дослідними приладами й устаткуванням і надання консультативної допомоги з широкого кола науково-технологічних, економічних і правових питань.

Однією з найефективніших організаційних форм інноваційної діяльності є технопарк, що являє собою територіально відокремлений комплекс, сформований на базі провідного університету чи академії. Його основним завданням є створення максимально сприятливого середовища для розвитку малих і середніх наукомістких інноваційних фірм. Технопарк в своїх межах проводить наукове, кадрове та інформаційне обслуговування інноваційної діяльності. До його складу входять й інші наукові установи, промислові підприємства, інформаційні та обслуговуючі фірми, виставкові приміщення, житловий сектор, транспортне обслуговування, зв'язок, Інтернет тощо.

Технопарки можна розглядати з кількох точок зору. По-перше, технопарк можна розглядати як особливий вид вільної економічної

зони, на території якої посилено розвивається розробка наукоємної продукції, формуються нові кадри, технічно-впроваджуючі зони. Таке розуміння технопарку відповідає вимогам тих процесів, що відбуваються в світовій економіці.

По-друге, наука дає стимул розвитку бізнесу, головним чином малого, що дозволяє говорити про технопарки як про форму підтримки малого підприємництва, як головний чинник розвитку конкурентного середовища в Україні.

По-третє, саме в технопарках наука отримує фінансові та інші додаткові можливості для ведення фундаментальних і прикладних досліджень. А це означає, що наука стає більш незалежною від державного впливу. В зв'язку з цим технопарки є привабливою формою підтримки вітчизняної науки.

В технопарках формується правове середовище для діяльності венчурних (ризикових) підприємств, відповідна матеріальна база, що дозволяє відбирати на конкурсній основі проекти створення нової техніки й повних технологій, готувати кадри, зорієнтовані на підприємницьку діяльність, проводити прикладні дослідження на сучасному рівні, коригувати розроблені технології, створити можливості для їхнього промислового освоєння [6].

В результаті створюється підготовлене до інновацій середовище для реалізації нових ідей у вигляді товарів, необхідних промисловості й конкурентоспроможних на світовому ринку. Впровадження досягнень науки і техніки у реальне життя, що передбачає інноваційна модель розвитку, приведе до модернізації економіки, яка полягає у заміні одних елементів виробничої системи іншими, більш сучасними. Це можуть бути принципово нові технології, які є результатами завершених наукових досліджень і розробок, або такі, що вдосконалені на базі використання нових знань.

Політика державної підтримки інноваційного бізнесу в промислово розвинених країнах сприяла появі й значному поширенню інноваційних (технологічних) бізнес-інкубаторів, які входять до складу практично всіх нормально функціонуючих технопарків. Але більшою мірою вони діють як автономні інноваційні структури. Інноваційний бізнес-інкубатор – це організаційна форма інноваційного підприємства, що ставить за мету створення сприятливих умов для ефективної діяльності малих інноваційних і виробничих підприємств, які розробляють і впроваджують нові технології, техніку, продукцію, послуги. Бізнес-інкубатори володіють необхідною інфраструктурою для організації підприємництва тими, хто виявив інтерес до інноваційної діяльності. Їм можуть надавати приміщення, обладнання на певний період, консультації з економічних, фінансових, юридичних питань, організувати інформаційне й рекламне забезпечення на пільгових засадах. Бізнес-інкубатори мають можливість проводити

експертизу інноваційних проектів, патентні дослідження, здійснювати пошук інвесторів і навіть страхувати й гарантувати захист діяльності малих підприємств.

Однією з поширених організаційно-правових форм управління, що може бути застосована для розвитку інноваційного потенціалу, є консорціум. Консорціум – це тимчасове об'єднання організацій для реалізації конкретної виробничої, науково-технічної або економічної програми. Організаційно-економічні стосунки між учасниками консорціуму визначаються угодою, а майно, яке передається консорціуму, не є спільною власністю, а є предметом спільного управління шляхом утворення інституту довірчого управління.

За організаційною формою консорціуми можуть бути закритими, коли компанія-замовник програми укладає угоду з кожним учасником окремо, та відкритими, за якої учасники консорціуму підпорядковані компанії-лідеру й несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями в межах своєї частки участі в ньому. Спільним у діяльності консорціумів, які займаються розвитком інновацій, є венчурне фінансування. Наявність фінансових венчурних ресурсів є основою створення, діяльності і відповідно успіху різних форм венчурного підприємництва. Виникає воно здебільшого у системі корпорацій і має на меті прискорювати інноваційну діяльність, створювати інноваційні продукти, впроваджувати у виробництво й забезпечувати економічне зростання. Венчурні підприємства – переважно малі підприємства в прогресивних з технологічного погляду галузях економіки, що спеціалізуються у сферах наукових досліджень, розробок, створення і впровадження інновацій, пов'язаних з підвищеним ризиком.

Технополіс – це науково-виробничий комплекс з розвинутою інфраструктурою сфери обслуговування і житловим комплексом, що охоплює територію окремого міста. У його економіці головну роль відіграють дослідницькі центри й вищі навчальні заклади, які розробляють новітні технології, а також підприємства, засновані на застосуванні цих технологій. Технологічним ядром здебільшого є потужний університет і декілька менших навчально-наукових установ, навколо яких розвивається уся комунікативна, житлова, транспортна й соціальна інфраструктура. Практично населений пункт або частина великого населеного центру розвивається як великий інноваційний центр.

Досвід функціонування технополісів показує їхню спільність в управлінні розвитком інноваційного потенціалу з фінансово-промисловими групами. Ці форми покликані реалізувати численні інновації як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Інтегровані корпоративні структури, які створені у формі фінансово-промислової групи, є результатом об'єднання промислового й банківського капіталів. При цьому цілі фінансових установ і

організацій (банки, інвестиційні, страхові, трастові компанії) зорієнтовані на підвищення ефективності використання капіталу за рахунок диверсифікації вкладень. Мета промислових підприємств за цієї форми інтеграції – підвищення конкурентоспроможності продукції, оскільки значні інвестиційні ресурси дають можливість проводити НДДКР, оновлення й своєчасне удосконалення виробництва і технологій, розробляти й реалізовувати маркетингові стратегії тощо. У той же час та чи інша країна шляхом створення і функціонування фінансово-промислових груп підвищує ефективність національної економіки. Економічний розвиток на зразок технополісів і технопарків перетворює периферійні області з відносно відсталою економікою у високорозвинуті регіони, забезпечені високими технологіями в різних сферах промислового та сільськогосподарського виробництва, транспорту й зв'язку. При цьому розв'язуються регіональні завдання соціального розвитку, зокрема створення додаткових робочих місць, підготовка власних спеціалістів, створення інфраструктури та ін. [6].

На сьогодні розвиток в Україні інноваційної інфраструктури може здійснюватися за трьома варіантами: збереження існуючого підходу до розвитку інноваційної інфраструктури; розвиток фінансово-економічної підсистеми інноваційної інфраструктури як недостатньо розвинутої; розвиток виробничо-технологічної підсистеми інноваційної інфраструктури з поступовим впровадженням окремих елементів фінансово-економічної підсистеми. Збереження існуючого підходу до розвитку інноваційної інфраструктури призведе до появи нових проблем у сфері інноваційної діяльності й подальшої деформації структури національної економіки. З огляду на високі комерційні ризики інвестування у зазначену сферу, значні фінансові витрати, тривалий строк окупності інвестицій необхідно забезпечити фінансову підтримку інноваційної діяльності шляхом першочергового формування фінансово-економічної підсистеми як недостатньо розвинутої. Проте слід відзначити, що ефективність функціонування фінансово-економічної підсистеми залежить від розбудови розгалуженої виробничо-технологічної підсистеми, яка формує мережеву модель управління інноваційним розвитком на макро-, мікро- і територіальному рівнях. Виробничо-технологічна підсистема включатиме базову й допоміжну інфраструктуру. До базової інфраструктури належать суб'єкти, що забезпечують розвиток науково-технологічного й інноваційного потенціалу країни (науково-дослідні інститути, вищі навчальні заклади, державні лабораторії, лабораторії промислових підприємств тощо), а до допоміжної – суб'єкти, що забезпечують процеси впровадження інновацій на всіх стадіях (консультативні, інформаційні й лізингові компанії, венчурні фонди тощо). Особливої уваги заслуговує формування допоміжної інфраструктури, оскільки порівняно з базовою вона недостатньо

розвинута і комплексно несформована. Формування цілісної виробничо-технологічної підсистеми сприятиме забезпеченню інноваційної сфери всіма видами посередницьких послуг, зокрема: трансфер технологій від власника наукової розробки до споживача; забезпечення захисту прав інтелектуальної власності; проведення експертизи інноваційних, науково-технічних проектів; надання послуг у сфері метрології, стандартизації, контролю за якістю; інформаційно-консультаційне забезпечення інноваційної діяльності, трансфер технологій, комерціалізація інтелектуальної власності; підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації підприємців у сфері інноваційної діяльності, інтелектуальної власності й трансферу технологій. Оптимальним варіантом розбудови інноваційної інфраструктури є розвиток виробничо-технологічної підсистеми зі створенням окремих найважливіших елементів інших підсистем, що сприятиме створенню умов для прискореного впровадження інновацій навіть в умовах обмеження бюджетного фінансування. Розбудова виробничо-технологічної підсистеми здійснюється за такими пріоритетами: створення цілісної інноваційної інфраструктури на базі наукових установ і вищих навчальних закладів; підтримка і розвиток інноваційних малих підприємств; створення інноваційної інфраструктури на регіональному рівні з одночасним забезпеченням міжрегіональної координації; оптимізація й розширення мережі центрів інформаційно-консультаційної підтримки інноваційної діяльності; розбудова інфраструктури кадрового забезпечення інноваційної діяльності [2].

ВИСНОВКИ

В Україні інноваційна інфраструктура є нерозвинутою і не охоплює усі ланки інноваційного процесу (освіта і наука – техніка і технології – виробництво та споживання). Сформовано лише окремі елементи інноваційної інфраструктури – зареєстровано 16, але реально діють 9 технопарків, розпочали діяльність кілька регіональних інноваційних центрів і бізнес-інкубаторів. З них лише технологічні парки реалізують інноваційні проекти за стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності й користуються фінансовою підтримкою держави. Практично відсутньою є в інноваційному середовищі діяльність венчурних фондів і центрів трансферу технологій. Не знаходить належної підтримки діяльність винахідників, раціоналізаторів, науковців, які мають завершені науково-технічні розробки. Недостатньо реалізується освітній і науковий потенціал, насамперед вищих навчальних закладів, у сфері інформаційно-комунікаційних технологій тощо.

Незважаючи на те, що у цей час у країні діють 14 законодавчих актів, близько 50 нормативно-правових урядових актів, 100 різноманітних відомчих документів, які регламентують

інноваційну діяльність за такими важливими аспектами, як визначення науково-технологічних та інноваційних пріоритетів, фінансове забезпечення інноваційної діяльності, функціонування технопарків тощо, більшість механізмів фінансової підтримки й податкового стимулювання, передбачених цими актами, не застосовується в повному обсязі. Крім того, відсутність сформованого системного підходу, науково обґрунтованих концептуальних засад щодо державної науково-технологічної та інноваційної політики не компенсується кількістю законодавчих актів, численними змінами й доповненнями до них.

Світовий і вітчизняний досвід свідчить, що чим частіше змінюються правові норми, тим гірше вони виконуються. На цей момент немає чіткого визначення нормативно-правовими актами України всіх елементів ринкової інноваційної інфраструктури, що можуть бути за призначенням зараховані до групи об'єктів підтримки інноваційної діяльності, загальноприйнятого визначення або сталої класифікації технопарків і бізнес-інкубаторів.

Також на сьогодні в Україні існує ще декілька основних чинників, що загрожують інноваційному процесу, а саме: недостатній рівень фінансування науково-технічних робіт, слабкий розвиток інфраструктури трансферу технологій, зниження рівня «інтелектуалізації» експорту і зростання імпортозалежності країни, недостатній рівень інформаційного забезпечення інноваційної сфери, недосконалість податкової системи і повільний розвиток ефективних форм інноваційної діяльності.

Для формування дієвої інноваційної інфраструктури потрібно впровадження такої низки заходів:

- створення й підтримка діяльності виробничо-технологічних, інноваційних і наукових структур (технопарків, інноваційно-технологічних центрів, наукових парків, соціотехнополісів, міст високих технологій, академістечок, бізнес-інкубаторів, інноваційно-технологічних та інжинірингових фірм, фірм, що виробляють імпортозаміщуючу продукцію й працюють в полі трансферу технологій);

- розвиток експертних систем (створення й підтримка діяльності експертно-дослідницьких центрів, надання експертних висновків для виробників, інвесторів, страхових служб тощо);

- розвиток інформаційних систем (створення й підтримка діяльності аналітичних і статистичних центрів, інформаційних баз і мереж);

- створення сприятливого середовища для розвитку інноваційних процесів, реалізації замкненого інноваційного циклу від ідеї до виробництва і продажу (впровадження) високотехнологічних продуктів і технологій, що буде реалізовувати послідовність «ідея –

проект – продукт», доступну і зрозумілу для участі будь-якого представника суспільства – як юридичної, так і фізичної особи;

- організація і проведення попередньої експертизи, зокрема комплексної науково-технічної, інноваційних та інвестиційних проектів;

- створення єдиного «вхідного вікна» для інвестицій і субсидій у розвиток інноваційного процесу, створення єдиного «вхідного вікна» для регулювання потоку інноваційних пропозицій (ідей), створення єдиного «вихідного вікна» для нових продуктів, послуг, а також щойно створених (на інноваційній основі) підприємств;

- стандартизація інвестиційно-інноваційної діяльності відповідно до міжнародних норм;

- налагодження співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями, урядовими й неурядовими організаціями іноземних держав з питань залучення фінансових ресурсів у економіку України і реалізація з ними спільних інноваційних та інвестиційних проектів і програм;

- управління підприємствами (інноваційними проектами);

- інші заходи, що сприяють розвитку інноваційної інфраструктури та впровадженню інноваційних програм.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Україна-2015: Національна стратегія розвитку / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко, Б. Є. Кваснюк. – К., 2007. – 74 с.
2. Стратегія економічного розвитку України до 2020 року: стратегія національної модернізації [Електронний ресурс] / Міністерство економіки України. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua/>.
3. Стратегія інноваційного розвитку України на 2009–2018 роки та на період до 2039 року [Електронний ресурс] / Державне агентство України з інвестицій та розвитку. – Режим доступу : <http://www.in.gov.ua/>.
4. Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні : закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
5. Державна цільова програма «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 рр. : постанова Кабінету Міністрів від 14.05.2008 р. № 447 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/447-2008-П>.
6. Микитюк П. П. Інноваційний розвиток підприємства : навч. посіб. / П. П. Микитюк ; за ред. Микитюка П. П. – Тернопіль : Принтер Інформ, 2015. – 224 с.
7. Захарченко В. І. Інноваційний менеджмент. Теорія і практика в умовах трансформаційної економіки : навч. посіб. / В. І. Захарченко, Н. Н. Корсікова, М. М. Меркулов. – К. : ЦУЛ, 2012. – 448 с.

Дата надходження до редакції – 07.04.2016 р.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.71:338.434

Яценко О. В.

МЕХАНІЗМ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В СИСТЕМІ ЗАЛУЧЕННЯ КОШТІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО

У статті досліджено стан банківського кредитування сільськогосподарського виробництва та визначено чинники його стримування з позиції кредитора, позичальника й держави. Обґрунтовано об'єктивну необхідність у використанні зовнішніх джерел фінансування сільського господарства, яка пов'язана з сезонністю аграрного виробництва, незбіганням строків здійснення витрат і одержання виручки від реалізації продукції, порівняно довгим виробничим циклом в окремих сільськогосподарських галузях. Запропоновано механізм банківського кредитування підприємницької діяльності суб'єктів аграрної сфери та розглянуто його складові. Доведено доцільність створення в Україні спеціального фонду гарантування кредиту для підприємств аграрного сектору й створення механізму іпотечного кредитування.

Обґрунтовано економічну вигідність лізингового кредитування, що поєднує в собі елементи оренди й кредиту. Наведено стан лізингу в країнах Європи та показано основні групи товарів, що беруться в лізинг. Акцентовано, що другою значною галуззю для лізингових операцій в Україні є сільське господарство. Наведено кількісні й вартісні показники укладених договорів фінансового лізингу за декілька років.

Встановлено негативні тенденції, які склались у державному фінансуванні аграрного сектору України бюджетами різних рівнів. Зазначено необхідність забезпечення у повній мірі бюджетного фінансування у розмірі 5%, що регламентовано законодавством держави.

Зроблено висновок про необхідність створення дієвих механізмів банківського та інших видів кредитування підприємницької діяльності в аграрній сфері, що в кінцевому результаті зумовить зростання валового внутрішнього продукту сільського господарства та досягнення його стратегічної мети економічного розвитку.

Ключові слова: кредитування, механізм банківського кредитування, лізингові операції, бюджетне фінансування агробізнесу, сільськогосподарське виробництво.

ВСТУП

Розвиток сільськогосподарського виробництва у ринковому середовищі можливий за умови його ефективного фінансового забезпечення. Нестача і зниження рівня самофінансування спонукає підприємницькі структури звертатися до банківських та інших установ за кредитними ресурсами. Саме через залучення коштів як важливого ринкового інструменту впливу на процес виробництва можна вирішити фінансові проблеми аграрного сектору економіки, а наявність дієвих механізмів банківського кредитування сприятиме належному фінансовому забезпеченню сільськогосподарських підприємств, підвищенню ефективності агропромислового виробництва й сільського господарства, зокрема досягненню стратегічних цілей держави – зміцненню продовольчої і національної безпеки країни.

Однак стримуючі чинники банківського кредитування гальмують зростання якісних і кількісних показників галузі. Такими чинниками є висока вартість банківських кредитів, жорсткі вимоги до кредитоспроможності позичальників і застави, зменшення пропозиції щодо кредитних продуктів через проблеми з ліквідністю в банківській системі, що погіршило стан кредитного забезпечення підприємств аграрного бізнесу. Враховуючи наявність перелічених проблем, питання вивчення механізмів банківського кредитування в системі залучення коштів у сільськогосподарське виробництво є актуальними.

Дослідженнями кредитування та кредитних відносин займалися Дж. Гелбрейт, Дж. М. Кейнс, А. Маршалл, Дж. С. Мілль, Д. Рікардо, П. Самуельсон, А. Сміт, М. Фрідман, Й. Шумпетер, Д. Мартинов, І. Б. Маслова, Ю. Є. Шенгер та ін.

Теоретичним і практичним засадам фінансового забезпечення підприємницької діяльності, в тому числі в аграрному секторі економіки, присвячені праці В. М. Алексійчука, В. Г. Андрійчука, В. Д. Базилевича, О. Є. Гудзь, М. Я. Дем'яненка, Т. Т. Ковальчука, В. Д. Лагутіна, Ю. О. Лупенка, І. О. Лютого, В. І. Міщенко, Л. В. Молдаван, Д. В. Полозенка, П. А. Стецюка, Г. М. Терещенко, Л. М. Худолій, А. В. Чупіса та ін.

Незважаючи на значний внесок науковців у розв'язання проблем фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва, у вітчизняних економічних джерелах відсутні праці, в яких цілісно розглядаються механізми банківського кредитування в системі залучення коштів для успішної діяльності підприємств аграрної сфери економіки. Необхідність вирішення означених проблем зумовила вибір теми і мети даного дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних засад механізмів банківського кредитування в системі залучення коштів у сільськогосподарське виробництво.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сільське господарство не може нормально функціонувати, використовуючи лише власні фінансові ресурси. Це зумовлено як специфікою галузі, так і реаліями її сучасного економічного стану. Тому підвищення економічної ефективності сільськогосподарських підприємств неможливе без залучення коштів із зовнішніх джерел – як у вигляді інвестицій, так і короткострокового кредитування.

Об'єктивна необхідність у використанні зовнішніх джерел фінансування пов'язана насамперед з сезонністю аграрного виробництва, незбіганням строків здійснення витрат і одержання виручки від реалізації продукції, порівняно довгим виробничим циклом в окремих сільськогосподарських галузях. Висока кредитомісткість сільського господарства носить всезагальний характер, вона здебільшого не пов'язана з організаційною структурою підприємства чи формою власності. Залучені кошти широко використовуються для забезпечення потреб сільського господарства практично в усіх економічно розвинутих країнах.

Однією з ознак глибокої аграрної кризи стала низька кредитна привабливість сільськогосподарського виробництва в Україні, що призвело до вимивання з галузі обігових коштів. Відсутність достатньо потужних і ефективних джерел інвестування стала основним чинником прискореного руйнування її матеріально-технічної бази. Тому навіть за умови досконалих міжгалузевих цінових співвідношень і системи оподаткування мізерних власних фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств недостатньо для забезпечення принаймні простого відтворення виробництва. Крім того, додаткові кошти потрібні й у зв'язку з реформуванням аграрного сектору – на облаштування новостворених сільськогосподарських підприємств, проведення землевпорядних робіт тощо.

Отже, сільському господарству потрібна ефективна система забезпечення залученими коштами у значних обсягах. Актуальною проблемою є підбір оптимальних форм залучення фінансових ресурсів у кожному конкретному випадку. Окремі напрями фінансування істотно відрізняються термінами й обсягами залучення коштів, інвестиційними ризиками. В економіці України більшою чи меншою мірою використовуються різні способи здійснення позичкових операцій. Найбільш пристосованими для фінансування вітчизняного сільського господарства на даному етапі його розвитку операціями є: банківські фінансові кредити – короткострокові й довгострокові; лізинг; товарні кредити; державні позики – поворотні й безповоротні.

Окремо виділимо інвестування сільськогосподарських підприємств на основі викупу в них частини майнових прав, створення спільних підприємств, емісії акцій.

Жодна з названих форм забезпечення коштами не здатна нині

ефективно задовольняти потреби аграрного сектору. Подальшого розвитку й удосконалення потребує відповідна правова база, механізм взаємовідносин кредиторів і позичальників, фінансова інфраструктура.

Майже всі банківські позики, що надавались сільськогосподарським підприємствам до останнього часу, – короткострокові. Вони їм, звичайно, також необхідні – для поповнення оборотних коштів у зв'язку з сезонними коливаннями господарської діяльності, фінансового забезпечення. Однак не менш потрібними їм є й довгострокові кредити. Їхнє використання обумовлено тривалим виробничим циклом, а також очевидною необхідністю значних інвестицій у розвиток сільськогосподарських підприємств.

Як показали результати дослідження, сільськогосподарські підприємства регіонів недоотримують достатнього фінансування від банківського сектору, хоча б на рівні середнього обсягу кредитування реального сектору економіки. Незважаючи на очевидний прогрес у розвитку кредитування реального сектору економіки, кредитування підприємств АПК не є достатнім і до того ж скорочується, що розглядаємо як неприйнятне явище, зважаючи на стратегічність і перспективність аграрної сфери для економіки України (табл. 1).

На фоні значного зростання (в 5,2 рази) загальних обсягів наданих кредитів впродовж 2006–2013 рр. і кредитів, наданих суб'єктам господарювання (в 5,6 рази), обсяги кредитів підприємствам АПК за цей же період зросли лише в 1,3 рази. Також спостерігається різке скорочення (в 3,9 рази) їхньої частки. Незначною (на рівні 1,7 %) залишається частка кредитів, наданих підприємствам АПК у 2013 р.

Іншою проблемою системи банківського кредитування аграрного сектору є висока ціна кредитів. У принципі величина кредитної ставки не повинна перевищувати рівень рентабельності підприємства-позичальника. Потреба в дешевих кредитах обумовлена не тільки складним економічним станом основної маси сільськогосподарських підприємств, а й об'єктивними обставинами, пов'язаними з уже згадуваними вище особливостями галузі. Підприємства вітчизняного аграрного сектору висловлюють невдоволення існуючою кредитною системою, посиляючись на складність процедури отримання кредиту: нерідко доводиться тратити чимало часу й зусиль, переконуючи кредиторів у спроможності повернути позику. З одного боку, можна зрозуміти побоювання банків за результати використання наданих ними коштів, з іншого – відомо чимало випадків, коли тривала процедура оформлення кредитної угоди призводила до того, що селяни не мали можливості вчасно профінансувати виконання польових робіт. Комерційні банки проявляють неоднакову готовність співпрацювати з сільськогосподарськими товаровиробниками.

Таблиця 1

Динаміка кредитування банківською системою України суб'єктів підприємництва (станом на 01 січня)

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	Відхилення 2013 р. до 2006 р., разів, в.п.
Кредити надані, млн грн	156268	269294	485368	792244	747348	755030	825320	815327	в 5,2 р.
у т. ч кредити, надані суб'єктам господарювання, млн грн	109020	167661	276184	472584	474991	508288	580907	609202	в 5,6 р.
Частка кредитів суб'єктам господарювання в загальній сумі наданих кредитів, %	69,7	62,3	56,9	59,7	63,6	67,3	70,4	74,7	5,0 в.п.
Довгострокові кредити, млн грн	86227	157224	291963	507715	441778	420061	426430	394246	в 4,6 р.
із них довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання, млн грн	58528	90576	156355	266204	244412	262199	290348	276683	в 4,7 р.
Частка довгострокових кредитів суб'єктам господарювання в загальній сумі наданих кредитів суб'єктам господарювання, %	53,7	54,0	56,6	56,3	51,5	51,6	49,9	48,4	-5,3 в.п.
Прострочена заборгованість за кредитами, млн грн	3379	4456	6357	18015	69935	84851	79292	72520	в 21,5 р.
Частка прострочених кредитів у загальній сумі наданих кредитів, %	2,2	1,7	1,3	2,8	9,4	11,3	9,6	8,9	+6,7 п.
Кредити, надані підприємствам АПК, млрд грн	10,4	12,8	14,6	20,1	6,8	10,4	12,5	13,5	в 1,3 р.
Частка кредитів, наданих підприємствам АПК у загальній сумі наданих кредитів, %	6,7	4,8	3,0	2,5	0,9	1,4	1,5	1,7	-5,0 в.п.

Джерело: [1]

Незважаючи на позитивну динаміку, роботу над удосконаленням механізму банківського кредитування сільського господарства необхідно продовжувати. Особлива увага повинна бути приділена розвитку механізму співпраці трьох зацікавлених сторін: органів державної влади (центральної і місцевих), комерційних банків і сільськогосподарських товаровиробників.

В умовах ринкової моделі економіки зростає роль стимулюючих заходів впливу державної політики на економічний розвиток країни, основою яких є формування дієвих механізмів банківського кредитування підприємницької діяльності суб'єктів аграрного бізнесу, необхідність в яких продиктована недостатнім рівнем їхнього кредитного забезпечення. Аналіз комплексності поняття «механізми банківського кредитування підприємницької діяльності» засвідчив необхідність урахування всіх важливих складових, які в сукупності сприятимуть належному рівню кредитного забезпечення підприємств аграрної сфери. У зв'язку з цим пропонується авторське бачення його економічного змісту як сукупності інституційних та організаційних структур і комплексу важелів та інструментів (включаючи стандартні і нестандартні форми, види кредитних інструментів, сукупність методів і прийомів організації кредитного процесу, технології кредитування, форми забезпечення кредиту, джерела формування ресурсної бази та моніторинг), спрямованих на формування взаємовигідних економічних і кредитних відносин, які в цілому забезпечують ефективність агропромислового виробництва через збільшення частки кредиту в структурі джерел фінансування їхньої підприємницької діяльності (рис. 1).

Центральні органи влади повинні визначати заходи, які б зацікавили комерційні банки здійснювати більш послідовну й конструктивну політику кредитування аграрного сектору. Такі заходи повинні носити економічний характер, зокрема через регулювання нормативів, що доводяться банкам, видання ліцензій на проведення окремих операцій з цінними паперами тощо. Звичайно, створити дієвий механізм їхньої реалізації досить складно, а тому, на нашу думку, вони менш ефективні, ніж пряме виділення бюджетних коштів на здешевлення кредитів. Та відповідні заходи також здатні забезпечити позитивний ефект. Найзручніше їх було б реалізовувати стосовно банків, що спеціалізуються чи приділяють особливу увагу співпраці з підприємствами АПК.

Якщо кредит не може бути наданий під заставу майна, сільськогосподарські підприємства можуть вирішувати проблему за допомогою поручителя – третьої особи, яка виступає гарантом кредиту. Для цього в Україні доцільно створити спеціальний фонд гарантування кредитів для підприємств аграрного сектору.

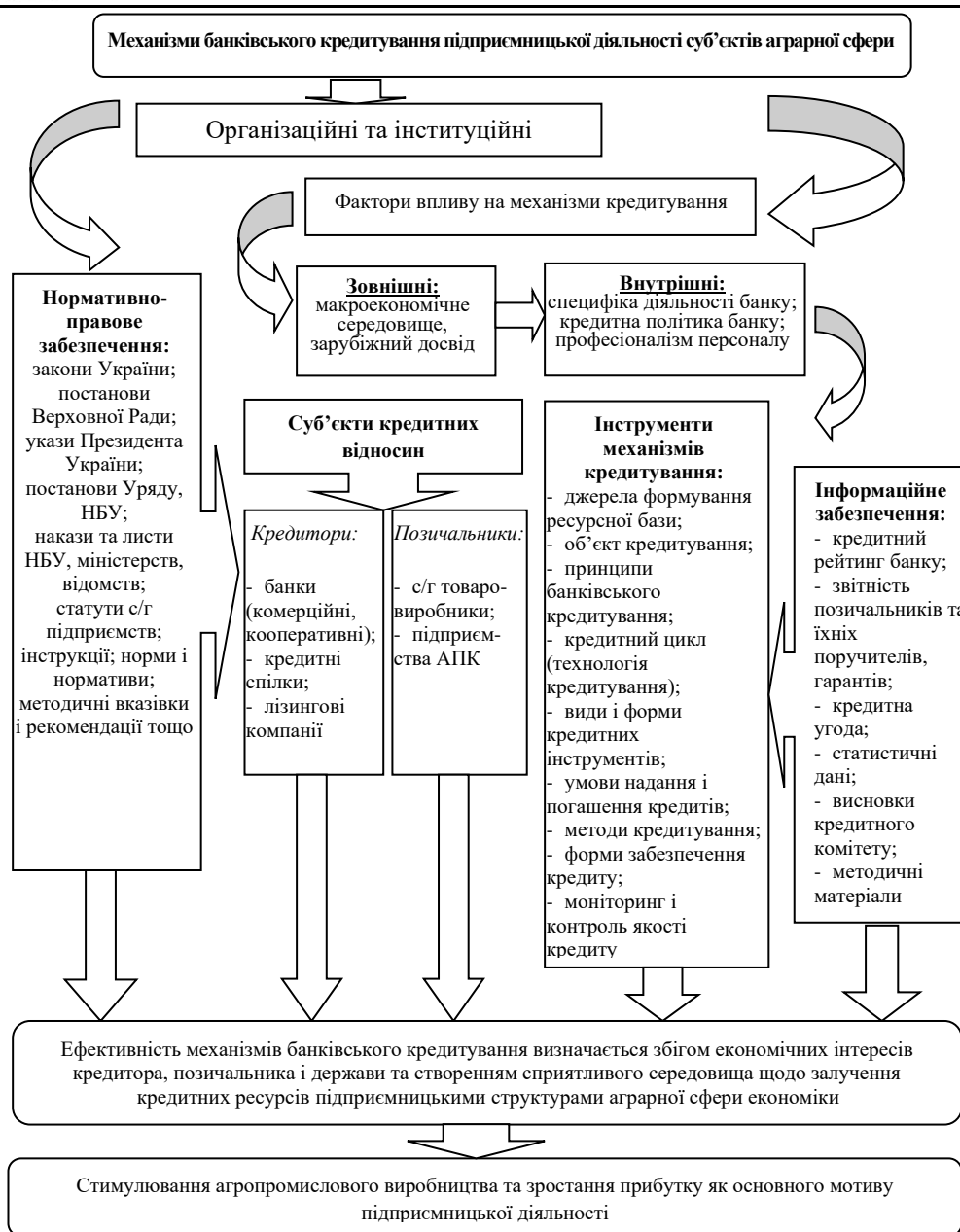

Рис. 1. Складові механізми банківського кредитування підприємницької діяльності суб'єктів аграрної сфери

Джерело: власна розробка

Гарантування кредитів повинно стати першою, але не єдиною функцією даного фонду. Накопичивши певну кількість ресурсів і набувши досвіду діяльності у сфері кредитування аграрного сектору, він з гарантійного повинен перетворитися у спеціальний кредитний фонд. Крім страхування кредитів, він безпосередньо перейде до кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

Для формування і поповнення гарантійного (а згодом – кредитного) фонду пропонується використовувати кошти іноземних компаній, що реалізують в Україні продукцію, призначену для сільськогосподарських товаровиробників. Для цього їм мають бути надані певні економічні стимули в режимі імпорту. Зрештою, такі компанії зацікавлені в поширенні своєї продукції в Україні, а діяльність фонду буде самоокупною. З таких же міркувань можна буде залучити у фонд кошти вітчизняних підприємств АПК.

Якщо на перших порах звузити завдання діяльності фонду кредитної підтримки сільськогосподарських товаровиробників лише до гарантування кредитів, становлення такої фінансової структури пройде швидше, оскільки можна буде обійтися меншою кількістю ресурсів. До того ж це дозволяє розпочати діяльність фонду як гарантійного у вигляді експерименту в окремих регіонах.

Активно дискутується питання про можливість створення в Україні механізму надання кредитів під заставу землі (іпотечного кредитування аграрного сектору).

Аргументом на його користь є досвід економічно розвинутих країн, у яких саме під заставу земель сільськогосподарського призначення в галузь надходить основна маса середньо- і довгострокових кредитів. Передбачається, що за допомогою іпотеки можна буде залучити значні інвестиції й у вітчизняний аграрний сектор. Та навіть після прийняття нового Земельного кодексу в Україні відсутні належні економічні, технічні, правові, інституціональні передумови для розвитку іпотечного кредитування.

Земельна ділянка, яка виступає об'єктом застави, у випадку неповернення кредиту не може залишатися у власності банку. По-перше, комерційний банк не є установою, до функцій якої може належати організація використання сільськогосподарських угідь, а по-друге, банки згідно з Законом України «Про банки і банківську діяльність» не можуть бути власником нерухомості, вартість якої перевищує 10 % їхнього статутного фонду. А тому така ділянка повинна бути швидко продана банком особі, котра забезпечить її використання за цільовим призначенням. Отже, повинен існувати достатньо великий платоспроможний попит на сільськогосподарські угіддя як товар, що можливо лише за відповідного рівня прибутковості аграрного виробництва. Напрошується висновок, що ефективний механізм аграрної іпотеки слід розглядати не стільки як передумову, скільки як наслідок відродження вітчизняного сільського господарства.

У світовій практиці однією з найбільш економічно вигідних форм залучення кредиту є лізинг, який поєднує в собі елементи оренди і кредиту. Спільним з орендою у нього є сукупність відносин з приводу власності й користування майном. Водночас лізинг характеризується

строковістю, поворотністю і платністю, а в основі лізингової угоди є фінансова операція. Тому його можна вважати однією з форм кредитування для поповнення основних засобів (машин і устаткування).

У країнах з розвинутими фінансовими ринками лізинг уже давно займає одну з найвищих позицій за його використанням. Лізинг є зручним інструментом для підприємств, які тільки починають свою діяльність і не володіють коштами для придбання основних засобів. Таблиця 2 характеризує стан в основних асоціаціях країн Європи на першу половину 2013 р. [2].

Таблиця 2

Нові залучення за галузями за першу половину 2013 р.

Назва асоціації	Нові залучення (млн євро)			
	Обладнання	Машини	Нерухомість	Усього
Австрійське об'єднання лізингодавців	568,0	1748,0	255,0	2571,0
Швейцарський лізинг	493,5	3625,4	5,7	4124,6
Чеська асоціація лізингу та фінансів	204,9	469,5	42,8	717,2
Асоціація лізингу Німеччини	5132,0	14 722,0	738,0	20 592,0
Естонська лізингова асоціація	166,0	288,0	0,0	454,0
Іспанська асоціація лізингу та оренди	1007,6	800,7	480,0	2288,3
Французька асоціація фінансових компаній	5086,0	6742,0	2174,0	14 002,0
Італійська асоціація лізингу	2934,0	2345,0	1989,0	7268,0
Комітет лізингу асоціації литовських банків	113,1	267,0	3,7	383,8
Латвійська асоціація лізингодавців	82,2	198,5	2,2	282,8
Асоціація фінансування (Норвегія)	1129,8	1533,3	6,2	2669,3
Польська лізингова асоціація	1344,4	2262,5	212,8	3819,7
Португальська асоціація лізингу та факторингу	224,0	391,0	265,0	880,0
Асоціація лізингу (Румунія)	117,0	342,0	11,0	470,0
Об'єднана лізингова асоціація (Росія)	6360,9	2257,7	44,2	8662,8
Асоціація шведських фінансових домів	1823,1	4061,9	20,7	5905,8
Лізинговий комітет асоціації банків Словенії	35,0	359,0	31,0	425,0
Асоціація лізингових компаній Словаччини	185,4	636,9	25,3	847,6
Українське об'єднання лізингодавців	224,9	126,1	0,0	351,0
Асоціація фінансів та лізингу (Велика Британія)	4603,7	18 199,8	168,1	22 971,6
Усього	108 244,2		6792,3	115 036,5

Джерело: складено автором на основі [2]

Як можна побачити з таблиці, виділяються три основні групи товарів, що зазвичай беруться в лізинг, а саме устаткування, автомобілі та нерухомість. Найбільш вагомою групою є автомобілі, які приносять основний дохід лізинговим компаніям у всьому світі. Другою значною галуззю для лізингових операцій є сільське господарство.

Найбільшими споживачами лізингових послуг за підсумками 2014 року є:

- транспортна галузь (вартість договорів становить 36 642,1 млн грн);
- сільське господарство (вартість договорів становить 11 233,1 млн грн);
- будівництво (вартість договорів становить 1975,6 млн грн);
- сфера послуг (вартість договорів становить 1194,6 млн грн);
- добувна промисловість (вартість договорів становить 992,3 млн грн);
- харчова промисловість (вартість договорів становить 906,6 млн грн).

Частка інших галузей у сукупному обсязі лізингових операцій залишається незначною. При цьому за підсумками 2014 року порівняно з підсумками 2013 року вартість договорів фінансового лізингу значно зросла за договорами сільського господарства [3].

Згідно з даними Асоціації «Українське об'єднання лізингодавців», на III квартал 2013 р. вартість діючих угод досягла найбільшого свого значення в Україні за період від I кварталу 2009 р. і становила 68,3 млрд грн. Це пов'язано з тим, що хоча кількість угод, укладених у III кварталі 2013 р., була 2486, але їхня загальна вартість дорівнювала 24 605,6 млн грн, що значно перевищує всі попередні вартості [4]. Кількість угод становила 22 313, що не є великою кількістю в порівнянні з європейськими державами. Рисунок 2 характеризує динаміку зміни кількості діючих угод лізингових компаній і вартість цих угод.

Привабливість лізингу обумовлюється тим, що лізингоодержувач має можливість користуватися майном без одноразової мобілізації власних чи залучених коштів. Тому, хоча в кінцевому підсумку лізингові платежі перевищують ціну техніки, вони розтягнуті в часі, що й робить механізм лізингу економічно вигідним. До інших його переваг можна зарахувати: зниження для лізингодавця ризику неповернення коштів, оскільки за ним залишаються права власності на майно – об'єкт лізингу; зниження для лізингоодержувача ризику морального та фізичного зносу майна, яке він використовує; відсутність потреби у заставі з боку лізингоодержувача; додаткові можливості для збуту своєї продукції отримують виробники техніки.

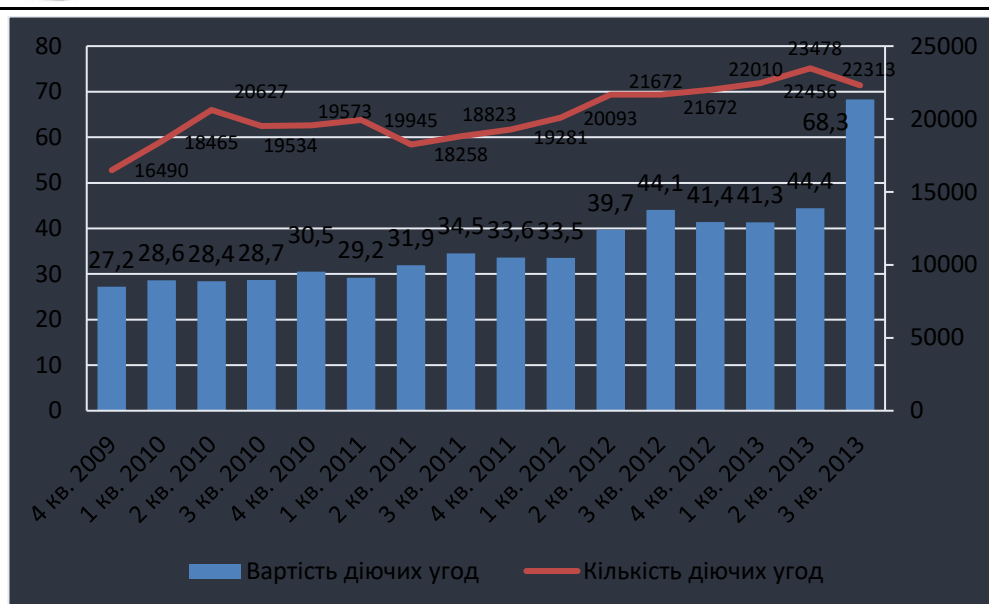

Рис. 2. Кількість і вартість договорів фінансового лізингу щоквартально у 2009–2013 рр.

Джерело: [4]

Використання лізингу не вирішує автоматично проблем інвестування сільського господарства, але здатне реально допомогти в оновленні технічної бази галузі. Держава повинна через удосконалення правової бази створити більш сприятливе середовище для розвитку лізингу. Зокрема, Кабінету Міністрів України потрібно встановити перелік сільськогосподарських машин і обладнання, які ввозяться на територію України за міжнародними агролізинговими операціями з пільговим оподаткуванням на підставі того, що ці машини та обладнання не виробляються в достатній кількості в Україні. Варто детальніше проаналізувати пропозиції щодо створення вторинного ринку зарубіжних машин і обладнання (що були у використанні). Паралельно необхідно вирішувати проблему надійності вітчизняної техніки, яка хоч і дешевша за зарубіжну, але поступається їй за багатьма якісними характеристиками.

Оскільки ключовою все ж залишається проблема складного фінансового стану лізингодержувачів – сільськогосподарських підприємств, ефективність лізингових програм у значній мірі залежатиме від державного фінансування. Необхідно забезпечити їхнє повне фінансування принаймні в обсягах, запланованих у Державному бюджеті.

Державний бюджет є одним із важливих джерел формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. Різні форми державного фінансування аграрного сектору більшою чи меншою мірою присутні в усіх розвинутих країнах. Частина коштів з

Держбюджету використовується для фінансування загального керівництва й управління у сфері АПК, підготовки кадрів та підвищення їхньої кваліфікації, проведення фундаментальних досліджень, виставкових заходів. Водночас значні кошти надходять безпосередньо сільськогосподарським товаровиробникам та іншим підприємствам АПК, а тому їх можна розглядати як фінансові ресурси, залучені для розвитку економіки аграрних підприємств.

Згідно з українським законодавством питома вага видатків на фінансування сільського господарства має становити не менше 5 % видаткової частини Державного бюджету. Реальні обсяги фінансування не досягають задекларованих показників (рис. 3). Очевидно, що останніми роками спостерігається негативна тенденція до зниження питомої ваги видатків на сільське господарство у бюджетах України. На 2015 рік видатки Міністерства аграрної політики і продовольства передбачалися у сумі 2,22 млрд грн, що становить лише 0,39 % видатків Державного бюджету [5] (виконання 2014 року – 5,5 млрд грн, або 1 %).

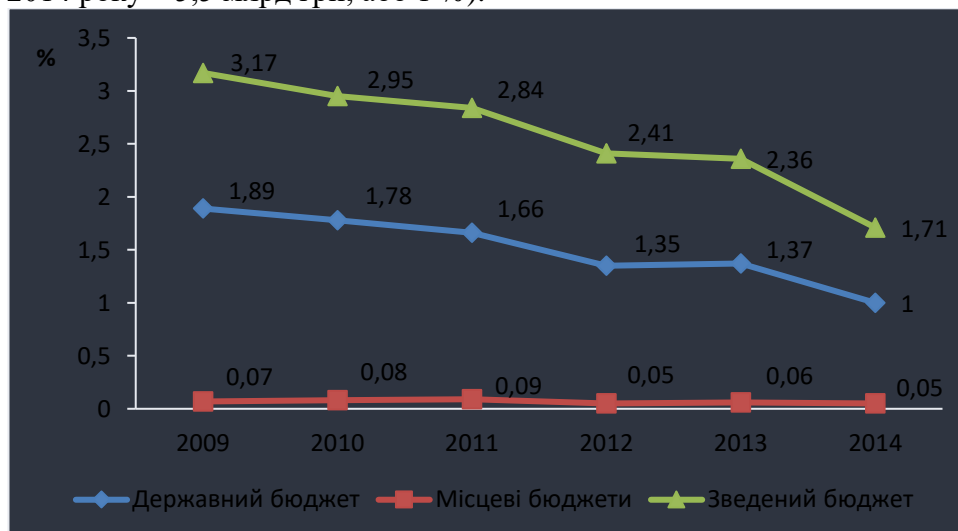

Рис. 3. Динаміка значимості видатків на сільське господарство у бюджетах України, у відсотках до видатків бюджетів

Джерело: [5]

Бюджетні кошти виділяються сільськогосподарським підприємствам на поворотній і безповоротній основі. Є багато прикладів того, що бюджетні видатки здійснюються не у повному обсязі. У той же час далеко не в повному обсязі здійснюється повернення коштів, одержаних сільськогосподарськими підприємствами з бюджету на поворотній основі.

В основному програми державного фінансування передбачають відбір підприємств-претендентів на отримання коштів за певними ознаками, часто – на конкурсній основі. Перелік умов відбору може

визначатися документом центрального органу – постановою Кабміну, наказом Мінагрополітики або ж у розподілі фінансових ресурсів беруть участь органи місцевої влади.

Авансування під заставу майбутніх обсягів виробництва продукції вважається привабливим видом кредитування сільськогосподарських підприємств. Проголошено, що державні цільові програми виконуватимуться шляхом добровільної підписки товаровиробників на участь у ній. Та, зважаючи на проблеми вітчизняного бюджету, напрошується висновок, що виділених коштів буде недостатньо для задоволення запитів усіх бажаючих взяти участь у програмах, і знову актуальним буде питання відбору претендентів. Тому місцеві органи (управління сільського господарства і продовольства в областях і районах) повинні попередньо розпочати відповідну роботу з підприємствами, інформуючи їх про зміст програм і умови участі в них.

Певна частина економічно найслабших сільськогосподарських підприємств має вкрай обмежені можливості отримання позик з будь-яких джерел. У них обмаль ліквідних активів, які могли б бути використані під заставу кредиту. Вони не можуть претендувати на отримання позик за окремими цільовими державними програмами, оскільки не спроможні гарантувати їхнє ефективне використання. Зрештою, через великий рівень простроченої кредитної заборгованості постачальники відмовляють їм у товарному кредиті. І лише через фактичний мораторій на визнання сільськогосподарських підприємств банкрутами такі господарства продовжують існувати.

Відновити ефективне функціонування таких сільськогосподарських підприємств згаданими вище формами залучення фінансових ресурсів надзвичайно складно. Тут потрібен інвестор, здатний виділити на розвиток підприємства, що знаходиться в критичному стані, значні кошти. При цьому, як правило, в інтересах інвестора повинна змінитись система менеджменту аграрного підприємства та відносини розпорядження землею і майном.

ВИСНОВКИ

Результати досліджень, викладених у статті, дозволяють сформулювати такі висновки:

1. Створення дієвих механізмів банківського та інших видів кредитування підприємницької діяльності має бути спрямовано на формування взаємовигідних економічних і кредитних відносин, які сприятимуть забезпеченню ефективності агропромислового виробництва через збільшення частки банківського кредиту в структурі джерел фінансування підприємницької діяльності. На формування механізмів банківського кредитування безпосередньо впливають зовнішні та внутрішні фактори, що визначають рівень взаємовідносин банків із підприємствами аграрної сфери економіки.

Важливим фактором впливу на формування механізмів є сформована кредитна політика, ефективність якої визначається спрямуванням на управління кредитними відносинами в такий спосіб, що сприятиме належному кредитному забезпеченню галузі через залучення кредитних ресурсів, що в кінцевому результаті зумовить зростання валового внутрішнього продукту в країні й досягнення стратегічної мети економічного розвитку.

2. Аналіз стану банківського кредитування засвідчує недостатнє фінансування банківським сектором сільськогосподарських товаровиробників. Виявлено чинники низької активності залучення кредитних ресурсів у сільськогосподарське виробництво з позиції позичальника, якими є: нестабільний фінансовий стан сільськогосподарських підприємств; відсутність ліквідної застави в позичальників; неготовність сільського населення до прийняття практики кредитування іншими фінансовими структурами та з позиції кредитора: високі відсоткові ставки, неефективна кредитна політика, порівняна обмеженість спектра банківських кредитних послуг, наявність обмеженої кількості кредитних програм для малого й середнього бізнесу, неврахування специфіки галузі, низький рівень капіталізації, втрата ліквідності банківської системи; операційні ризики банків при співпраці з підприємствами аграрної сфери.

3. Розглядаючи розвиток такого фінансового інструменту, як лізинг, можна сказати, що він є надзвичайно перспективним і необхідним для розвитку сільськогосподарського виробництва. В Україні лізинг набуває більшого значення з кожним роком, проте ще існує низка перешкод для цілковитої імплементації цього фінансового інструменту. Однією з основних перешкод є проблеми, пов'язані з розвитком сільського господарства, яке є другим в Україні найбільшим споживачем лізингових послуг. Рішення економічних агентів щодо купівлі транспорту також часто пов'язується з такими чинниками, як паливо та розвиток інфраструктури. Лізингові послуги в Україні в основному призначені саме для цієї групи товарів.

4. Найбільш пріоритетним напрямком бюджетної підтримки аграрного сектору вважаємо підтримку виробництва сільськогосподарської продукції – фінансову підтримку наукових досліджень і розробок, окремих організаційно-правових формувань і заходів мінімізації шкідливого впливу природних факторів, а також збереження фінансової допомоги шляхом виплати дотацій виробникам.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Офіційний сайт Комітету державної статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Leaseurope Biannual Survey 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.leaseurope.org/uploads/documents/tats/Leaseurope%202013%20Biannual%20Survey.pdf>.
3. Національне рейтингове агентство «Рюрік». Аналітичний огляд ринку небанківських фінансових

послуг України за 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/non_banks_4_kv_2014.pdf. 4. Підсумки діяльності лізингодавців за 3 квартал 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uul.com.ua/files/Q3_2013_ukr.pdf. 5. Звітність про виконання бюджетів України за 2009–2014 роки [Електронний ресурс] / Державна казначейська служба України. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>. 6. Про фінансовий лізинг : закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/723/97-вр/>. 7. Господарський кодекс України: станом на 20.09.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. 8. Про заставу : закон України від 02.10.1992 № 2654-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/pro_zastavu.htm.

Дата надходження до редакції – 11.04.2016 р.

УДК 338.33:631

Добрянская Н. А., Шевченко А. А., Попович О. М.

СУЩНОСТЬ МОДЕЛИ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДИВЕРСИФИКАЦИИ

В статье рассмотрены виды диверсификации, зарубежный опыт финансирования диверсификации сельскохозяйственных предприятий. Изучены основные проблемы кредитования сельскохозяйственных предприятий в Украине. Раскрыты основные факторы, которые отрицательно влияют на развитие диверсификации производства в сельском хозяйстве региона.

Ключевые слова: агропродовольственная сфера, диверсификация, финансы, кредитные ресурсы.

ВВЕДЕНИЕ

В последние годы экономика агропродовольственного сектора Украины испытывает глубокое реформирование, характеризуется повышением деловой активности товаропроизводителей и финансовой стабилизацией. Рыночные условия хозяйствования предполагают соблюдение принципов самокупаемости и самофинансирования предприятий всех форм собственности, повышение их конкурентоспособности и безубыточное ведение бизнеса. Руководство предприятий должно формировать альтернативные варианты организации производственной деятельности, обеспечивающие не только достижение конечной цели деятельности, а и уменьшение риска недополучения прибыли.

Исходя из этого, разработка принципов и методологических основ финансирования развития диверсификации современного сельскохозяйственного производства в Украине приобретает

актуальность как для экономической науки, так и для практики хозяйствования.

В отечественной экономической литературе развитие предпринимательства в агропродовольственной сфере экономики в качестве базы для функционирования различных форм хозяйствования исследуется в различных аспектах, что нашло отражение в научных трудах М. И. Малика, П. Т. Саблука, А. Н. Онищенко, А. В. Чуписа, В. В. Юрчишина и многих других. Диверсификации как одному из стратегических направлений развития предприятий посвящены работы отечественных ученых: В. Дудинова, Т. В. Пестрякова, А. Б. Чудакова и зарубежных: Б. Карлофа, Б. Коласс, Ф. Котлера и др.

Вместе с тем вопросы диверсификации производства, особенно агропродовольственного, исследованы недостаточно. Данная проблема не нашла полного освещения в отечественной экономической литературе, а зарубежный опыт диверсификации требует основательной адаптации к условиям хозяйствования в Украине.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧИ

Целью статьи является формирование теоретико-методологических положений по финансированию развития диверсификации агропродовольственной сферы.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Переход к рыночной системе хозяйствования обуславливает необходимость каждого хозяйствующего субъекта постоянно искать пути повышения эффективности своей деятельности, прогнозировать и планировать стратегию развития предприятия в соответствии с потребностями рыночной экономики, то есть функционирование предприятия должно происходить на основании разработанной экономической политики. Общая суть этой политики заключается в формировании стратегических целей и задач, оценке существующих и перспективных направлений хозяйственной деятельности, анализе внешнего окружения и его влияния на функционирование предприятия, определение альтернатив производственно-хозяйственной деятельности, выборе стратегии.

Основные направления стратегического развития деятельности предприятий оговариваются целью, которую ставит перед собой хозяйственный субъект. Для обеспечения возможности оставаться на рынке предприятия должны выбрать стратегию диверсификации, проведение которой заключается в выпуске качественно новых товаров, поиске новых потребителей, перспективных каналов сбыта и торговли, активных методов продвижения товаров.

Диверсификация может финансироваться за счет собственных (прибыль и амортизационные отчисления) и привлеченных (кредиты и займы, кредиторская задолженность и инвестирования) средств.

Сущность модели финансового обеспечения диверсификации сельскохозяйственных предприятий заключается в значительном уменьшении налогового давления, что на макроэкономическом уровне позволяет повысить стабильность функционирования аграрного производства, увеличить его денежные накопления и поднять уровень самофинансирования. Американский экономист Дж. Гэлбрейт отмечал, что субсидирование продовольственного хозяйства с целью недопущения резкого изменения цен на продовольственные товары является обычным делом. В странах Европейского содружества под государственным регулированием находится до 90 % цен на сельскохозяйственную продукцию. Доля государственных субсидий в виде непосредственных выплат, поддержания устойчивых цен и предоставления дешевых кредитов в доходах фермеров занимала: в странах общеевропейского рынка – 49 %, в США – 30 %, Канаде – 45 %, Швеции – 59 %, Японии – 66 %, Норвегии – 77 %, Швейцарии – 80 %.

Поддержка сельскохозяйственных товаропроизводителей в развитых странах обусловлена тем, что сельское хозяйство рассматривается как стратегическая отрасль. В США еще в 1985 г. был принят Закон «О продовольственной безопасности», а субсидирование сельского хозяйства имеет уже полувековую историю. Именно бюджетные ассигнования на сельское хозяйство являются важнейшим элементом государственного регулирования экономического развития фермерских хозяйств. Только в 1980-х гг. совокупные бюджетные расходы на аграрную политику в США удвоились, а за последние 30 лет они увеличились более чем в восемь раз, причем темпы их роста за этот период опережали темпы инфляции. В последние годы они составляют до 25 % стоимости валовой продукции сельского хозяйства. Благодаря сочетанию стабильной экономики и благоприятной политики, тщательному планированию и независимому использованию технологий в США фермерские хозяйства достигли наибольшей эффективности в мире. Это подтверждает тот факт, что только 8 % своих доходов американцы тратят на продукты питания, цены на которые являются самыми низкими в мире. В США, где существуют лучшие природные предпосылки для сельскохозяйственного производства, широко практикуется целевая финансовая поддержка фермеров, не говоря уже о системе поддержания цен, стимулирования экспорта, развития инфраструктуры села и т. д. Приведенные данные свидетельствуют о том, что в общем объеме получателей государственных субсидий доминируют производители зерна (58,7 %) и мяса (20,4 %). Также следует обратить внимание на то, что субсидии предоставляются и хозяйствам с многоотраслевой специализацией, удельный вес которых в общей сумме составляет 2,9 %.

При диверсификации производства возможно использование заемных средств на основе кредитного соглашения, которое создает юридические предпосылки для своевременного возврата ссуд и уплаты процентов по ним. Как правило, банки предлагают своим клиентам типовые кредитные сделки, предметом которых является сумма и сроки кредитования, процентные ставки за пользование кредитом, формы материального обеспечения кредита. Банку важно иметь гарантию возврата кредита, а потому имеет место кредитный риск, т. е. вероятность несоблюдения условий кредитного соглашения, несвоевременного погашения кредитов и уплаты процентов.

Кредитные ресурсы АПК Одесской области в 2014 году составили 483 млн грн, бюджетные средства – 23,2 млн грн, государственный бюджет – 17,8 млн грн, а областной бюджет кредитует на 5,4 млн грн.

Объективность формирования и использования заемного капитала обусловлена необходимостью обеспечения непрерывности кругооборота капитала. Основные проблемы кредитования в рыночных условиях такие:

- 1) недостаточно проработан финансово-кредитный механизм;
- 2) отсутствие эффективной государственной поддержки сельского хозяйства;
- 3) недоступность кредитных ресурсов из-за высоких процентных ставок;
- 4) убыточная производственная деятельность не позволяет возвращать полученные средства.

Отраслевая специфика сельского хозяйства обуславливает некоторые особенности использования кредита:

1. Часть продукции сельскохозяйственных предприятий может использоваться другими отраслями в качестве исходного сырья.
2. Временной промежуток между рабочим временем и временем производства.
3. Потребность сельскохозяйственных предприятий в оборотных средствах во втором и третьем квартале значительно выше, чем в конце года.

Сезонность и разрывы во времени между производственным процессом и получением прибыли, обесценивание оборотных средств хозяйства, зависимость доходности сельскохозяйственного производства от климатических условий обуславливают важность роли кредита как источника формирования оборотных средств сельскохозяйственного товаропроизводителя. В целом кредитный механизм является весомым экономическим рычагом, способным обеспечить непрерывность производственного процесса в АПК, для чего между кредитором и заемщиком должны устанавливаться партнерские отношения [2].

Диверсификация с точки зрения экономической деятельности предприятия – это расширение предпринимательской деятельности, которое достигается различными средствами для уменьшения зависимости от одного вида продукции, а также влияния факторов внешней среды.

Процесс диверсификации производства не нужно рассматривать в противовес углублению его специализации. Они протекают параллельно и часто дополняют друг друга. Отличие их в том, что если диверсификация удовлетворяет дополнительный спрос, полнее использует ресурсы, оздоравливает экосистемы, осваивает новые технологии, повышает доходность предприятия, то специализация направлена на более массовое производство, низкие затраты труда, повышение качества, широкое использование НТП, высокую производительность труда, высокую отраслевую оплату труда.

Как известно, в зависимости от деятельности предприятия диверсификацию подразделяют на связанную и несвязанную (рис. 1), в свою очередь, связанную диверсификацию – на вертикальную (обратную и прямую) и горизонтальную (расширение спектра продуктов, географическое расширение).

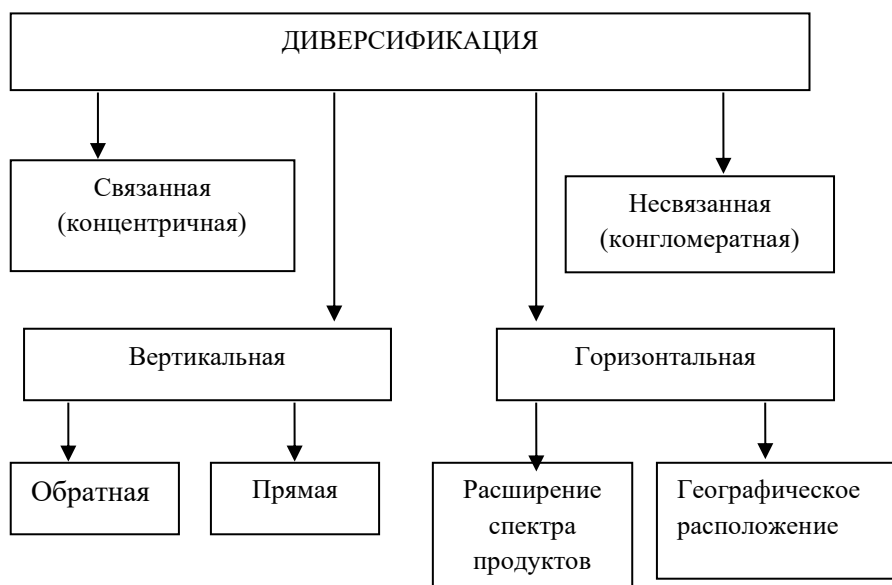

Рис. 1. Формы диверсификации

Источник: [6]

Для сельскохозяйственных предприятий приемлемы родственная, (связанная или концентрическая) и неродственная (связанная или конгломератная) диверсификации. Все они и их разновидности имеют свои преимущества и недостатки. В результате правильного выбора и применения формы диверсификации повышается прибыльность

производства, укрепляется позиция предприятия на рынке, растет его конкурентоспособность.

Основными факторами, которые негативно влияют на развитие диверсификации производства в сельском хозяйстве региона, является диспаритет цен на промышленную и аграрную продукцию, необеспеченность средствами производства по основной деятельности, нерешенность финансово-кредитного обеспечения, неразвитость полученной в наследство производственной и социальной инфраструктуры, неосведомленность о механизмах диверсификации, стереотипность мышления многих специалистов в том, что диверсификация приводит к деспециализации, снижает эффективность инвестиций, ведет к распылению ресурсов, производству не всегда доброкачественной продукции, насаждает неконкурентоспособное и неэффективное производство.

Обнаружено, что фермерские хозяйства, согласно меньшим значениям расчетной энтропии диверсификации, более специализированные, чем сельскохозяйственные предприятия, а потому более рискованные в своей деятельности.

Для крупнотоварных диверсифицированных сельскохозяйственных предприятий с целью расширения спроса на продукцию и увеличения доходов есть потребность в разработке ассортиментной политики и формировании маркетинговых служб. Последним необходимо заниматься анализом рыночной информации о продукции, о ее качестве, ценах, разработкой различных прогнозов о емкости рынка, о требованиях покупателей в этом секторе рынка.

Связанная (конгломератная) диверсификация производства фермерских и личных крестьянских хозяйств региона наряду с другими направлениями должна обеспечиваться через сельский туризм в рамках ресурсно-отраслевого и маркетинговых подходов, формирование рекреационных зон и разработку программ его развития. Такая диверсификация решает важные социально-экономические проблемы сельской местности, стимулирует местные непродовольственную и производственную инфраструктуры, способствует продуктивному использованию несельскохозяйственных угодий, обеспечению естественной флоры и фауны, демонстрирует важное значение природных и культурных ресурсов для экономического и социального благосостояния общества.

Разработка и введение в действие фермерского туризма как фактора повышения эффективности диверсификации производства в сельском хозяйстве возможны путем создания в регионе технопарка. Этим обращается внимание на целесообразность иностранного инвестирования сельского туризма, позволяющего распределить возможный финансовый риск при реализации проекта конгломератной диверсификации и уменьшить финансовую нагрузку на отечественных инвесторов.

Решение о вариантном применении диверсификации производства сельскохозяйственных формирований должно базироваться на сравнительной оценке результативности их хозяйственной деятельности до и после реализации проектов диверсификации. При этом учитывается экономическое поле, которое разделено на чисто рыночные, внешние и внутренние факторы. В основу алгоритма вариантного выбора диверсификационного проекта должен быть положен расчет необходимого размера инвестиционных вложений на его реализацию.

ВЫВОДЫ

Диверсификация производства – объективный экономический процесс, закономерность, вызванная рынком, конкуренцией. Она призвана за счет расширения ассортимента товаров, разнообразия инвестиций, рынков делать рентабельность хозяйства более устойчивой, снижать риски хозяйственной деятельности.

Финансовые возможности убыточных, средних и преуспевающих предприятий диктуют различные стратегии от «просто выжить» до образования стратегических альянсов. Убыточные предприятия стремятся выжить за счет производства новой прибыльной и конкурентоспособной продукции. Предприятия со средней нормой прибыли за счет диверсификации стараются поддержать финансовую стабильность, а у преуспевающих хозяйств приоритеты целей смещаются в сторону экономической экспансии и завоевания новых рынков.

Наибольшее распространение в сельском хозяйстве получила диверсификация производства и номенклатуры и ассортимента продукции. Это организация растениеводства, животноводства и подсобного производства в хозяйстве с различными видами продукции и услуг для потребителя.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Мескон М. Х. Основы менеджмента : пер. с англ. / Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. – М. : Дело, 1997. – 704 с.
2. Barzel Y. Optimal Timing of Innovations / Y. Barzel // Review of Economics and Statistics. – 1968. – № 50. – P. 348–355.
3. Kamien M. I. On the Degree of Rivalry for Maximum Innovative Activity / Kamien M. I., Schwartz N. L. // Quarterly Journal of Economics. – 1976. – № 90. – P. 12–19.
4. Scherer F. M. Industrial Market Structure and Economic Performance [Text] : textbook / F. M. Scherer. – Second Edition. – Rand McNally College Publishing, Boston, Houghton Mifflin Company, 1980. – P. 280.
5. Beer S. The Heart of Enterprise / Stafford Beer. – John Wiley, 1979. – 596 p.
6. Махнушина В. Н. Современные виды и формы диверсификации / В. Н. Махнушина, А. Н. Шинкевич // Российское предпринимательство. – 2015. – Том 16. – № 10. – С. 1459–1468.

Дата надходження до редакції – 25.03.2016 р.

УДК 368(477)

Сукач О. М., Сарана Л. А.¹

СТРАХОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Страховий ринок тісно пов'язаний з економікою країни, а в результаті економічних перетворень, що відбуваються в державі, його роль постійно зростає. У статті досліджено методологічний підхід до дефініції «страховий ринок», відображена структура українського страхового ринку, здійснено оцінку ключових показників розвитку страхового ринку в умовах економічних реформ. На основі аналізу показників і тенденцій страхового ринку України обґрунтовано динамічність українського страхового ринку та визначено, що він є одним із найбільш динамічних сегментів економіки, найважливішою частиною її фінансово-інвестиційного механізму для розв'язання соціальних проблем. Запропоновано заходи щодо подальшого регулювання й розвитку страхового ринку в Україні.

Ключові слова: *страховий ринок, страхова премія, страхування, ризик, страхувальник, фінансові ресурси, фінансові інструменти.*

ВСТУП

Сучасний економічний розвиток держав супроводжується ризиками, що виникають під впливом екзогенних і ендегенних чинників. З метою запобігання виникнення ризику або його мінімізації у світовій практиці застосовують страхування як можливість відшкодування економічних збитків від стихійних лих, промислових аварій і катастроф, забезпечення інтересів юридичних і фізичних осіб при настанні непередбачених та несприятливих подій тощо. Страхування є одним зі стратегічних секторів економіки, адже воно сприяє акумулюванню заощаджень у вигляді страхових премій і перетворенню їх у інвестиції. Перевагою страхового захисту є не лише захист майнових інтересів підприємств і громадян, але й розв'язання значної кількості макроекономічних завдань держави.

Страхова діяльність відрізняється своєрідністю, обумовленою характером послуг, пропонованих страховими організаціями. Сьогоднішні реалії України вимагають від уряду створення єдиної страхової системи, що сприятиме комплексному забезпеченню розвитку страхового ринку з урахуванням світових тенденцій і дотримання міжнародних стандартів.

---

¹ Рецензент – д. е. н., доцент Яценко О. В.

Серед основних проблем недостатньої ефективності українського страхового ринку доцільно виокремити такі:

- відсутність достатньої кількості кваліфікованих кадрів;
- низький рівень фінансового потенціалу страхових компаній;
- невідповідність якості та форм збуту страхових продуктів європейським стандартам.

Але окрім внутрішньострахових проблем існує низка зовнішніх факторів, зокрема перманентне скорочення платоспроможності підприємств і громадян, невідповідність нормативно-правової та регулюючої бази, значна монополізація страхових компаній тощо. У сукупності зазначені фактори негативно відображаються на загальному розвитку страхового ринку України.

Страховання в цілому відображає рівень розвитку економіки й рівень доходів населення. Таким чином, страхування сприяє технологічному, економічному розвитку, стабільності в соціальній сфері, адже зменшує залежність матеріального й майнового стану від непередбачуваних подій.

Проблеми функціонування й розвитку страхового ринку постійно перебувають у полі зору науковців. Так, вагомий внесок у розвиток теорії страхування та страхового ринку зробили Базилевич В., Внукова Н., Осадець С., Ткаченко Н., Фурман В. та інші. Сучасний стан і перспективи європейської інтеграції вітчизняного страхового ринку вивчали Д. Дема, О. Віленчук, В. Грищенко, І. Дем'янюк, А. Филонюк, А. Шойхеденко.

За часів незалежності України науковці зробили вагомий внесок у дослідження страхового ринку. Однак недостатньо вивченими залишаються питання специфіки функціонування страхового ринку та його сегментів, тенденцій розвитку ринкового середовища.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основна мета статті полягає в дослідженні сучасних тенденцій функціонування страхового ринку в Україні, виокремленні вітчизняних проблем і обґрунтуванні напрямів удосконалення та перспектив розвитку українського страхового ринку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Страховий ринок являє собою певну сферу грошових відносин, у якій об'єктом купівлі-продажу є страхові послуги. Узагальнення теоретичних аспектів дослідження страхового ринку дозволило визначити його як економічну систему, що регулюється співвідношенням попиту на страхові послуги й пропозицією страхового захисту. В сучасній науковій літературі визначення страхового ринку має різні трактування, що залежить від підходу вчених до його дослідження (табл. 1).

Таблиця 1

Погляди вчених щодо дефініції «страховий ринок»

Автор	Розкриття поняття
В. Д. Базилевич [4]	Складна багатофакторна, динамічна, відповідним чином структурована система економічних відносин, що виникають з приводу забезпечення потреби в страховому захисті.
О. О. Гаманкова [1]	Страховий ринок як цілісне утворення не може бути повністю зарахований до ринку фінансових послуг, оскільки та його частина, що пов'язана із торгівлею страховими капіталами, перебуває поза межами ринку фінансових послуг, вона належить до фінансового ринку.
О. В. Козьменко [3]	Система економічних відносин, що виникають з приводу купівлі-продажу страхового покриття в процесі задоволення суспільних потреб у страховому захисті.
Н. В. Ткаченко [6]	Страховий ринок – це система суспільних відносин, пов'язаних з купівлею-продажем страхових послуг.
С. С. Осадець [5]	Сфера економічних відносин, у процесі яких формуються попит і пропозиція на страхові послуги та здійснюється акт їхньої купівлі-продажу.
В. М. Фурман [7]	Система стійких економічних відносин між покупцями, посередниками і продавцями, пов'язаних із формуванням попиту, пропозиції та ціни на прямий страховий захист і перестраховання, які матеріалізуються у страхових, перестраховальних і супутніх послугах у певній країні, групі країн чи міжнародному масштабі, що піддається регулюванню.

Джерело: узагальнено авторами

Отже, враховуючи специфіку, властиву страхуванню, з позицій інституціональної теорії та узагальнюючи погляди вчених, страховий ринок можна охарактеризувати як сукупність різноманітних інститутів і механізмів, спрямованих на зниження втрат учасників страхового ринку.

Як будь-яка економічна категорія страховий ринок має свою структуру, що змінюється під впливом економічних трансформацій, які відбуваються в державі. Отже, структурою страхового ринку вважають відтворювальні зв'язки в процесі страхування й пропорції між різними інститутами, суб'єктами (страхові компанії та страхувальники) й об'єктами (види і технології страхування) ринку [4].

Важливим суб'єктом страхового ринку є держава, яка за допомогою правових інструментів здійснює регулювання діяльності інших учасників страхового ринку. На рівні з державою учасниками ринку виступають страховики й страхувальники, які можуть бути представлені фізичними та юридичними особами, що на підставі визначених законом норм і нормативів здійснюють купівлю-продаж страхових продуктів. Поряд із покупцями й продавцями діють страхові посередники (брокери, агенти), які від імені страхової компанії реалізують страховий продукт.

Стан страхового ринку, рівень його інтеграції та затребуваність характеризуються обсягами страхових премій і страхових виплат. Вагомого значення у визначенні стабільності ринку набуває рівень капіталізації страховиків, тобто обсяг власних коштів і страхових резервів тощо.

Загальна кількість страхових компаній (СК) в Україні станом на 01.01.2016 становила 361 од. [8] (табл. 2), скоротившись за період дослідження на 20,8 % (-90,0 од.); значного скорочення зазнали СК Life (-26,9 %). Однак доречно зазначити, що попри значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій (99,9 %) акумулюють 200 СК non-Life та 20 СК Life.

Обсяг сформованих резервів станом на 01.01.2016 становив 18,4 млрд грн (+61,6 % у порівнянні із 2010 р.), також відмічено зростання за період дослідження активів страховиків на 34,3 %.

Таблиця 2

Показники стану страхового ринку України за 2010–2015 рр.

Стаття	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Зміна, % 2015/2010
Загальна кількість страхових компаній	456,0	442,0	414,0	407,0	382,0	361,0	-20,8
у т. ч. СК non-Life	389,0	378,0	352,0	345,0	325,0	312,0	-19,8
у т. ч. СК Life	67,0	64,0	62,0	62,0	57,0	49,0	-26,9
Валові страхові премії, млн грн	23 081,7	22 693,5	21 508,2	28 661,9	26 767,3	29 736,0	28,8
Валові страхові виплати, млн грн	6104,6	4864,0	5151,0	4651,8	5065,4	8100,5	32,7
Обсяг сформованих страхових резервів, млн грн	11 371,8	11 179,3	12 577,6	14 435,7	15 828,0	18 376,3	61,6
Загальні активи страховиків, млн грн	45 234,6	48 122,7	56 224,7	66 387,5	70 261,2	60 729,1	34,3
Активи, визначені ст. 31 ЗУ «Про страхування», млн грн	27 695,0	28 642,6	48 831,5	37 914,0	40 530,1	36 418,8	31,5

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

Проте 2015 р. обсяг загальних активів страховиків зменшився на 13,6 % у порівнянні із 2014 р., а величина активів, визначених відповідно до статті 31 Закону України «Про страхування» [2], зменшилась на 4111,3 млн грн. Означена ситуація склалась внаслідок

зменшення кількості страхових компаній і списання неліквідних активів із балансів страховиків.

Але, незважаючи на скорочення кількості компаній, обсяг валових премій збільшився на 28,8 % у 2015 р. порівняно з 2010 р., а приріс виплат становив 32,7 %.

Основне збільшення страхових премій відбулося за такими видами: страхування вантажів і багажу (збільшення валових страхових платежів) на 93,0 % і автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») на 20,0 % [9].

Частка валових страхових премій на ринку у відношенні до ВВП у звітному періоді становила 1,5 % (-0,2 в. п. у порівнянні з 2014 р.). Загалом за 2010–2015 рр. розмір страхових премій зріс, але їхня частка у ВВП 2015 р. є найменшою (рис. 1).

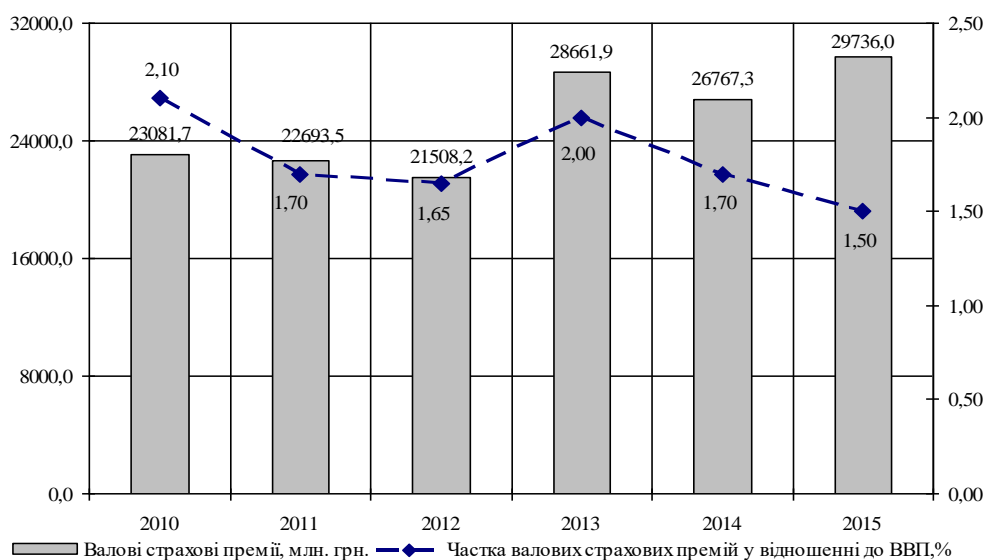

Рис. 1. Динаміка страхових премій та їхні частки у ВВП за 2010–2015 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

Приріст чистих страхових премій за 2015 р. (+20,2 %) сформувався за рахунок суттєвого збільшення надходжень платежів з автострахування (+23,1 %), страхування відповідальності перед третіми особами (+107,2 %), страхування вантажів та багажу (+45,9 %), медичного страхування (+23,6 %), авіаційного страхування (+60,6 %) [8].

Зростання обсягів валових страхових виплат за 2015 р. відбулося за всіма основними системоутворюючими видами страхування. Так, збільшилися валові страхові виплати за такими видами страхування, як автострахування (збільшення валових страхових платежів на 10,9 %) й

страхування життя (збільшення валових страхових виплат на 252,4 млн грн) (рис. 2).

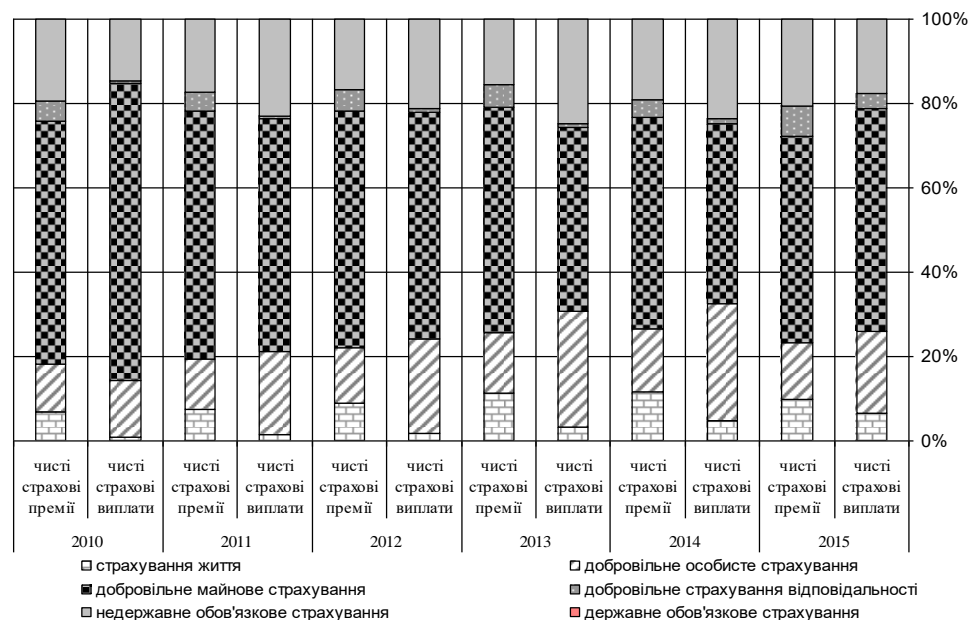

Рис. 2. Динаміка чистих страхових премій та виплат у розрізі видів страхування за 2010–2015 рр., %

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

Станом на 01.01.2016 перерозподіл чистих страхових премій відбувся на користь таких видів страхування, як страхування відповідальності перед третіми особами – до 6,2 %, страхування вантажів і багажу – до 5,6 % й автострахування – до 32,8 %. Поряд зі зростанням перелічених напрямів страхування зменшення чистих страхових премій відбулося зі страхування життя – до 9,8 % та страхування майна – до 9,8 %.

Отже, за результатами виконаного дослідження вважаємо за доцільне визначити недоліки розвитку вітчизняного страхового ринку, а саме:

- зниження якості виконання зобов'язань страховиками перед страхувальниками за договорами страхування;
- низький рівень надання страхових послуг і обмеженість їхніх пропозицій;
- зниження рівня довіри страхувальників до страховиків;
- недостатньо розвинена мережа продажів страхових продуктів тощо.

Відтак дослідження показали, що подальший розвиток страхового ринку вимагає:

- зростання показників на основі стимулювання попиту на страхові послуги й сприяння підвищенню страхової грамотності населення й бізнесу;
- збільшення місткості страхового ринку;
- подолання структурних диспропорцій шляхом зниження частки обов'язкових видів страхування в сукупних внесках і підвищення ефективності роботи систем обов'язкового страхування;
- розвитку інфраструктури страхового ринку;
- підвищення ефективності страхових організацій на основі конкуренції й транспарентності;
- розвитку саморегулювання; удосконалення страхового законодавства;
- підвищення надійності вітчизняного страхового ринку.

ВИСНОВКИ

З метою вдосконалення діяльності страхового ринку доцільним, на нашу думку, є впровадження низки заходів, зокрема:

- доречним є підвищення уваги до розвитку страхування інноваційних ризиків, яке є недостатньо представленим на вітчизняному ринку;

- з метою пропагування й розвитку добровільного страхування доцільним є розширення можливості використання страхових послуг різними верствами населення, зокрема малозабезпеченими громадянами;

- на законодавчому рівні необхідно врегулювати питання щодо розширення способів реалізації страхових послуг, включаючи електронні продажі страхових послуг за окремими видами страхування;

- сприяти подальшому розвитку добровільного медичного страхування;

- використовувати механізм страхування цивільної відповідальності та інших інструментів для захисту інтересів громадян у випадку заподіяння їм шкоди особами, діяльність яких пов'язана з перебуванням і масовим скупченням громадян.

Реалізація переліченого комплексу заходів сприятиме розширенню потенційних страхувальників, забезпечить доступність страхових послуг для всіх категорій громадян і юридичних осіб, дозволить уникати ризиків тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика : монографія / О. О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2009. – 283 с.
2. Про страхування : закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР (у редакції від 01.04.2016, підстава 922-19) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації :

монографія / [Козьменко О. В., Козьменко С. М., Васильєва Т. А. та ін.]. – Суми : Університетська книга, 2011. – 388 с. 4. Страхіві послуги : підручник [у 2 ч. Ч. 1] / Базилевич В. Д., Пікус Р. В., Приказюк Н. В. та ін. ; за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Логос, 2014. – 496 с. 5. Страхування : підручник / керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець, д-р екон. наук, проф. – [2-ге вид., допов. і переробл.]. – К. : КНЕУ, 2002. – 599 с. 6. Ткаченко Н. В. Страхування : навч. посіб. / Н. В. Ткаченко. – К. : Ліра, 2007. – 376 с. 7. Фурман В. М. Страхувий ринок в Україні: проблеми становлення та стратегія розвитку : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.04.01 / В. М. Фурман ; Держ. установа «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». – К., 2006. – 36 с. 8. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfr.gov.ua/>. 9. Ліга страхових організацій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uainsur.com/stats/non-life/>.

Дата надходження до редакції – 14.04.2016 р.

УДК 37 : 33 : 93/94

Голубка М. М.¹

ЦІННІСТЬ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТА КООПЕРАТИВНОЇ ОСВІТИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.) ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СВІДОМІСТЬ УКРАЇНЦЯ

Стаття присвячена впливу фінансово-економічної та кооперативної освіти на західноукраїнських землях (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) на свідомість українця. Саме освіта є великою цінністю, що сприяє зростанню у свідомості українця духовної зрілості, високої моральності, сприяє реалізації морально-етичних цінностей, виховує так званого особистісного українця, який готовий брати участь у національному житті України й відповідати за долю свого народу.

При цьому варто наголосити, що фінансово-економічна освіта мала б дати поштовх розвитку особистостей, які готові змінювати державу, розуміючи суть фінансових потоків і економічних явищ, і у сукупності з кооперативною освітою вишів могла б виховати сильних і мудрих лідерів.

Ключові слова: західноукраїнські землі, свобода, свідомість, гідність, кооперативно-освітні рухи, фінансово-економічні напрями.

---

¹ Рецензент – д. е. н. професор Іляш О. І.

ВСТУП

Вивчення впливу фінансово-економічної та кооперативної освіти на західноукраїнських землях другої половини XIX – початку XX століття є важливим об'єктом досліджень. Цей період розкриває особливості розвитку освітніх процесів і їхній вплив на свідомість українця.

Для будь-якого суспільства рівень фінансово-економічної та кооперативної освіти є ознакою його інтелектуальності й можливостей подальшого розвитку. Фахівці економічного профілю, як правило, є провідними владними діячами, активними агентами впливу на фінансово-економічну ситуацію в країні. Тому цілісний розвиток національної освітньої системи має орієнтуватись на історичні особливості формування її економічної складової, поглиблюючи позитивні сторони.

Актуальність обраної теми дослідження підтверджує необхідність наукових обґрунтувань і пріоритетів розвитку фінансово-економічної та кооперативної освіти в Україні.

Тематика розвитку фінансово-економічної та кооперативної освіти, її цінність і вплив на свідомість українця є малопоширеною серед українських дослідників економічного профілю й частіше потрапляє у фокус науковців-педагогів.

Загальні теоретико-методологічні засади розвитку економічної освіти поглиблюють такі українські вчені, як В. Андрущенко, Б. Гершунський, Л. Заглинська, М. Згуровський, В. Ільїн, В. Кремень, В. Луговий, О. Лукомська, Н. Ничкало, Г. Товканець та ін. Ретроспективні особливості розвитку економічної аспекти розглянуто в працях таких науковців, як О. Вербова, В. Вісин, З. Гіптерс, С. Голубка, С. Злупко, І. Зуляк, К. Кондратюк, І. Потапюк, Л. Потапюк та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є цінність фінансово-економічної та кооперативної освіти на західноукраїнських землях (друга половина XIX – початок XX століття) та її вплив на свідомість українця.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Національна свідомість, ідентичність, особливо «тогочасного» українця, який відчував, переживав утиски своєї самотності, «національної індивідуальності», українця, що був випробуваний війнами, голодом і окупантом, характеризується, безперечно, своїм непереборним бажанням до змін, спокою й стабільності. Проте, на наше глибоке переконання, існує тісний зв'язок фінансово-економічної, кооперативної освіти й свідомості «тогочасного» українця Західного регіону.

Справа в тому, що саме освіта є великою цінністю, яка сприяє зростанню у свідомості українця духовної зрілості, високої моральності, реалізації морально-етичних цінностей, виховує так званого особистісного українця, котрий уже готовий брати участь у національному житті України і відповідати за долю свого народу. З іншого боку, освіта є також і носієм аксіологічних домінант [18, с. 279] (свободи, свідомості, любові, гідності).

При цьому варто наголосити, що фінансово-економічна освіта мала б дати поштовх розвитку особистостей, які готові змінювати державу, розуміючи суть фінансових потоків і економічних явищ, і у сукупності з кооперативною освітою вишів могла б виховати сильних і мудрих лідерів.

Але попри наші глибокі переконання, активність у напрямку дослідження стану кооперативної освіти на західноукраїнських землях є дуже низькою і вважається нижчою при порівнянні з іншими провінціями Австро-Угорської імперії, про що свідчать офіційні статистичні дані за період 1900–1911 років, а саме:

- на Закарпатті – більше 70 % неписьменних (а в окремих гірських регіонах цей показник досягав жахливого значення – близько 90 %);

- у Східній Галичині 5 з 61 гімназії забезпечували викладання українською мовою;

- на Буковині в 1 з 13 гімназій викладання відбувалося рідною українською мовою.

Стан освіти у вишах також невтішний: по-перше, у Західній Україні у кінці XIX століття діяло лише чотири виші (Львівський і Чернівецький університети, Львівський політехнічний інститут та Академія ветеринарної медицини), і при цьому строго контролювалась як кількість українських студентів, так і цілі навчання; по-друге, викладання у Львівському університеті здійснювалося майже повністю й постійно польською мовою (частка студентів-українців серед загальної кількості слухачів становила 21 %), а у Чернівецькому – німецькою мовою (відзначимо, що тут частка студентів-українців серед загальної кількості слухачів становила 17,6 %, проте це суттєво більше від аналогічного показника політехнічного інституту (4,4%)) [2; 16, с. 4–5].

Проте, попри сумні цифрові дані, історія свідчить, що має місце незламність українського духу на тлі зростання самосвідомості українців і спільна ідея національного відродження. Ці два аспекти значною мірою й проявляються саме у розвитку кооперативного руху. Зростаючі потреби економічного розвитку та необхідність відчуття національно-соціальної захищеності в умовах загострення й розвитку конкуренції та проявів зростаючих національних утисків і були, очевидно, базовими причинами посиленої тяги українців до кооперації.

Саме тому пропонуємо зосередити подальшу увагу на характерних аспектах діяльності окремих кооперативно-освітніх рухів і фінансово-економічних напрямків.

Важко переоцінити роль такої культурно-просвітницької організації, як Товариство «Просвіта» саме у розвитку кооперативного руху. Ця організація у 1881 році змінила статутні умови своєї громадської діяльності й проголошувала вже себе як просвітньо-економічне товариство, а також доволі активно здійснювала пропагування кооперативних ідей. Перш за все, сприяючи кооперативному рухові своєю видавничою справою, Товариство «Просвіта» випускає устав для позиково-кредитних кас, а також видає «Поучення про те, як закладати громадські шпихлірі» [10, с. 13].

Результатом плідної діяльності Товариства «Просвіта» також є виникнення на західноукраїнських землях розгалуженої мережі українських економічних закладів кооперативного типу. При цьому діяльність «Просвіти» більшою мірою мала навчально-господарську спрямованість: організація курсів, ведення лекційних занять, керівництво школами й нарахування господарських стипендій. У 1911 р. Товариством «Просвіта» було організовано Львівську торговельну школу з дворічним курсом навчання. Укладачем програми навчання був професор Львівської торговельної академії Залозецький Роман [13, с. 434]. Окрім нього у закладі працювали професори О. Скрентович (з 1911 року), А. Березовський та І. Цьорух (з 1912 року). Попри успішність і плідність діяльності цієї школи, вона двічі потерпала закриття: вперше у 1914 році після захоплення Львова російськими військами, а вдруге – за умов воєнних дій у листопаді 1918 року [15, с. 39].

Окремо хочемо наголосити на плідності діяльності українського студентського товариства першої третини ХХ століття, відомого як товариство студентів-політехників «Основа» (найбільша активізація діяльності спостерігалась у 1913–1914 рр.) [9, с. 50], яке об'єднувало три напрямки: економічний, видавничу справу та викладацьку сферу. Економічна секція цього товариства охоплювала різні напрямки діяльності, зокрема діяв гурток, який проводив різноманітні «конференції» для студентів та населення як Львова, так і навколишніх сіл. Але, на жаль, фінансово-економічна й освітньо-просвітницька діяльність «Основи» тривала недовго, оскільки після 1919 р. поляки, окупувачи Львів, заборонили її діяльність.

Історичний поділ українських земель між двома державами викликав суттєві труднощі, оскільки практично втрачалася можливість обміну ідеями між університетами Сходу (Київ, Харків, Одеса) та Заходу (Чернівці). Ця подія з її сумними наслідками також зумовила особливості наукового розвитку економічної думки в західноукраїнській академічній науці.

Якщо в університетах Східної України навчання велося російською мовою й орієнтувалося на відносно відсталі, в порівнянні із Західною Європою, підручники, то у Львівському та Чернівецькому університетах мовами викладання були німецька та польська.

Львівський і Чернівецький виші стали частиною західноєвропейського інтелектуального світу, а отже, можемо припустити, що студенти могли вільно спілкуватися із студентами зарубіжних країн, мали можливість вивчати економічні праці західноєвропейських учених.

Створений у 1874 р. Чернівецький університет вважався економічно-просвітнім осередком [1, с. 67]. Серед інших дисциплін тут активно викладалася політична економія, а також була кафедра статистики, але при цьому викладання, як уже зазначалося, здійснювалося німецькою мовою.

Формально університет мав усі права, якими користувалася решта вишів, але фактично лише на третину був забезпеченим необхідними приміщеннями. Закладу бракувало багатьох важливих кафедр, матеріального оснащення.

Недосконаліми були навчальні плани й програми. Внаслідок впливу ряду перелічених чинників знання в університеті студенти отримували не в повному обсязі. З 1882 до 1909 року жоден випускник вишу не отримав ступеня доктора та не написав жодної дисертації [17, с. 11–13].

З метою задоволення культурно-освітніх потреб населення Східної Галичини було відкрито Львівський університет (1817 р.). Як уже нами зазначалося, економічна наука у чотирьох університетах Західної України була представлена науковцями-економістами німецького, польського й австрійського походження. Ще від початку діяльності університету велися лекції з ряду таких економічних дисциплін, як оподаткування, статистика, комерційне право та ін.

Тут викладали відомі професори, чільне місце серед яких посідають Юліан Дунаєвський, Ян Коппель [12, с. 68], Леон Білінський і Станіслав Гломбінський [19] та інші.

Про відносне покращення у сфері освіти можемо говорити лише з початку ХХ ст. в умовах розгортання революційно-визвольного руху [14, с. 181]. У цей час наука на Україні здебільшого розвивалася за рахунок тенденцій економічного і політичного піднесення. Як свідчать дослідження, до початку Першої світової війни українці не мали власного університету, проте здобули 8 кафедр, де працювали українці [14, с. 190]. Важливим фактом було виключати з навчання більш активних студентів як Львівського, так і Чернівецького університетів через підозру в прореволюційності їхніх настроїв. З цієї причини студенти змушені були продовжувати/завершувати навчання за кордоном (Відень, Прага, Краків тощо).

Проте такі дії окупантів були, з одного боку, свідомим рішенням з метою спровокувати відплив еліти, інтелігенції за кордон (оскільки багато хто вже і не повертався на Україну), а з іншого – метою було не допускати дітей до навчання, щоб вони не мали можливості здобувати вищу освіту у разі навчання у сільській школі тощо. З метою покращення своєї опори на західноукраїнських землях загарбники обмежували доступ українців у вищі навчальні заклади.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у результаті проведеного дослідження можемо дійти висновку, що суттєве значення має вплив фінансово-економічної та освітньо-просвітницької діяльності осередків кооперативного руху попри утиски окупанта й свідоме обмеження економічного росту корінного українського населення, а відповідно й обмеження свідомості українців. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в оцінці якості й ефективності зарубіжної освіти на західноукраїнських землях, а також у дослідженні економічних думок видатних зарубіжних економістів (друга половина XIX – початок XX століття).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Будзиновський В. Похорони «нової ери» / В. Будзиновський // Народ. – 1893. – № 1. – С. 8–9.
2. Вихрущ В. О. Дидактична думка в Україні (друга половина XIX – початок XX століття): проблеми розвитку теорії : в 2-х ч. Ч. 1 / В. О. Вихрущ ; за ред. Л. П. Вовк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. – 433 с.
3. Голубка М. Освітньо-просвітницька діяльність кооперативних централей на західноукраїнських землях (друга половина XIX – початок XX ст.) та їх значення для пропагування фінансово-економічної та кооперативної освіти [Електронний ресурс] / М. Голубка. – Режим доступу : <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1499/>.
4. Голубка М. Розвиток економіки та фінансово-економічної і кооперативної освіти на західноукраїнських землях (друга половина XIX – початок XX ст.) / М. Голубка // Фінанси, аудит та менеджмент: аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 15–16 квітня 2016 року). – Львів : Львівська економічна фундація, 2016. – С. 7–9.
5. Голубка М. Науковий напрям економічної думки в західноукраїнській академічній науці (друга половина XIX – початок XX ст.) як частина освітнього західноєвропейського інтелектуального світу та її престижність у фінансово-економічній та кооперативній освіті [Електронний ресурс] / М. Голубка. – Режим доступу : <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/1992/>.
6. Голубка М. Система чинників розвитку економіки та фінансово-економічної та кооперативної освіти на західноукраїнських землях (друга половина XIX – початок XX ст.) / М. Голубка // Фінансова безпека та перспективи розвитку соціально-економічних систем : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 15–16 квітня 2016 р.) : у 2-х ч. – Ч. 1. – К. : Київський економічний науковий центр, 2016. – С. 9–13.
7. Голубка М. Історико-економічний аспект фінансово-економічної та кооперативної освіти на західноукраїнських землях (друга половина XIX – початок XX ст.): особливості, напрям та розвиток / М. Голубка // Актуальні напрями забезпечення ефективності економіки країни : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 8–9 квітня 2016 року) : у 2-х частинах. – Ч. 1. – Запоріжжя : Східноукраїнський інститут економіки та управління, 2016. – С. 38–41.
8. Голубка М. Просвітня діяльність Ревізійного союзу українських кооперативів в організації

фахових фінансово-економічних та кооперативно-освітніх курсів у спрямуванні фінансово-економічної та кооперативної освіти на західноукраїнських землях (друга половина XIX – початок XX ст.) / М. Голубка // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку : матеріали XXXVIII Міжнародної науково-практичної конференції, Чернівці, 15–16 квітня 2016 р. – Т. 1. – К. : Лабораторія думки, 2016. – С. 26–29. 9. Гуменна І. Українські студентські товариства у розвитку освіти і науки у Східній Галичині першої третини XX ст. / І. Гуменна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / [за заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. – Вип. 2. – Ч. 1. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – С. 51–55. 10. Квасов А. С. История экономической мысли Польши в межвоенный период (1918–1939 гг.) : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.02 / А. С. Квасов. – М., 1999. – 295 с. 11. Клочко В. П. Історія економічних вчень в Україні і українська економічна думка / В. П. Клочко, В. К. Гаркавко ; Нац. держ. ун-т харчових технологій. – К., 2002. – 83 с. 12. Ковальчук В. М. Історія економічних вчень / В. М. Ковальчук, М. І. Сарай. – Тернопіль, 1999. – 157 с. 13. Коренець Д. 20-ліття нашої торговельно-кооперативної школи / Д. Коренець // Кооперативна республіка. – 1931. – № 2. – С. 434–435. 14. Кравець В. П. Історія української школи і педагогіки / В. П. Кравець. – Тернопіль, 1994. – 359 с. 15. Пастушенко Р. Початки споживчої кооперації на західноукраїнських землях / Р. Пастушенко // Споживча кооперація України: історичні та соціально-економічні аспекти : зб. пр. / [С. Г. Бабенко, М. А. Аріман, В. В. Апоній та ін.]. – К. : Ред. газ. «Вісті...», 1996. – 192 с. – С. 37–43. 16. Українська культура у XX – на початку XXI століть : методичні вказівки до вивчення курсу «Історія української культури» / укладачі : Г. Г. Кривчик, Ю. Е. Яворський. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2010. – 50 с. 17. ЦДІА [Центральний державний історичний архів], м. Львів. – Фонд 309. – Оп. 1. – Спр. 2216. – Арк. 1–18. 18. Юшкевич Ю. С. Освіта як найважливіша ланка реалізації морально-етичних цінностей: український контекст / Ю. С. Юшкевич // Гілея : збірник наукових праць. – 2015. – Вип. 103 (12). – С. 277–280. 19. С. К. Uniwersytet imienia Cesarza Franciskai we Lwowie. Sklad universitetu s program wykladov. – Lwow, 1891. – 10 с.

Дата надходження до редакції – 01.04.2016 р.

УДК 369:336

Серватинська І. М.¹

СЦЕНАРІЙ ПРОГНОЗУВАННЯ ОБСЯГІВ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ У ДЕРЖАВНИХ ФОНДАХ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

У статті здійснено оцінку доходів Пенсійного фонду України. Визначено, що діюча в Україні пенсійна модель в умовах поглиблення незбалансованості бюджету Пенсійного фонду не відповідає сучасному етапу розвитку економіки й демографічної ситуації. Автором розроблено сценарій прогнозування ресурсів для забезпечення виплат за пенсійними зобов'язаннями з відповідних джерел

¹ Рецензент – д. е. н., доцент Яценко О. В.

фінансування в межах цільової моделі, визначено часову межу досягнення збалансованості бюджету Пенсійного фонду України.

***Ключові слова:** соціальне страхування, сценарії, прогнозування, Пенсійний фонд України, моделі, доходи, власні кошти.*

ВСТУП

Соціальний захист населення є важливим напрямом державної політики. На сучасному етапі обов'язкове соціальне страхування є частиною державної системи соціального захисту населення, що здійснюється у формі страхування працюючих громадян від можливої зміни матеріального й соціального стану, в тому числі з незалежних від них обставин. З метою правового й соціального захисту громадян в Україні було прийнято Закон «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (1999 р.) [5]. Зазначеним нормативним актом було визначено напрями забезпечення їхніх конституційних прав. Зокрема, законом визначено принципи та види соціального страхування, джерела формування доходів тощо.

Одним із пріоритетних напрямів соціального захисту громадян є пенсійне страхування. Існуюча в Україні система пенсійного забезпечення характеризується наявністю великої кількості гострих проблем, які потребують невідкладного розв'язання. Діюча пенсійна система є обтяжливою для економіки й у той же час не забезпечує навіть мінімальні потреби значної кількості населення в країні, що отримує різноманітні пенсійні виплати.

Негативні демографічні тенденції, наслідки економічної кризи, структурна перебудова економіки зумовлюють впровадження пенсійної реформи щодо забезпечення функціонування різних систем пенсійного забезпечення.

Проблеми соціального захисту й функціонування соціальної сфери повсякчасно досліджуються науковцями. У цій царині напрацьовано значну кількість методичного інструментарію. Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, зумовили необхідність адаптації європейських підходів щодо соціального захисту до вітчизняних реалій.

Так, проблеми соціального захисту, реалізації принципів соціального страхування відображено в працях А. Бабича, В. Базилевича, Н. Внукової, О. Кириленко, Ю. Пасічника, М. Ріппи, Н. Ткаченко, С. Юрія та інших.

Бойко М. Д., Гаряча О. В., Зайчук Б. О., Короневський В., Терещенко Г. М., Ткаченко Л. та інші досліджували проблеми пенсійного забезпечення в Україні.

Але, незважаючи на визначені напрями пенсійної реформи, адаптування світового досвіду й здобутки вчених, залишаються невирішеними проблеми прогнозування доходів Пенсійного фонду України та пошуку альтернативних джерел їхнього наповнення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основною метою дослідження є аналіз сучасного стану пенсійного забезпечення в Україні та розробка прогнозного сценарію формування доходів фонду на середньострокову перспективу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна практика державного регулювання соціально-економічного розвитку України окреслює закономірність переходу до побудови стратегії розвитку й функціонування пенсійної системи країни як на середньо-, так і довгострокову перспективу.

Необхідність розробки такої стратегії зумовлена незадовільним станом виконання державних пенсійних зобов'язань за рахунок власних джерел і, як наслідок, швидким зростанням розбалансованості бюджету Пенсійного фонду України (ПФУ), зростанням його залежності від держбюджетних трансфертів.

Результати діяльності ПФУ за 2000–2010 рр. характеризуються значним зростанням його дефіциту та значною залежністю від бюджетних трансфертів [4].

З метою врегулювання доходної бази фонду в 2011 р. було запроваджено єдиний соціальний внесок [6, 7], що справляється з фонду оплати праці (ФОП) у межах 36,7–49,7 % та 3,6 % із найманого працівника, але суттєвого збільшення доходів ПФУ не відбулося (табл. 1).

Таблиця 1

Агрегована структура доходів ПФУ за 2010–2015 рр.

Стаття		2010	2011	2012	2013	2014	2015
Власні надходження з урахуванням залишку	млрд грн	127,1	152,4	165,8	166,9	163,9	169,8
	% у ВВП	11,78	11,72	11,81	11,39	10,33	8,58
	% у ФОП	24,53	24,96	23,49	22,84	22,30	21,81
Залишок коштів на початок року	млрд грн	2,3	2,2	2,2	2,2	2,4	1,8
	% у власних надходженнях	1,8	1,4	1,3	1,3	1,5	1,1
Сума ЄСВ	млрд грн		143,6	159,1	164,3	159,5	165,4
	% у власних надходженнях		94,2	96,0	98,4	97,3	97,4
Інші надходження	млрд грн	1,6	2,2	1,2	1,4	3,9	4,5
	% у власних надходженнях	1,3	1,5	0,7	0,9	2,4	2,6
Кошти держбюджету	млрд грн	64,1	57,8	64,5	83,2	75,8	94,8
	% у ВВП	5,9	4,4	4,6	5,7	4,8	4,8
	% у доходах ПФ	33,5	27,5	28,0	33,3	31,6	35,8
Доходи ПФ, всього	млрд грн	191,2	210,2	230,3	250,1	239,7	264,6

Джерело: складено автором за даними [4]

Отже, у 2010–2015 рр. питома вага власних надходжень ПФУ знаходилась в межах 65–70 %, хоча навантаження державного бюджету на фінансування пенсійних програм за цей період дещо зменшилось і складало щорічно близько 5 % ВВП, що співставно з

витратами на освіту й охорону здоров'я, а питома вага коштів від ЄСВ за період становила близько 97 % власних надходжень фонду.

З 1 січня 2016 р., відповідно до вимог євроінтеграції, запроваджено певні зміни у пенсійному законодавстві, спрямовані на скорочення дефіциту ПФУ, а саме запроваджено уніфіковану ставку ЄСВ на рівні 22 % від ФОП [7].

На наш погляд, це є прогресивним кроком, який за умови проведення подальших реформ і зниження податкового тиску сприятиме легалізації тіньових зарплат.

Але варто зазначити, що на реалізацію пенсійної реформи впливають макроекономічні, демографічні, соціально-трудова фактори й специфіка вітчизняної пенсійної системи.

Отже, враховуючи стан вітчизняного пенсійного забезпечення й фактори впливу на нього, з використанням математичного моделювання здійснено прогноз наповнення Пенсійного фонду в перспективі на п'ять років.

Існуюча методологія прогнозних розрахунків у пенсійній сфері здебільшого зорієнтована на поєднанні мікроімітаційної моделі та агрегованого підходу [3, 9]. Таке поєднання дозволяє здійснити більш достовірний і детальний аналіз ефектів пенсійних реформ і заходів макроекономічної політики.

Мікроімітаційне моделювання включає в себе два класи моделей – статичні та динамічні, що передбачають наявність цільових орієнтирів щодо ймовірної зміни основних макропоказників [3].

Ефективним підходом при прогнозуванні доходів Пенсійного фонду на середньострокову перспективу (до 2015 р.) є застосування агрегованих економетричних моделей, в яких доходи фонду описуються за допомогою невеликої кількості агрегованих макрозмінних, що визначають динаміку доходів у цілому залежно від сценаріїв зміни екзогенних факторів [3]. Перевагою такого підходу (на відміну від моделей актуарної математики, агентних моделей, дезагрегованих економетричних моделей тощо) є те, що для здійснення прогнозу немає необхідності мати достатньо велику та деталізовану статистичну базу.

Необхідно зауважити, що аналіз порівняно довгих динамічних рядів макроекономічних показників ускладнюється структурними зрушеннями при параметричному описі економетричних залежностей. Тому в якості статистичної бази для оцінювання параметрів моделі нами було обрано звітні дані за 2000–2015 рр. [1, 4], а до економетричних залежностей було включено фіктивні змінні, що відображають специфічні ефекти від кризи 2008 р. (DUM_1), зміни пенсійного законодавства у 2011 р. (DUM_2), початок військово-політичного конфлікту на Сході країни та анексію Криму у 2014 р.

(DUM_3). В якості базової моделі нами було обрано узагальнену економетричну модель:

$$Y = X\beta + u, E(u) = 0, E(u^T u) = \sigma^2 \Omega, \quad (1)$$

де Y , β , u – вектори ендогенних змінних, невідомих параметрів та збурень відповідно; X – матриця екзогенних змінних; E – оператор математичного сподівання; σ^2 – невідомий параметр; Ω – симетрична додатньо-визначена матриця порядку n ; T – оператор транспонування. Якщо коваріаційна матриця Ω відома, то оцінку вектора параметрів β для моделі (1) можна знайти узагальненим МНК [10].

В якості агрегованих макрозмінних при аналізі тенденцій доходів ПФ до 2020 року було обрано динаміку зміни обсягів ВВП (Y_t), фонду оплати праці (FOP_t), загальної кількості зайнятих (L_t), середньомісячної та мінімальної заробітної плати ($w_t, w_t^{\min}$), ставки соціального внеску до ПФ (r_t), доходів фонду минулого періоду (D_{t-1}) тощо (табл. 2). При цьому в моделі динаміка ВВП задається як екзогенна змінна, а ФОП та доходи ПФ є ендогенними.

Таблиця 2

Вихідні дані для побудови моделей

	ВВП (ном.), млн грн	Реал. ВВП 2000, млн грн	Темп приросту, %	ФОП (ном.), млн грн	Реал. ФОП 2000, млн грн	Темп приросту, %	Доходи ПФУ (власні), млн грн	Реал. дох. 2000, млн грн	Темп приросту, %	Ставка внеску, %	Інші надходження, млн грн	Реал. інші надход. 2000, млн грн	Темп приросту, %
2000	170070	170070	100,0	71930	71930	100	10026	10026	100,00	0,3			100,00
2001	204190	185796	109,2	86440	78653	109,3	12235	11133	111,0	0,3	1700	1547	101,0
2002	225810	195498	105,2	103117	89275	113,5	14126	12230	109,9	0,3	2200	1905	123,1
2003	267344	214312	109,6	122188	97950	109,7	17411	13957	114,1	0,3	1500	1202	63,1
2004	345113	240360	112,2	157450	109659	112,0	25929	18058	129,4	0,335	1635,0	1139	94,7
2005	441452	246953	102,7	216600	121168	110,5	42210	23613	130,8	0,34	2219,0	1241	109,0
2006	544153	265161	107,4	268631	130902	108,0	52840	25749	109,0	0,345	1229,0	599	48,2
2007	720731	286232	107,9	351936	139768	106,8	70440	27975	108,6	0,352	1438,0	571	95,4
2008	949864	292426	102,2	470464	144838	103,6	106200	32695	116,9	0,352	3940,0	1213	212,4
2009	947042	258015	88,2	451343	122965	84,9	114900	31304	95,7	0,352	4460,0	1215	100,2
2010	1079346	258629	100,2	540651	129549	105,4	127097	30455	97,3	0,352	1635,0	392	32,2
2011	1299991	272766	105,5	610615	128120	98,9	152414	31980	105,0	0,42	2219,0	466	118,8
2012	1404669	273404	100,2	705837	137384	107,2	165835	32278	100,9	0,42	1229,0	239	51,4
2013	1465198	273428	100,0	730653	136351	99,2	166900	31146	96,5	0,42	1438,0	268	112,2
2014	1586915	255515	93,4	734943	118336	86,8	163900	26390	84,7	0,42	3940,0	634	236,4
2015	1979458	230289	90,1	778674	90591	76,6	169800	19754	74,9	0,42	4460,0	519	81,8

Джерело: складено автором за даними [1, 4]

Таким чином, функція доходів ПФУ $D(t)$ матиме вигляд:

$$\begin{aligned} D(t) &= D_t^1 + D_t^2; \\ D_t^1 &= f_1[Y_t, w_t, L_t, FOP_t, r_t, D_{t-1}]; \\ D_t^2 &= f_2[V_t - D_t^t]; \\ FOP_t &= g[Y_t, w, L, \omega]. \end{aligned} \quad (2)$$

де D_t^1, D_t^2 – власні надходження ПФУ з урахуванням залишку минулого періоду та трансфери з держбюджету, спрямовані на погашення дефіциту ПФУ у році t відповідно; V_t – прогнозовані видатки ПФУ; f – деякі функціональні залежності.

Адитивна специфікація має вигляд:

$$D_t^1 = b_0 + b_1 r_t FOP_t + b_2 D_{t-1} + b_3 ID_t + b_4 DUM_1 + b_5 DUM_2 + b_6 DUM_3 + u_t, \quad (3)$$

де $b_i, i = \overline{0, 6}$ – коефіцієнти регресії; D_t^1 – власні надходження фонду в році t ; r_t – ставка єдиного соціального внеску; $b_1 r_t FOP_t$ характеризує обсяги надходження ЄСВ до ПФУ; $b_2 D_{t-1}$ – залишок коштів минулого періоду; ID_t – фактор, що характеризує інші надходження фонду; $DUM_1 - DUM_3$ – фіктивні змінні; u_t – випадкова похибка.

Альтернативна (мультиплікативна) специфікація має вигляд:

$$D_t^1 = b_0 [w_t L_t]^{b_1} [r_t]^{b_2} + u_t, \quad (4)$$

де D_t^1 – власні надходження фонду у році t ; w_t, L_t – середньомісячна заробітна плата й кількість зайнятих відповідно, їхній добуток є апроксимацією ФОП; r_t – ставка ЄСВ; $b_i, i = \overline{0, 2}$ – коефіцієнти регресії.

Наведена специфікація в логарифмічній формі після включення фіктивних перемінних і фактора, що характеризує інші надходження фонду ID_t , матиме вигляд:

$$\ln D_t^1 = \ln b_0 + b_1 \ln [w_t L_t] + b_2 \ln [r_t] + b_3 \ln [ID_t] + b_4 DUM_1 + b_5 DUM_2 + u_t. \quad (5)$$

Для наведених моделей значення коефіцієнта детермінації (який розраховано за допомогою засобу «Аналіз даних» MS EXCEL) становить $R^2 = 0,98$. Це вказує на існування вагомій статистичної залежності між факторами, що свідчить про адекватність цих моделей.

До специфікації моделей (3, 5) не було включено ВВП, оскільки ФОП є складовою ВВП, а за умови використання цих факторів

одночасно виникає мультиколінеарність, яка суттєво погіршить прогнознi якостi моделi. Це стосується також таких факторiв, як середньомiсячна зарплата i кiлькiсть працюючих для моделi (3), оскiльки їхнiй добуток суттєво корелює з ФОП.

ФОП у моделi було подано як функцiю ВВП та емперичну залежнiсть

$$FOP_t = \alpha(1 - \omega)Y_t, \quad (6)$$

де α – коефiцiєнт еластичностi неокласичної виробничої функцiї за фактором «праця»; $\omega = \frac{T}{Y}$ – питома вага податкiв у ВВП (T – податки за виключенням субсидiй, як складова ВВП за розподiльним методом).

Отже, якщо вiдомо значення ВВП (шляхом застосування прогнознi моделi або заданого сценарiю) i екзогенно задано параметри податкової полiтики (зокрема, частки податкiв у ВВП), то за допомогою моделi (6) можна iз прийнятною точнiстю побудувати прогноз для фонду заробiтної плати, яка є основою для формування дохiдної частини ПФУ.

Таким чином, модель середньострокового прогнозування доходiв ПФУ (за рахунок власних надходжень) складається з рiвнянь (3), (6) або (5) – (6), а прогноз здiйснюється за таким алгоритмом:

- на прогнозний перiод сценарно задається значення ВВП i питома вага податкiв у ВВП;
- за формулою (6) обчислюється ФОП;
- для моделi (5) задаються цiльовi орієнтири щодо росту реальної мiнiмальної й середньої зарплати, кiлькостi зайнятих;
- за моделлю (3) (або (5)) здiйснюється прогноз власних надходжень до ПФУ.

У моделi (3) питома вага податкiв у ВВП є параметром управлiння, який характеризує в агрегованому виглядi економiчну полiтику.

На основi обґрунтованих моделей нами було дослiджено три ймовiрнi сценарiї соцiально-економiчного розвитку України на середньострокову перспективу: оптимiстичний, iнерцiйний i песимiстичний. Формування цих сценарiїв ґрунтувалось на системнiй методологiї органiзацiї та проведеннi прогнозування соцiально-економiчного розвитку в краiнах ЄС i України [3, 11].

Але на вiдмiну вiд iснуючих сценарiїв i прогнозiв соцiально-економiчного розвитку краiни на середньострокову перспективу, ми акцентували увагу на тих факторах, якi мають безпосереднiй вплив на формування дохiдної частини ПФУ: динамiка ВВП, мiнiмальна й середня заробiтна плата, обсяг фонду оплати працi, ставка ЄСВ, рiвень податкового навантаження тощо.

За основу сценаріїв і прогнозних моделей було обрано результати аналізу статистичних даних за останні 10 років, а також аналітичні й прогнозні оцінки МВФ, Світового банку та Міністерства економічного розвитку й торгівлі України [2, 9].

Оптимістичний сценарій базується на ефективному використанні наявного в Україні інноваційного потенціалу та заходів щодо його підвищення. Цей сценарій передбачає покращення стану світової економічної кон'юнктури й зростання цін на продукцію українського експорту.

Інерційний сценарій розвитку передбачає збереження наявних тенденцій за умови забезпечення політичної стабілізації в країні й покращення інвестиційного клімату. Але в разі збереження теперішнього рівня корупції має відбутись нівелювання ефективності здійснених реформ, не буде досягнуто суттєвого зниження податкового тиску.

Песимістичний сценарій. Згідно з цим сценарієм у країні «консервується» діюча модель економічного розвитку, економічні реформи здійснюються лише «на папері», на рівні «декларації про наміри». На тлі високого рівня корупції відбувається подальше зниження інвестиційної привабливості, що буде супроводжуватись відтоком інвестицій, зниженням інноваційного потенціалу, падінням рівня виробництва й життя населення.

Результати сценарних прогнозних розрахунків доходів ПФУ за допомогою обґрунтованих моделей (3 – 4) наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Прогноз доходів ПФУ до 2020 року
(в постійних цінах у % до попереднього року)

	Песимістичний сценарій			Інерційний сценарій			Оптимістичний сценарій		
	Темп приросту ВВП	Темп приросту ФОП	Темп приросту доходів ПФУ	Темп приросту ВВП	Темп приросту ФОП	Темп приросту доходів ПФУ	Темп приросту ВВП	Темп приросту ФОП	Темп приросту доходів ПФУ
2016	100,5	100,5	74,5	101,0	101	74,5	101	101	75
2017	101,0	101	101,0	101,5	103	110,8	103	104	115
2018	101,0	101,5	102,2	102,0	102	104,0	103	104	111
2019	101,5	101,5	101,0	102,0	103	104,0	104	105	112
2020	101,5	102	101,5	102,5	103	107,0	104	105	107

Джерело: [4]

Отже, згідно з одержаними результатами за всіма сценаріями в 2016 р. очікується падіння реальних доходів ПФУ на 25 % внаслідок зниження ставки ЄСВ до 22 %. З 2017 р. прогнозується зростання реальних доходів, але це зростання обумовлене перш за все низькою базою порівняння (2016 р.).

ВИСНОВКИ

За рівних інших умов за оптимістичним сценарієм реальні доходи ПФУ почнуть зростати вже починаючи з 2017 р. у середньому на 11 % щорічно. За інерційним сценарієм також очікується зростання реальних доходів фонду – у середньому на 6 % щорічно. У разі реалізації песимістичного сценарію можна очікувати мінімального зростання доходів ПФУ з 2017–2018 рр.

Але необхідно зауважити, що побудована модель не враховує в явному вигляді той факт, що внаслідок зниження ставки ЄСВ буде легалізована певна частина тіньових зарплат. Отже, побудована економетрична модель дозволяє дослідити вплив основних макроекономічних факторів на рівень надходжень до ПФУ й зробити на цій основі сценарні прогнози розрахунки на середньострокову перспективу, що дозволяє в поєднанні з іншими моделями й експертними оцінками зробити більш обґрунтоване дослідження щодо оптимізації діяльності Пенсійного фонду України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна служба статистики України : офіційний веб-сайт Держкомстату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Міжнародний валютний фонд : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/>.
3. Наукові дослідження: економіко-математичний напрям : [підручник] / Ю. В. Пасічник, Г. О. Волошук, В. Д. Дербенцев, та ін. ; [за ред. Ю. В. Пасічника]. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 725 с.
4. Пенсійний фонд України : офіційний веб-сайт ПФУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/>.
5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV (у редакції від 01.04.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>.
6. Про затвердження Інструкції про порядок нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : наказ Міністерства фінансів України від 20.04.2015 № 449 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0508-15>.
7. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : закон України від 08.07.2010 № 2464-VI (у редакції від 01.05.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.
8. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2016 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2017–2019 роки : постанова КМУ № 558 у редакції від 05.08.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/558-2015-%D0%BF>.
9. Світовий банк : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.worldbank.org/>.
10. Уотшем Т. Количественные методы в финансах : пер. с англ. / Т. Уотшем, К. Паррамоу. – М., 1999. – 527 с.
10. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2015. – 136 с.

Дата надходження до редакції – 06.04.2016 р.

СУЧАСНИЙ СТАН ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Розглянуто основні характеристики стану фондового ринку України та проблеми, що виникають під час подальшої його модернізації. Визначені основні тенденції, за якими слід проводити реформування фондового ринку. Описані індекси, що слугують оцінкою активності фондового ринку України.

Ключові слова: фондовий ринок, індекс, глобалізація, акція, цінні папери, економіка.

ВСТУП

Фондовий ринок у сучасних макроекономічних процесах на тлі макроекономічних показників в Україні характеризується динамічним розвитком і посиленням його впливу на економічний розвиток країни. Фондовий ринок є однією з найважливіших частин економіки будь-якої країни, в тому числі й України. З його допомогою здійснюється перерозподіл інвестиційних ресурсів і капіталу з однієї галузі в іншу, тобто відбувається автоматичне регулювання інвестиційних процесів у економіці країни і регіонах. Чим правильніше й ефективніше працюватиме фондовий ринок, тим швидше й інтенсивніше розвиватиметься економіка країни. Тому виникає потреба у визначенні сучасного стану та проблем функціонування фондового ринку, шляхів їхнього вирішення, оскільки Україна має потенціал створити економіку, яка могла б успішно інтегруватися в європейські та світові економічні відносини.

Дослідженню проблем розвитку фондового ринку України та його значення для економічного зростання країни приділяється значна увага як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Серед вітчизняних науковців, які займаються дослідженням цієї проблеми, слід виділити таких авторів: О. І. Барановського, В. М. Лютого, С. В. Онишко, В. П. Унінець-Ходаківську, В. М. Шелудько; з питань розвитку фінансового посередництва – А. М. Єрмошенка, Л. М. Волощенко, Л. В. Козинову, М. І. Макаренка, М. І. Савлука; з проблем формування моделі розвитку фінансового ринку – С. І. Архієреєва, Я. В. Зінченка, В. В. Корнеєва та багатьох інших. Але у роботах вітчизняних авторів не приділяється увага залежності українського фондового ринку від

---

¹ Рецензент – д. е. н. Лозинський І. Є.

фондових ринків світу, що є дуже важливим аспектом з огляду на глобалізацію світової економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Огляд фінансових ринків України для аналізу можливостей ефективних змін діючих товарних і фінансових ринків є найважливішим завданням реформування економіки країни. Будь-які масштабні економічні перетворення залишаться незавершеними без створення конкурентоспроможного фінансового сектору, здатного мобілізувати, перерозподіляти й надавати реформованій економіці інвестиційні ресурси. Тому розвиток фондового ринку як невід'ємної частини фінансового ринку і важливого елементу національної економіки набуває першочергового значення [1]. Ціллю статті є об'єктивна оцінка його сучасного стану для завдання ефективного вектора розвитку фондового ринку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фондовий ринок України на сучасному етапі являє собою сегмент фінансового ринку, на якому складаються відносини з приводу купівлі-продажу цінних паперів, що мають власну вартість, вільно обертаються і засвідчують відносини співволодіння, позик і похідних від них між тими, хто залучає ресурси випускаючи цінні папери (емітентами), і тими, хто їх купує (інвесторами), опосередкований, як правило, участю особливих суб'єктів підприємницької діяльності – фінансових посередників.

На сьогоднішній день, на жаль, фондовий ринок в Україні ще не став інструментом перерозподілу капіталу і поки не сприяє акумуляції коштів, таких необхідних для інвестицій [6]. Це пов'язано з тим, що немає великого прагнення потенційних покупців до придбання вітчизняних цінних паперів через недовіру до них, оскільки в нинішніх умовах зростання заборгованості підприємств, банкрутств не можна виключити можливість зміни фінансового становища навіть успішних підприємств. Значною мірою стримуючим фактором для розвитку фондового ринку є відсутність чіткого законодавства, що передбачало б механізм контролю за станом фондового ринку й поведінкою емітентів на ринку паперів. Питаннями емісії цінних паперів підприємствами займається Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. До завдань комісії належить також контроль діяльності емітентів, реєстраторів, фінансових посередників, узагальнення практики застосування законодавства, розробка пропозицій щодо його подальшого вдосконалення.

Учасники фондового ринку України схематично зображені на рис. 1.

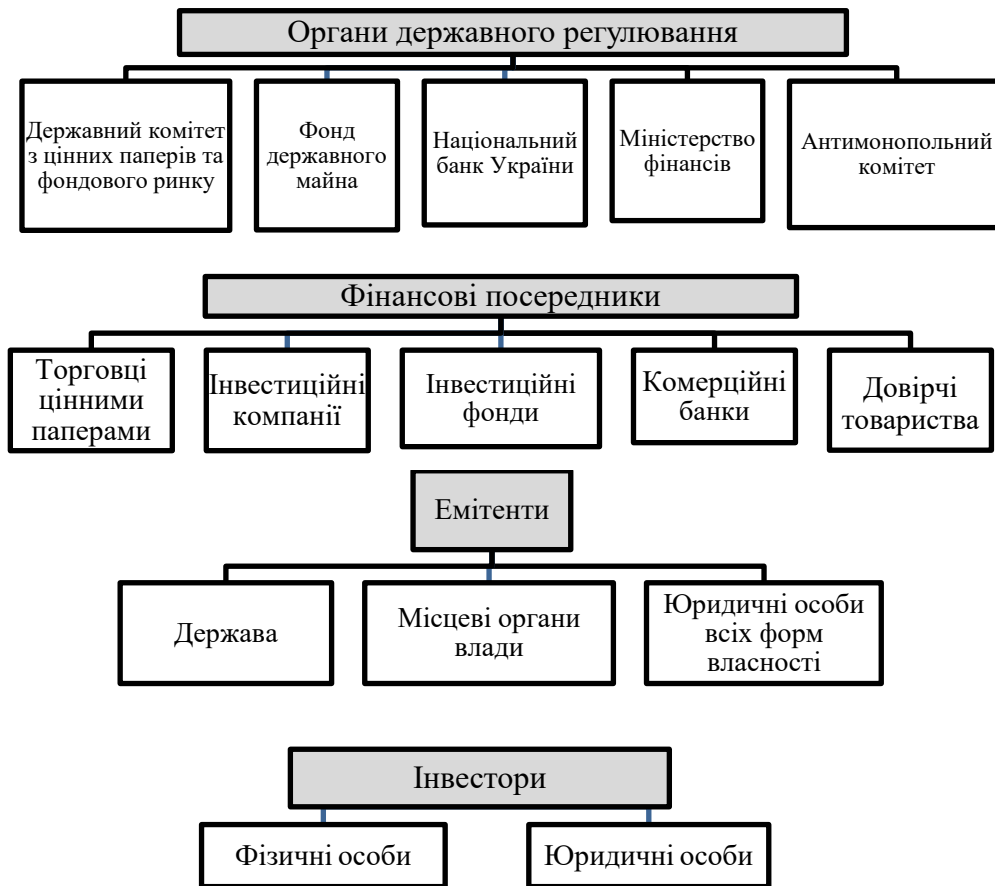

Рис. 1. Учасники фондового ринку України

Джерело: [7]

Сучасний фондовий ринок України характеризується такими ознаками [7]:

– низька ліквідність (найбільший денний оборот на Українській біржі склав 60 мільйонів гривень. На ПФТС денний обсяг становить в середньому 30–40 мільйонів гривень, тоді як на ММВБ денний оборот торгівлі акціями становить 1–2 мільярди доларів, а на провідних світових майданчиках значно більше;

- відсутність ефективного законодавчого регулювання;
- мала кількість компаній, які проходять лістинг;
- слабка інформованість громадян про фондовий ринок;
- досить низький рівень капіталізації;
- нерозвиненість інфраструктури;
- спекулятивний характер росту;
- залежність від зовнішніх факторів;
- недостатня кількість кваліфікованих кадрів;

- відсутність відкритого доступу до інформації;
- порушення прав інвесторів.

Всі вищевказані проблеми можливо вирішити в середньо- або довгостроковій перспективі. Для вирішення таких проблем необхідно поглиблено вивчити всі складові елементи фондового ринку України, відзначити недоліки сформованого положення й розробити певні напрямки, відповідно до яких повинні бути проведені перетворення.

Основною помилкою при формуванні та стимулюванні розвитку фондового ринку України була переоцінка можливостей національного фондового ринку, штучне форсування його розвитку й стратегічні помилки у процесі проведення приватизації, посилені світовою фінансовою кризою.

На сьогодні в Україні функціонує 11 фондових бірж: Фондова біржа ПФТС, Київська міжнародна фондова біржа (КМФБ), Українська фондова біржа (УФБ), Українська міжбанківська валютна біржа (УМВБ), Фондова біржа «ІННЕКС», Південноукраїнська торгово-інформаційна система «Південь – Сервер» (ПТІС), Придніпровська фондова біржа (ПФБ), Українська міжнародна фондова біржа (УМФБ), Торгово-інформаційна система «Перспектива», Східноєвропейська фондова біржа (СЄФБ) і Українська біржа (УБ) [6].

Варто відзначити, що фондовий ринок України, як і будь-який інший, значною мірою залежить від фондового ринку США, але кризові явища в економіці України тимчасово нівелювали залежність і ринки України розвивалися самі по собі. Графічно індекс Української біржі та S&P зображені на рис. 2, 3.

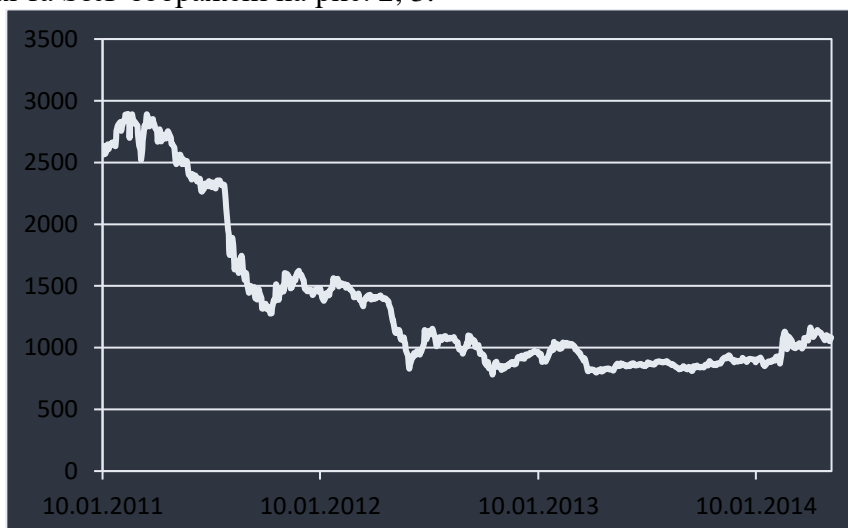

Рис. 2. Динаміка індексу Української біржі з 10.01.2011 по 10.05.2014
Джерело: [6]

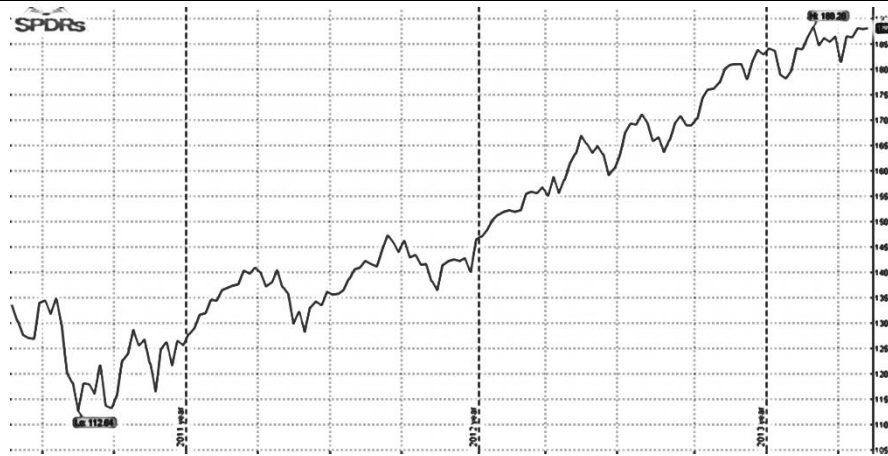

Рис. 3. Динаміка індексу S&P з 23.05.2010 по 12.05.2014

Джерело: [6]

Фондовий ринок України можна розділити на первинний, який визначає відносини між емітентом цінних паперів (або уповноваженим торговцем) та інвестором, і вторинний, що охоплює сукупність відносин при вільному обігу цінних паперів на ринку [5]. Основними цінними паперами, з якими здійснюються операції на фондовому ринку, є акції, облігації, інвестиційні сертифікати. Структура і динаміка торгів різними цінними паперами представлена на рис. 4.

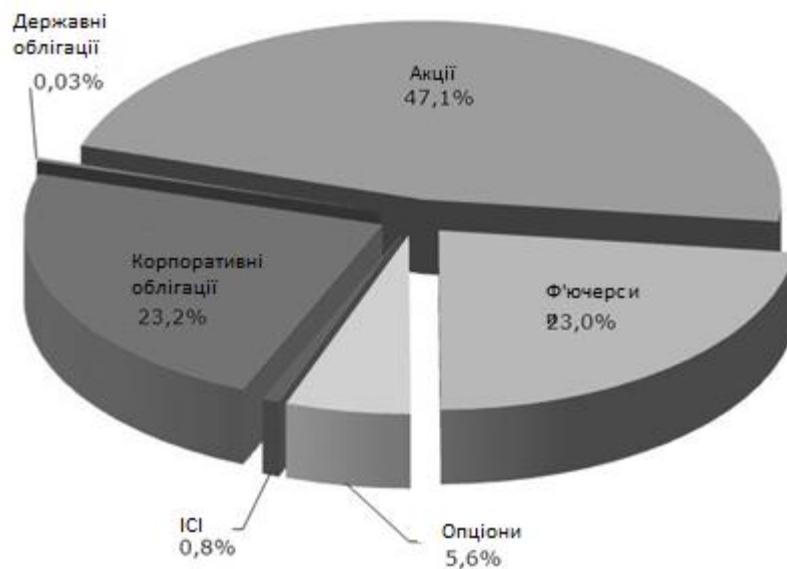

Рис. 4. Структура торгів різними цінними паперами

Джерело: [7]

Стан фондового ринку в Україні, як і в інших країнах, описують індекси. На сучасному етапі в Україні розраховуються вісім індексів, а

саме: Індекс ПФТС, Індекс UTX, Індекс UX, Індекс UAI-50, КАС – 20, Індекс SB50 Ukraine, Індекс КР – Драгон, Індекс Wood-15. Методи обчислення значення індексів на фондових майданчиках українських ринків подібні до методів обчислень значень зарубіжних аналогів. Опишемо метод обчислення індексу на прикладі Індексу української біржі.

Індекс UX, Індекс Української біржі – український фондовий індекс, що розраховується у ході торгів на Українській біржі. Індекс розраховується в режимі реального часу, значення індексу публікуються кожні 15 секунд, а також транслюються всім учасникам торгів через біржовий термінал.

Індекс I_n (1) розраховується як відношення сумарної ринкової капіталізації цінних паперів MC_n (2), включених до списку для розрахунку індексу (далі – список цінних паперів), до сумарної ринкової капіталізації цінних паперів на початкову дату MC_1 , помножене на значення індексу на початкову дату I_1 і на поправочний коефіцієнт Z_n :

$$I_n = Z_n I_1 \frac{MC_n}{MC_1}. \quad (1)$$

MC_n – сума ринкової капіталізації акцій на поточний час в українських гривнях:

$$MC_n = \sum_{i=1}^N W_i * P_i * Q_i * C_i, \quad (2)$$

де W_i – поправочний коефіцієнт, що враховує кількість i -х акцій у вільному обігу (коефіцієнт free-float); C_i – коефіцієнт, що обмежує частку капіталізації i -ї акції (ваговий коефіцієнт); Q_i – загальна кількість i -х акцій, P_i – ціна i -ї акції в гривнях на момент розрахунку n ; N – число акцій у списку цінних паперів.

Значення поправочних коефіцієнтів W_i (3), що враховують кількість i -х акцій у вільному обігу, визначаються з точністю до 0,01 (1 %) на підставі публічно доступних відомостей з використанням експертної оцінки.

Джерелами інформації про власників цінних паперів є інформаційні агентства, що спеціалізуються на розкритті економічної інформації, і емітенти цінних паперів.

Коефіцієнти W_i розраховуються за формулою:

$$W_i = \frac{Q_i - Q_i^h}{Q_i}, \quad (3)$$

де Q_i – загальна кількість i -х акцій; Q_i^h – кількість i -х акцій у власності держави, контролюючих акціонерів, у перехресному володінні, у володінні менеджменту та інших стратегічних інвесторів.

Рішення про кількість акцій, що враховуються при розрахунку індексу, приймає Індексним комітетом.

Список цінних паперів, що використовуються для розрахунку індексу, визначається Індексним комітетом і складається не менше ніж з 10 найбільш ліквідних акцій українських компаній. Вибір акцій здійснюється на основі експертної оцінки серед цінних паперів, допущених до торгів на біржі.

Експертна оцінка заснована на використанні такої інформації:

- обсяг торгів;
- частота укладання угод;
- наявність попиту та пропозиції;
- величина спреду;
- капіталізація з урахуванням кількості акцій, що перебувають у вільному обігу;
- галузева приналежність емітентів цінних паперів;
- можуть враховуватися також і інші фактори, що впливають на ліквідність акцій.

При прийнятті рішення про склад списку цінних паперів досліджується статистична інформація про торги за три попередні місяці.

З метою захисту індексу від помилок допускається коригування розрахованих раніше значень індексу в таких випадках:

- 1) технічний збій, що стався при розрахунку індексу;
- 2) нестандартна ситуація, не пов'язана зі зміною стану ринку і не передбачена цією методикою, але яка суттєво вплинула на індекс. Досить часто значні коливання індексу викликані різким ростом (падінням) того чи іншого цінного папера, який потрапив у поле зору інвестиційних компаній, що мають значні капітали та необ'єктивно оцінюють ринок.

Слабка технічна оснащеність і є досить часто причиною збоїв, також це обмежує можливість компаній надавати послугу інтернет-трейдингу своїм клієнтам. Ця послуга дуже поширена в усьому світі, вона дозволяє фізичній особі власноруч, через комп'ютерну програму, торгувати на фондових ринках, сплачуючи комісійні брокеру за складені угоди.

Головними тенденціями, яким має слідувати фондовий ринок України в умовах обов'язкового співробітництва зі світовими, є:

- глобалізація, створення глобальних торговельних і розрахунково-клірингових систем для обслуговування міжнародних ринків капіталу;
- технологізація ринків капіталу через зростаюче використання новітніх інформаційних і фінансових технологій;

- універсалізація діяльності фінансових інститутів, здатних надавати своїм клієнтам повний спектр фінансових послуг, включаючи послуги на ринках цінних паперів;
- зростання ролі інституційних інвесторів у здійсненні фінансових інвестицій;
- інтернаціоналізація й регіоналізація регулювання ринку;
- дерегуляція фінансових ринків як засіб протидії їхньому переміщенню в офшорні зони.

Головною метою функціонування й розвитку фондового ринку в Україні повинно стати залучення інвестиційних ресурсів для спрямування їх на відновлення та забезпечення подальшого зростання виробництва.

ВИСНОВКИ

Для підвищення ефективності фондового ринку України ринку необхідно здійснити ряд заходів, а саме:

- підвищення активності іноземних інвесторів на українському фінансовому ринку;
- підвищення обсягів торгів на біржах до рівня, відповідного масштабам і завданням економіки;
- розвиток інтернет-трейдингу;
- створення законодавчих умов для стимулювання ІРО українських компаній на національних біржах;
- застосування нових інструментів на біржових ринках;
- формування прогресивної нормативної бази;
- створення ефективного середовища для проведення ІРО.

Підсумовуючи вищесказане, можна відзначити, що сучасний стан фондового ринку України визначається не тільки ступенем його інтегрованості в світовий ринок капіталів і характером глобалізаційних процесів, а й внутрішніми факторами (економічного, політичного і соціального характеру). Удосконалення діяльності на фондовому ринку дозволить зробити його більш привабливим як для громадян України, так і для іноземних інвесторів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Радигін А. Д. Базовий курс по ринку цінних паперів / А. Д. Радигін. – М. : Діловий експрес, 1997. – 485 с.
2. Вінс Р. Математика управління капіталом / Ральф Вінс. – М. : Альпіна Паблішер, 2007. – 402 с.
3. Смоліна А. М. Основи управління капіталом / А. М. Смоліна. – М. : Діловий експрес, 2006. – 15 с.
4. Тренев Н. Н. Управление финансами / Н. Н. Тренев. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 496 с.
5. Задоя А. О. Структура та функції сучасного фінансового ринку [Текст] / А. О. Задоя, І. П. Ткаченко // Фінанси України. – 1999. – № 5. – С. 3–10.
6. Науменкова С. В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури : монографія / С. В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, 2011. – 324 с.
7. Полюхович В. Місце фондового ринку в структурі фінансового ринку України [Текст] / В. Полюхович // Підприємництво, господарство і право. –

2011. – № 6. – С. 103–105. 8. Смагін В. Л. Фінансовий ринок в трансформаційній економіці: закономірності формування і розвитку : автореф. дис. ... д-ра екон. наук / В. Л. Смагін. – К., 2010. – 35 с. 9. Сунцова О. О. Вплив фінансового розвитку на економічне зростання: теоретичне визначення / О. О. Сунцова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 12. – С. 152–159. 10. Михальський В. В. Роль фінансового ринку в економічному розвитку реального сектора вітчизняної економіки : монографія / В. В. Михальський. – К. : Ніка-центр, 2005. – 293 с.

Дата надходження до редакції – 28.03.2016 р.

УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ ЖИТТЯ

Яценко О. В., Сукач О. М.

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ: ПОГЛЯД НАУКОВЦІВ

У рамках проведення Днів науки 20–21 квітня 2016 р. у Східноєвропейському університеті економіки і менеджменту кафедрами економіки, обліку і оподаткування і фінансів, банківської та страхової справи за сприяння Міністерства освіти і науки України, Черкаської обласної державної адміністрації було проведено Міжнародну науково-практичну конференцію *«Фінансово-економічне та обліково-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності»*.

Основна мета конференції полягала у вирішенні стратегічних питань розвитку фінансової науки, вдосконалення інвестиційної політики, інвестиційної привабливості регіонів, галузей і підприємств, інтенсифікації інтеграційних процесів та інших актуальних проблем економічної науки.

Участь у конференції взяло майже 200 науковців, які представляли навчальні заклади України і зарубіжжя, представники банківського сектору й підприємницьких структур.

Під час роботи конференції увага учасників була зосереджена на вирішенні нагальних проблем сьогодення. Так, перший заступник голови Черкаської ОДА Коваль Віталій Володимирович виступив із доповіддю «Влада і підприємництво: відкритий діалог», у якій були визначені основні напрями відкритості та прозорості відносин між владою різних рівнів, господарюючими суб'єктами й населенням.

Проблемні аспекти реалізації державної аграрної політики було обговорено за матеріалами доповіді д. е. н., професора Яценка В. М. «Фінансові проблеми економічного розвитку підприємств аграрного сектору економіки».

Сучасні принципи функціонування підприємницьких структур, проблеми їхнього аналізу, обліку та стандартизації окреслені у доповідях д. е. н., професорів Парасій-Вергуненко І. М., Кіндрацької Л. М. та Задорожного І. С.

Іноземні учасники репрезентували доповіді, присвячені проблемам бізнесу. Зокрема, Пікрія Цоцколаурі відзначила сучасні проблеми розвитку бізнесових компаній у Грузії; Даніела Георгієва, в свою чергу, зосередила увагу на інноваціях у болгарському бізнесі.

Значна увага була приділена проблемам еколого-економічної оцінки технологій анаеробної переробки біомаси, що висвітлено у доповіді Ополінського І. О.

Не оминули учасники конференції своєю увагою й проблеми соціальної сфери, зокрема жваво обговорювалися питання фінансування та якості освітніх послуг, забезпечення соціальних стандартів тощо.

Окрема увага була зосереджена на питаннях маркетингових комунікацій і менеджменту. Змістовними й ґрунтовними були доповіді щодо інноваційно-інформаційних технологій суспільного розвитку.

На секційних засіданнях конференції обговорювались питання облікової політики, страхового й фінансового ринку, вирішувались проблеми розвитку підприємницької діяльності та банківського сектору.

За результатами конференції було прийнято відповідну резолюцію і видано збірник тез доповідей учасників.

**ПРО НАБІР ДО АСПІРАНТУРИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
08.00.11 – математичні методи, моделі та
інформаційні технології в економіці**

Оголошується набір слухачів для навчання в аспірантурі за спеціальністю 08.00.11 – математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці.

Підготовка науково-педагогічних та наукових кадрів у Східноєвропейському університеті економіки і менеджменту здійснюється відповідно до нормативних документів Кабінету Міністрів України та Міністерства освіти і науки України. До таких документів передусім належать: Конституція України, Закон України «Про вищу освіту», Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 р. № 309 «Про затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 960 від 14.06.2000 № 1124 від 27.08.2004 та № 254 від 02.03.2010), Постанова президії ВАКУ України від 9.04.2003 р. № 1-0214 про «Перелік спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань» та ін.

Умови проведення вступних іспитів і зарахування до аспірантури

До аспірантури на конкурсній основі приймаються особи, які мають вищу освіту і кваліфікацію спеціаліста або магістра.

Термін навчання з відривом від виробництва не перевищує трьох років, без відриву від виробництва – чотирьох.

Рішення про допуск до складання вступних іспитів до аспірантури приймається приймальною комісією за результатами співбесіди, розгляду реферату та поданих наукових праць з врахуванням письмового висновку передбачуваного наукового керівника.

Вступники до аспірантури складають вступні іспити зі спеціальності (в обсязі навчальної програми для спеціаліста або магістра, яка відповідає обраній ними науковій спеціальності), філософії та однієї з іноземних мов на вибір (англійської, німецької, французької) згідно з навчальними програмами із вищих навчальних закладів IV рівня акредитації, затверджених Міністерством освіти і науки України.

Вступники, які на час вступу до аспірантури склали всі або кілька кандидатських іспитів, рішенням приймальної комісії звільняються від вступних іспитів до аспірантури, з яких були складені кандидатські іспити, і їм зараховуються оцінки кандидатських іспитів.

Прийом вступних іспитів до аспірантури проводиться предметними комісіями в усній формі.

Кожному аспірантові одночасно з його зарахуванням відповідним наказом ректора призначається науковий керівник, як правило, доктор наук або за рішенням вченої ради кандидат наук.

Документи подавати за адресою: 18036, м. Черкаси, вул. Нечуя-Левицького, 16; відділ аспірантури.

Довідки за телефоном: (0472) 71-21-78, 64-70-55, 64-72-00 (д. е. н. Ус Галина Олександрівна).

Вступники до аспірантури подають на ім'я ректора університету:

- 1) заяву;
  - 2) особовий листок з обліку кадрів;
  - 3) список опублікованих наукових праць і винаходів (аспіранти, які їх не мають, подають наукову доповідь (реферат) з обраної ними наукової спеціальності);
  - 4) медичну довідку про стан здоров'я за формою № 086-у;
  - 5) копію диплома про закінчення вищого навчального закладу із зазначенням одержаної кваліфікації спеціаліста і магістра (особи, які здобули відповідну освіту за кордоном, – копію нострифікованого диплома);
  - 6) посвідчення про складання кандидатських іспитів (за наявності складених кандидатських іспитів).
  - 7) копію паспорта;
  - 8) копію ідентифікаційного коду;
  - 9) 3 фотографії.
- Паспорт та диплом про вищу освіту пред'являються особисто.

ПАСПОРТ СПЕЦІАЛЬНОСТІ **08.00.11 – математичні методи, моделі** **та інформаційні технології в економіці**

I. Формула спеціальності:

Наукова спеціальність, яка досліджує методологічні, теоретичні, науково-методичні і прикладні проблеми, аналізу, функціонування і розвитку соціально-економічних систем і процесів на засадах розробки і застосування методів математичного моделювання, інформаційних систем і технологій.

II. Напрями досліджень:

1. Теоретико-методологічні проблеми математичного моделювання соціально-економічних систем.
2. Моделі та методи дослідження проблем економічної теорії.
3. Моделі та методи програмно-цільового управління економічними системами і процесами.
4. Моделювання процесів управління соціально-економічними системами.
5. Моделювання процесів суспільного відтворення.
6. Моделювання процесів економічного зростання.
7. Прогнозування тенденцій і показників розвитку економічних систем і процесів.
8. Математичні моделі економічної динаміки.
9. Моделювання балансових пропорцій і показників економіки.

10. Математичні моделі та методи формування балансів для різних рівнів управління економікою.
11. Системний аналіз економічних процесів.
12. Моделювання реструктуризаційних процесів в економіці.
13. Моделі і методи формування раціональних організаційно-економічних структур і систем управління в економіці.
14. Моделювання процесів ефективного використання виробничого потенціалу.
15. Моделювання в окремих сферах суспільної діяльності.
16. Аналіз, оцінка, моделювання та оптимізація ризику в економіці.
17. Системи підтримки прийняття рішень.
18. Методи штучного інтелекту в економіці.
19. Моделі, методи та інформаційні технології функціонування систем моніторингу в економіці.
20. Теоретико-методологічні проблеми інформатизації суспільства, побудованого на знаннях.
21. Впровадження нових комп'ютерних технологій та обробки статистичної інформації.
22. Формування інтегрованих інформаційних баз даних за результатами статистичних спостережень.
23. Нові інформаційні та комунікаційні технології.
24. Гіпертекстові та мультимедійні технології в соціально-економічних системах.
25. Геоінформаційні системи в економіці.
26. Економічні й організаційні проблеми інформаційної діяльності, створення інформаційного простору об'єкта.
27. Безпека та надійність інформаційних систем.
28. Методи та моделі управління проектами інформатизації.
29. Економічна ефективність розроблення, впровадження та функціонування інформаційних систем і технологій.
30. Методи системного аналізу, оптимізації, управління в інформаційних системах.
31. Системи управління базами даних і знань.
32. Інструментальні засоби проектування та створення управлінських інформаційних систем.

НАШІ АВТОРИ

Богач Д. С., аспірант кафедри електронної економіки та економічної кібернетики ДВНЗ «Національний гірничий університет»

Гирник Л. В., старший викладач кафедри економіки підприємства Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Голубка М. М., викладач вищої категорії Львівського кооперативного коледжу економіки і права

Дмитрук Б. П., к. е. н., професор, професор кафедри обліку і аудиту Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Добрянська Н. А., д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки підприємства Одеського державного аграрного університету

Коваль В. В., к. т. н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Костьян Н. Л., к. т. н., доцент кафедри економічної кібернетики Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Лисенко О. М., к. пед. н., старший викладач кафедри якості, стандартизації та управління проектами Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Манькута Я. М., к. е. н., доцент кафедри економічної кібернетики Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Мостенська Т. Г., асистент кафедри менеджменту Національного університету харчових технологій

Опаленко А. М., к. е. н., доцент кафедри економічної кібернетики Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Попович О. М., к. е. н., доцент кафедри економіки і менеджменту ПВНЗ «Університет сучасних знань»

Сарана Л. А., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Світлова Н. М., доцент кафедри обліку і аудиту Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Серватинська І. М., аспірант кафедри фінансів Черкаського державного технологічного університету

Сукач О. М., к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Усманова М. Р., викладач кафедри економіки підприємства Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

Шевченко А. А., к. е. н., доцент, доцент кафедри агробізнесу, фінансів і права Одеського державного аграрного університету

Шпак Л. О., д. е. н., доцент, ректор Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

***Яценко В. М.,** д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту
Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*

***Яценко О. В.,** д. е. н., завідувач кафедри фінансів і кредиту
Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*

SUMMARY

Shpak L.

SOCIAL INFRASTRUCTURE AS A COMPONENT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

In the article the importance of social infrastructure for regional and national economy has been studied. The main components of social infrastructure are defined.

Yatsenko V.

ESSENCE OF THE CONCEPT AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF FINANCIAL STABILITY AND FINANCIAL FIRMNESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The essence of the concepts «financial stability», «financial firmness» are studied. Methodical approaches to the assessment of financial stability and financial firmness of agricultural enterprises are proved. It has extended the opportunity for better analysis and forecast of their activities and quantitative measurement of the financial perspectives. It has been proved that financial stability stands for qualitative characteristics of financial opportunities of an enterprise and its provision is among the most important economic issues. Indices are defined and their calculations based on methodological approaches to the assessment of financial stability and financial firmness are done, their analysis is conducted. A set of special techniques that enables to assess the state of financial stability and financial firmness of agricultural enterprises is offered.

Dmytruk B., Svetlova N.

INTERNATIONAL MIGRATION PROCESSES: MOTIVATION, KINDS AND RESULTS FOR THE COUNTRIES OF ORIGIN AND HOST COUNTRIES

In this article the trends of international migration processes, factors of impact on economy of labour power exporting and importing countries are studied. The necessity of taking rapid and effective united efforts of EU countries to stabilize the impact of migrators from the countries of Africa and the Middle East is proved. This situation can cause the exit of some countries from the European Union and threaten the existence of the commonwealth.

Lysenko O.

**PECULIARITIES OF QUALITY MANAGEMENT SYSTEM
IMPLEMENTATION UNDER THE NEW VERSION OF THE
ISO 9001 STANDARD**

The main differences between ISO 9001:2008 and ISO 9001:2015 have been analysed in the article. Quality management system innovations have been studied. The article provides guidelines for updating quality management system of an organisation to fit the new version of the standard.

Gyrnyk L.

**AGRIHOLDINGS ACTIVITY IN UKRAINE AND THEIR
IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE**

This article provides the analysis of the agro-industrial units in Ukraine; their impact on the country's agriculture is determined. The areas of efficient activities of agricultural holdings in the current economic conditions are offered.

Koval V., Opalenko A., Mankuta Ya.

**MODERN METHODS OF EDUCATIONAL PROCESS
AUTOMATIZATION IN HIGHER EDUCATIONAL
ESTABLISHMENTS**

In this article the peculiarities of cloud technologies usage, three basic types of cloud service provision – IaaS, PaaS and SaaS –Supplements are characterized. The benefits of cloud computing compared to traditional technologies are named. It has been found out that IT infrastructure in Higher Educational Establishments can be formed based on one of three main approaches that is peer to peer network, definite server or powerful datacenters. It was defined some software platforms to support educational process within information and educational environment in a Higher Educational Establishment. They are educational information portal, electronic archive of scientific, learning and teaching aids, wiki portal, video portal. A general model of cloud-oriented environment in which special attention is paid to the formation of educational aims and syllabus is offered.

Kostian N.

OPTIMIZATION OF LOGISTICS DEPARTMENT IN THE FIELD OF TRANSPORT SERVICES

The paper provides a method of optimizing the logistics forwarding services by automating the process of charging for transport services. It is defined additional factors that influence the cost of transport. Data analysis in the providing charging services is made on the basis of decision trees. A functional model of a manager of logistics forwarding organization is built. Designing of databases necessary to preserve the original information is implemented by using of Unified Modeling Language UML 2.0. It is developed the continuity to determine the optimal transportation costs. Software implementation continuity is made using language PHP and JavaScript.

Mostenska T.

HIERARCHY OF SOCIETALLY RESPONSIBLE MARKETING PRINCIPLES

The article describes the basic principles of socially responsible marketing. The correlation between socially responsible marketing and corporate social responsibility has been characterized. The concept of hierarchical construction of social responsibility principles, their characteristics and the ways of their implementation have been described. The directions of socially responsible marketing implementation and their relationship with strategic and tactical objectives of enterprises activity have been characterized.

Usmanova M.

THE THEORETICAL BASIS FOR THE FORMATION OF INNOVATION INFRASTRUKTURE IN UKRAIN

In the article the reasons of the necessity of introduction of a national innovation system of Ukraine's economy development and formation of innovative infrastructure as its component are investigated. The main subjects and directions of state support are identified. The main problems of innovation infrastructure functioning and the ways of their solution are outlined.

Yatsenko O.

THE BANK LENDING MECHANISM IN THE SYSTEM OF RAISING FUNDS FOR AGRICULTURE

In the article the state of bank lending in agricultural production is investigated and its deterrents from the standpoint of a lender, a borrower and the state are identified. The objective need in using external financing of agriculture is grounded. It is linked with seasonality of agricultural production, mismatch the terms of costs and earnings from product sales, comparatively long production cycle in certain agricultural sectors. The mechanism of bank lending to agrarian sector business activities and its components are offered. The expediency of creation of a special loan guarantee funds for enterprises of the agricultural sector in Ukraine and a mechanism of mortgage lending is proved.

Economic benefits of leasing which combines elements of lease and loan are grounded. The state of leasing in European countries is represented and the main groups of goods taken on lease basis are shown. It has been emphasized that the second large area for leasing operations in Ukraine is agriculture. The quantitative and cost indicators of financial leasing contracts for several years are studied.

Disadvantages prevailing in public financing of agrarian sector of Ukraine budgets of different levels have been pointed out. The need to ensure the full financing of the 5% budget which is regulated by the law of the state is indicated.

It has been concluded that there is a need to create effective mechanisms of bank and other types of lending to business activities in the agricultural sector that ultimately will lead to GDP growth of agriculture and achievement of its strategic goal of economic development.

Dobryanska N., Shevchenko A., Popovych O.

SUBSTANCE OF THE FINANCIAL SUPPORT MODEL OF DIVERSIFICATION

The article describes the types of diversification, foreign experience of diversification of agricultural enterprises financing. The main problems of agricultural enterprises lending in Ukraine are studied. The main factors that negatively affect the development of diversification of production in agriculture in the region are outlined.

Sukach O., Sarana L.

INSURANCE MARKET IN UKRAINE: MODERN REALITIES AND PROSPECTS

The insurance market is closely linked to the country's economy, and the role of insurance is constantly increasing. In the article the methodological approach to the concept «insurance market» is considered, the structure of the Ukrainian insurance market is presented, the estimation of key parameters of the level of the insurance market development in conditions of modernization of economy is done.

Based upon the analysis of key indexes and tendencies of the Ukrainian insurance market it's defined that currently it is one of the most dynamic segments of local economy, the primary part of its financial and investments mechanism for social problems regulation. The ways for the Ukrainian insurance market further development are offered.

Holubka M.

THE VALUE OF FINANCIAL AND ECONOMIC AS WELL AS COOPERATIVE EDUCATION IN WESTERN UKRAINE (THE SECOND HALF OF THE XIX – THE BEGINNING OF THE XX CENTURIES) AND ITS IMPACT ON THE CONSCIOUSNESS OF A UKRAINIAN

The article is devoted to the impact of financial and economic as well as cooperative education in Western Ukraine (in the second half of the XIX – the beginning of the XX century) on the consciousness of a Ukrainian. It is education that is a great value that contributes to the development of spiritual maturity, high morality in the consciousness of a Ukrainian and promotes the implementation of the moral and ethical values, brings up a so-called Ukrainian personality that is ready to take part in the national life of Ukraine and be responsible for the fate of the people he/she belongs to. It should be emphasized that the financial and economic education would encourage the development of individuals who are willing to change the state, who understand the essence of financial flows and economic phenomena which could raise strong and wise leaders with cooperative education of the higher educational establishments.

Servatynska I.

FORECASTING SCENARIO OF FINANCIAL RESOURCES IN THE PUBLIC SOCIAL INSURANCE FUNDS

In this article the estimate of incomes of the Pension Fund of Ukraine is analyzed. It has been defined that under the growing imbalance in the

---

budget of the Pension Fund of Ukraine, the current pension system has not met the requirements of the contemporary economy and demographic situation. This paper offers the scenario forecast of the resources required to ensure payments of the unfunded accumulated pension liabilities from the relevant sources of financing within the target and the current models. The balanced budget time horizon for the Pension Fund of Ukraine has been defined.

Bogach D.

CURRENT CONDITION OF UKRAINE'S STOCK MARKET

The main characteristics of the stock market in Ukraine and the problems that arise during further modernization are analyzed. The main ways which should be applied during reform of the stock market are underlined. Indexes that serve as the assessment of the stock market activity in Ukraine are described.

ЗАПРОШУЄМО АВТОРІВ ДО СПІВПРАЦІ

У Східноєвропейському університеті економіки і менеджменту видається фаховий журнал «Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту».

Затверджено Постановою президії ВАК України від 10 листопада 2010 року № 1-05/7 (Бюлетень ВАК України, № 12, 2010).

Науковий журнал «Вісник СУЕМ» друкує статті за такими напрямками:

- економіка і організація,
- фінанси і кредит,
- інвестиції і ринок,
- бухгалтерський облік та аудит,
- сучасний менеджмент,
- проблеми маркетингу,
- дослідження молодих вчених.

Журнал виходить два рази на рік, статті приймаються до 15 квітня та 15 жовтня кожного року.

Статті слід надсилати електронною поштою на адресу journal3.suem@gmail.com. Після прийняття редакцією до друку (перевірки на відповідність вимогам та рецензування членами редколегії) необхідно подати (або надіслати поштою) до редакції журналу рукопис статті у паперовій формі, кожна сторінка підписана автором (авторами). Окремо подаються відомості про автора (ПІБ, місце роботи, посада, науковий ступінь, вчене звання, адреса, телефон, адреса електронної пошти).

Максимальна кількість **співавторів – не більше чотирьох**.

Автори, які не перебувають з Університетом у трудових відносинах, подають **рецензію доктора наук** з висновком «Стаття відповідає вимогам ВАК України та рекомендується до друку у науковому журналі «Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту».

Автори, які є аспірантами або здобувачами Університету, подають **висновок наукового керівника**.

Статті, що відхилені рецензентами, повертаються авторам на доопрацювання. Доопрацьована стаття надсилається до редакції в тижневий термін. Рукопис статті автору не повертається.

Автори оплачують вартість публікацій у розмірі **300 грн за обсяг 0,5 авторських аркушів (20 000 символів) та вартість поштових витрат (30 грн)**. При бажанні співавтора мати окремий екземпляр додатково сплачується **80 грн**. Оплата здійснюється після прийняття Редколегією позитивного рішення (автор повідомляється електронною поштою).

Копія квитанції про оплату подається електронною поштою.

Оплата у готівковій формі здійснюється в касі Університету, а безготівковою формою за такими платіжними реквізитами:

Одержувач платежу: ТОВ ВНЗ «СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ», код 14204539 МФО 354789, р/р 2600700025653 АТ «Укресімбанк», вул. Н.-Левицького, 16, м. Черкаси, 18036 (призначення платежу: за друк статті, із зазначенням прізвища автора).

Обов'язкові елементи статті:

- **УДК** даної теми дослідження (зазначається у лівому кутку вгорі);
- **дані про автора** (українською, російською та англійською мовами): прізвище, ім'я та по батькові; науковий ступінь, вчене звання; місце роботи (навчання), посада;
  - **назва статті** (українською, російською та англійською мовами);
  - **анотація** (українською мовою);
  - **ключові слова** (не менше трьох та не більше восьми);
  - **постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;**
    - **аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття;**
      - **формулювання цілей статті (постановка завдання);**
      - **виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;**
      - **висновки з даного дослідження і перспективи подальшого дослідження даної теми;**
        - **анотація англійською мовою (Summary)** (виділяється курсивом);
        - **література** (не більше десяти посилань на наукові джерела; посилання подаються по тексту у квадратних дужках; на кожне використане джерело, зазначене у розділі «література», по тексту повинно бути не менше одного посилання).

Вимоги до оформлення статті:

- редактор – Microsoft Word (розширення файлу doc або rtf);
- формат редактора для формул – Microsoft Equation;
- шрифт тексту – Times New Roman, 12 кегль;
- інтервал між рядками – 1;
- береги: лівий, правий, верхній, нижній – 4 см;
- для рисунків та таблиць: шрифт – Times New Roman, 10 кегль, інтервал між рядками – 1;
- рисунки, таблиці, діаграми створюються з використанням чорно-білої гами; кольорові графічні об'єкти, заливки та зноски не допускаються!
- обсяг статті (зі списком використаної літератури, таблицями, схемами тощо) 8–13 сторінок формату А4;
- матеріал статті оформлюється із зазначенням відповідних розділів;
- бібліографічний опис у списку джерел наводиться у відповідності до вимог МОН України.

За відсутності одного з перелічених компонентів, наявності великої кількості стилістичних, орфографічних і граматичних помилок, а також при оформленні, що не відповідає вимогам, матеріали Редколегією до розгляду не приймаються, не рецензуються та не повертаються автору.

Адреса редакції: вул. Н.-Левицького, 16, Черкаси, 18036.

Відповідальний секретар журналу Дешевенко Людмила Петрівна,
тел. (0472) 64-72-00 (внут. 101).

ВІСНИК СУЕМ № 1 (20), 2016

Науковий журнал

Засновник, редакція, видавець і виготовлювач
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 16612 – 5084Р від 23.04.2010.

Редактор О. М. Строгалова

Підписано до друку 26.05.2016. Формат 84x108/16.
Друк різнографічний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 11,7. Тираж 100 прим. Зам. № 16-21.
Адреса редакції, видавця, виготовлювача: 18036, м. Черкаси, вул. Н.-Левицького, 16
Телефон редакції: (0472) 64-72-00 (101), факс (0472) 64-73-00,
e-mail: journal3.suem@gmail.com

Надруковано на обладнанні СУЕМ

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 3734 від 17 березня 2010 р.

Видається за рекомендацією Вченої ради СУЕМ

Статті проходять рецензування. Передрук і переклади матеріалів,
опублікованих у журналі, дозволяються лише зі згоди автора та редакції.
